

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(HİNDOLOJİ) ANABİLİM DALI

ŞİVA VE DİONYOSOS:
HİNT VE YUNAN MİTOLOJİLERİNDE
DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tezi

Gökhan AKMAZ

Ankara- 2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(HİNDOLOJİ) ANABİLİM DALI

ŞİVA VE DİONYOSOS:
HİNT VE YUNAN MİTOLOJİLERİNDE
DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tezi

Gökhan AKMAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Korhan KAYA

Ankara- 2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(HİNDOLOJİ) ANABİLİM DALI

ŞİVA VE DİONYSSOS:
HİNT VE YUNAN MİTOLOJİLERİNDE
DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Korhan KAYA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Korhan KAYA.....
Prof. Dr. Nevzet KAYA.....
Doç. Dr. H. Derya CAN.....

İmzası

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi..16.05.2014..

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

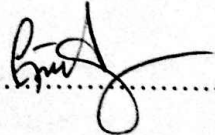
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.16../.05../2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Gökhan AKMAZ

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER...	iv
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ.....	4
1.1. Doğa ile Kültür Bütünlüğü Nedir?.....	5
1.2. Hint ve Yunan Mitolojilerinde Kültür ve Doğa Bütünlüğünü Temsil Eden Tanrılar.....	7
2. BÖLÜM: HİNT MİTOLOJİSİNDE DOĞA-KÜLTÜR DİKOTOMİSİ: ŞİVA-VİSHŇU KARŞITLIĞI.....	9
2.1. Apollonik Kültür Alanına Ait Hint Tanrısı: VishŇu.....	11
2.2. Dionizyak Doğa Alanına Ait Hint Tanrısı: Şiva.....	28
3. BÖLÜM: YUNAN MİTOLOJİSİNDE DOĞA-KÜLTÜR DİKOTOMİSİ: APOLLON-DİONYOSOS KARŞITLIĞI.....	34
4. BÖLÜM: ŞİVA-DİONYOSOS: ANDROJENLİK KONUSU ÜZERİNDEN HİNT VE YUNAN MİTOLOJİLERİNDE DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ.....	40
4.1. Androjenliğin Tanımı ve Yunan Mitolojisinde Androjenlik.....	41
4.1.1. Platon'un Şölen Adlı Eserinde Anlatılan Yuvarlak İnsan Miti.....	44
4.2. Hint Mitolojisinde Androjenlik.....	56
5. BÖLÜM: ORTAK YÖNLER.....	66
5.1. Gañalar ve Menadlar.....	67
5.2. Androjenlik.....	71

5.3. Bitki ve Hayvanların Tanrıları Şiva ve Dionysos.....	72
5.3.1. Bitki Dünyasının Tanrıları Şiva ve Dionysos.....	72
5.3.2. Hayvan Dünyasının Tanrıları Şiva ve Dionysos.....	74
5.3.2.1. Yılan Kültü.....	76
5.3.2.2. Boğa Kültü.....	80
5.4. Apollon- Dionysos ve Vishnu-Şiva Dualizmi.....	83
5.4.1. Harihara: Vishnu- Şiva.....	84
5.4.2. Apollon- Dionysos.....	87
5.5. Ay Sembolizmi.....	89
5.6. Dans ve Tiyatro.....	92
5.6.1. Şiva Natarācā.....	93
 6. BÖLÜM: FARKLILIKLAR.....	100
6.1. Anne Kavramı.....	101
6.2. Doğum Efsaneleri- Dionysos ve Soma Benzerliği.....	104
6.3. Dionysos ve Şiva'nın Kendi Panteonlarındaki Yerleri.....	106
 SONUÇ.....	108
 KAYNAKÇA.....	118
 ÖZET.....	123
 ABSTRACT.....	125

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
AÜ	: Ankara Üniversitesi.
Bkz.	: Bakınız.
Çev.	: Çeviren.
DTCF	: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi.
Ed.	: Editör.
S.	: Sayfa.
Vb.	: Ve benzeri.
Vd.	: Ve diğerleri.
Yay.	: Yayınları.

ÖNSÖZ

Lisans, yüksek lisans öğrenimim ve tez çalışmam süresince yardımlarını esirgemeyen ve gerek fikirleriyle gerekse de eserleriyle yol gösterici olan tez danışmanım Prof. Dr. Korhan Kaya'ya ve üzerimde büyük emeği olan hocam Doç. Dr. H. Derya Can'a; değerli görüşleriyle yol gösteren tez jürimdeki hocam Prof. Dr. Nevzat Kaya'ya; verdiği dersler ve desteklerinden ötürü Prof. Dr. Birsen Karaca'ya en derin saygılarımla teşekkür ederim. Desteklerinden ötürü anabilim dalımız araştırma görevlisi Yalçın Kayalı'ya; yüksek lisans arkadaşlarım Canan Erdemir ve Esra Büyükbahçeci'ye ve arkadaşım Mertcan Çapar'a; çalışmalarından yararlandığım yazarlara ve kaynaklarından yararlandığım AÜ DTCTF ve Bilkent Üniversitesi kütüphanelerine teşekkür ederim.

Bilgisi ve sevgisiyle her daim yanımda olan sevgili eşim Cennet Kışioğlu Akmaz'a; hayatımıza renk katan kızımız Alin Deniz Akmaz'a ve hem maddi hem manevi açıdan hiçbir zaman desteğini esirgemeyen hocam Mehmet Aşkın'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca her soru sorduğumda iyi niyetle ve sabırla karşılık veren Nihal Demirkol Azak'a; maddi ve manevi açıdan her daim yanımda olan aileme; saygıdeğer dostlarım Kenan Doğrul'a ve Mustafa Elfidan'a; her açıdan yardımlarını esirgemeyen ve her zaman destek olan Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın saygıdeğer hocalarına; hep yanımda olan İsmail Serdar Altaç, Emrah Işık, Seyhan Uçar, Demet Karabulut, Pelin Doğan, Habibe Özseraç, Rabia Nesrin Er Bağyapan ve diğer tüm arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Mitos, Yunancadan gelen ve söylenen veya duyulan “söz”, hikâye, masal veya efsane anlamında bir kavramdır.¹ Tanımı son derece tartışmalı olan mitoslar, örneğin Necatigil’e göre, “*ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve doğa olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri yaşamın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak gereksiniminden doğmuş öykülerdir*”.² Bazı uzmanlar, mitosu masalların kaynağı olarak görürken, başkaları gerçeklere dayanmayan hikâye veya sözlü gelenekle aktarılmış anonim masal şeklinde niteler.³ Bazı araştırmacılar da mitosun tanımını yerine getirdiği işlevi gözeterek ifade ederler. Bu bağlamda örneğin Campbell mitosların evrenselliğine dikkat çekerek, işlevlerinin de kolektif bilinçaltını yansıtmak olduğunu savunur.⁴ Buna göre mitoslar insan psikolojisini, hayatını yönlendirişini ve yaşantılarını yansıtır. Malinowski ise mitosların ilkel kültürlerde inancı oluşturduğunu, bu çerçevede ahlak kurallarını belirlediğini öne sürer.⁵ Levi-Strauss’a göre ise mitoslar, insan hayatı ve deneyimlerini anlatan simge yüklü hikâyeler değil, soyut kurgulardır; çünkü Levi-Strauss, insanların sorunlarına hep aynı yöntemlerle çözüm bulmalarını, düşünce yapılarının da aynı olduğuna ilişkin bir kanıt olarak görür.⁶

Dolayısıyla mitosun anlamını simgesel düzlemde değil altında yatan yapıda aramak gerektiği düşünülmektedir. Bunun nedeni de toplumsal, ekonomik ilişkiler ve

¹ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (15. basım), (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007), s. 7.

² Behçet Necatigil, *100 Soruda Mitologya*, (İstanbul, K Kitaplığı Yay., 2002), s.13.

³ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*, (Ankara, Akçağ Yay., 2000), s.1.

⁴ bkz. Joseph Campbell, *Myths to Live By*, (New York, Penguin Press, 1972).

⁵ bkz. Bronislaw Malinowski, *Magie, Wissenschaft und Religion*, (Frankfurt, Fischer Verlag, 1996).

⁶ bkz. Claude Levi-Strauss, *Mythologica I: Das Rohe und das Gekochte*, (Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 2000).

sorunlarda yaşanan gerilimlerin bu derin yapıda yansıtılmasından kaynaklanmaktadır.⁷ Mitoslar hayatın tüm alanlarını kelimenin tam anlamıyla kapsar, cinsiyet, cinsellik, doğum, ölüm gibi fenomenler mitosların özünü teşkil eder bir anlamda. Cinsiyetlerin oluşumu, cinsiyetlerin oluşma nedenleri ve en genel anlamda cinsellik mitolojik konularının başında gelir.

Bu tez çalışmasının temeli Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair mitler üzerine kurulu olacağı için, öncelikle mitin tanımının yapılması gerekli görüldü. Yukarıda da değinildiği gibi mitler kültür tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptirler.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikli olarak doğa ve kültür bütünlüğü kavramının en genel tanımıyla ne anlama geldiği kısaca açıklandıktan sonra Hint ve Yunan mitolojilerinde doğa ve kültür bütünlüğü kavramını simgeleyen tanrılara kısaca değinildi.

Daha sonra, iki ve üçüncü bölümlerde sırasıyla Hint ve Yunan mitolojilerinde doğa ve kültür ayrımını simgeleyen Şiva- Vishnu, Apollon- Dionysos karşıtlıkları incelendi. Doğa- Kültür dikotomisini simgeleyen tanrılarını incelerken Hint ve Yunan mitolojilerinden bazı mitler ve efsaneler konu bağlamında ele alındı.

Dördüncü bölümde ise aslında bu dikotominin zıtlıkların birliği bağlamında nasıl bir bütünlük oluşturduğu açıklanarak, Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair androjenlik gibi konularla desteklenmeye çalışıldı. Bu bölümde androjenliğin tanımı yapılırken özellikle Platon'un Şölen adlı eserinde yer alan Yuvarlak İnsan mitinden, Pisagor'un 10 Karşıtlıklar tablosundan ve Nietzsche'nin Tragedya'nın Doğuşu adlı

⁷ bkz. Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi*, (Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2000).

eserinde Apollon ve Dionysos adlı tanrılara atfettiği özelliklerden yararlanıldı. Daha sonra ise Hint mitolojisinde androjenliği temsil eden Tanrı Şiva'nın Ardhanārīshvara adlı yarısı kadın, yarısı erkekten oluşan formu incelenip bu forma ait görsellerle desteklendi, zira doğa ve kültür bütünlüğü kavramı anlamını en iyi Hint tanrısı Şiva'nın Ardhanārīshvara isimli formunda bulur. Daha sonra ise Şiva adlı tanrının holistik bütünselliğini vurgulayan iki önemli mite (Bhairava, Bhṛigu'nun Oğlu Śukra) yer verildi.

Beşinci bölümde doğa ve kültür olarak ayrıştırılan kavramları holistik bir şekilde kendi bünyelerinde bir araya getiren Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair ortak yönler değinildi. Bu tanrılara dair ortak yönlerin çokluğu O'Flaherty, Long gibi tarih boyunca birçok kişinin ilgisini çekmiştir, öyle ki bazen bu iki tanrının aslında tek ve aynı tanrının farklı görüngüleri oldukları bile ileri sürülmüştür.

Altıncı bölümde bu iki tanrıya dair 'anne kavramı', 'doğum efsaneleri- Dionysos ve Soma benzerliği' ve 'Şiva ve Dionysos'un kendi panteonlarındaki yerleri' gibi bir takım farklılıklar ele alınmıştır.

Sonuç kısmında ise doğa ve kültür kavramlarının ayrı olarak nitelendirilemeyecek derecede birbirleriyle ilişkili oldukları Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair mitler ve efsanelerle ve yine konu bağlamında değinilen kaynaklarla açıklanmaya çalışıldı.

1. BÖLÜM: DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ

Onların gururlandıkları bir şeyleri var.

Ne derler kendilerini gururlandıran şeye?

Kültür diyorlar;

Bu onları keçi çobanından ayırıyor.⁸

Bu bölümde öncelikli olarak Doğa ile Kültür Bütünlüğü'nün ne anlama geldiği, bu iki terimin nasıl ayrıştırıldığı ve mitolojik açıdan aslında Doğa ile Kültürün nasıl bir bütünlük oluşturdukları incelenecek.

'Doğa ile Kültür Bütünlüğü' başlıklı çalışma mitolojik yönden Şiva ve Dionysos adlı tanrıları temel alarak açıklanmaya çalışılacağı için en önemli kaynaklar bu tanrılarla ve yine konu bağlamında değinilecek olan Yunan ve Hint mitolojilerinde yer alan diğer tanrılarla (özellikle Apollon ve Vishnu) ilgili mitler, efsaneler ve mitlerin anlatıldığı eserler olacaktır.

⁸ Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, (İstanbul, Morpa Kültür Yay., 2003). s. 17.

1.1. Doğa ile Kültür Bütünlüğü Nedir?

Mitoloji dünyanın yaratılış tasviriyle başlar. Her nasılsa maddenin kaosundan düzen doğar. Karmaşık bir bütünlük olan bulamaç misali kütle, kendini nesnelere ve varlıklara ayırır.⁹ Ayırışan bu nesnelere çeşitli anlamlar ve görevler yüklenir. İşte tam da burada kültür devreye girer ve Kaos'tan Kozmos'a geçişin kültür yardımıyla elde edildiği savunulurken, kültürün tam karşısında ise doğanın olduğu öne sürülür.

Bir süre öncesine kadar şiddetle savunulan insan merkezlilik (anthropocentrism) teorisine göre bu dünyada var olan canlı- cansız her şey insan içindir ve bunların 'kullanımında' hiçbir şekilde sınır gözetmeye gerek yoktur. Her şey insanın yararı içindir. Doğa ancak insanın gelişimi ve 'ilerlemesini' sağlayacak olan 'madde'dir. Bu ilerleme ise genel olarak androsantrik (erkek merkezli) bir ilerlemeyken; kadın ise doğanın özellikleri olarak ileri sürülen güvenilirmez ve ilerleme karşıtı olmakla bir tutuluyordu. Doğanın yaratma gücü, devingenliği, sınırsızlığı kadın ile eş tutulurken; durağan, sınırlı ve ancak doğayı tüketerek elde edilen yaratma gücü ise erkeğe atfediliyordu.

Erkekliğin üstünlük ile bir tutuluşunun tarihi Pisagorculara kadar geriye götürülebilir. Değerli sayılan her şey, hemen erkeklikle özdeşleştirilmiştir; çift sayılara karşı tek sayılar, 'besleyip büyütme' ile ilgili vasıf ve yetilere karşı 'saldırganlık' veya duygulara karşı Akıl Erkekliğin, üstün sayılan özelliklerle çağrıştırıldığı bu bağlam içerisinde, kadınsı özelliklerin erkeğe ait, insani üstünlük normlarına göre daha aşağı- ya da aşırı kurnaz bir biçimde 'tamamlayıcı'- sayılması,

⁹ Camille Paglia, *Cinsel Kimlikler*, çev.: Anahid Hazaryan, Didem Atay, (Ankara, Epos Yay., 2004). s. 51.

sadece bir rastlantı olmasa gerek. Rasyonalite, kadınlığın aşılması olarak kavranılmıştır. Ve ‘kadınlığın’ kendisi de kısmen bu yapı içerisinde ortaya çıkıp şekillenmiştir.¹⁰

Son dönemin en gözde teorilerinden biri olan doğa merkezlilik (ecocentrism) teorisine göre ise Doğa geçmişte ve şimdide var olan, gelecekte de olacak olan her şeyin temeli ve kaynağıyken, insan ise ondan ayrı düşünülemez olan önemli bir parçasıdır.

¹⁰ Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl*, çev.: Muttalip Özcan, (İstanbul, Ayrıntı Yay., 1996), s. 132.

1.2. Hint ve Yunan Mitolojilerinde Doğa ve Kültür Bütünlüğünü Temsil Eden Tanrılar

İnsanlar, “şu tanrıya tapının, bu tanrıya tapının” derler, halbuki her tanrı onun görünüşüdür; çünkü o bütün tanrılardır.¹¹

Hint ve Yunan mitlerinde Şiva ve Dionysos adlı tanrılar daima ikircikli diye nitelenebilecek hal ve durumlarla ilintili olarak karşımıza çıkıyorlar: Hem kültürü inşa etmede hem de insanlara uygun ortam hazırlamada bir anlamda görev alırlarken (kaos’tan kozmos’a geçiş), öte yandan inşa edilmiş düzeni (kültürü) bir anda yerle bir edebilme yetisine sahiptirler. Bu iki tanrının kendi panteonlarındaki konumları karşılaştırmalı olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Şiva ve Dionysos, tanrıların daha ‘Gök’ ve ‘Yer’ olarak manevi alanlarının ayrıldığı arkaik dönemlerin tanrılarıdır. Bundan yola çıkılarak Şiva ve Dionysos’un kökenlerinin çok eski çağlara dayandığı söylenebilir.

Nietzsche, Apolloncu yaratılış efsanelerinin kökenlerinin, dehşet verici Kaos’tan, Apolloncu güzellik dürtüsü sayesinde Kozmos’a geçmenin Olympos tanrılarına dair mitlerde olduğu gibi ‘dikenli çalılıklarda güllerin açivermesi gibi’ yavaş geçişlerle mümkün olabildiğini öne sürdüklerini söyler. *“Tanrılar, dehşetli titanik tanrılar düzeninden Olympos’taki neşeli tanrılar düzenine geçişleriyle,*

¹¹ Bkz. *Upanishadlar*, Çev.: Korhan Kaya, (İstanbul, İş Bankası Kültür Yay., 2008), s. 10.

insanlara bir nevi örnek teşkil ederler”¹² der ve bu geçişi şu şekilde haklı kılabilindiklerini söyler:

*“ ‘Naif olanla’ sanatta karşılaştığımız yerde, Apolloncu kültürün en büyük etkisini görmeliyiz: bu kültürün her zaman önce bir titanlar imparatorluğunu yıkması, canavarları öldürmesi ve güçlü halüsinasyonlar ve eğlendirici yanılsamalar yoluyla, korkunç derinlikteki bir dünya görüşü ve en duyarlı acı çekme yeteneği karşısında galip gelmiş olması gerekir” der ve ekler: “Oysa, naif olana, görünüşün güzelliğine tam bir kenetlenmişliğe, nasıl da ender ulaşılır.”*¹³

Mitolojilerde ve efsanelerde kültür inşa edici tanrılar (Apollon, Vishnu vb. gibi) her zaman ve mutlaka dehşet verici bir sınavdan geçmesi ve sonunda dünyayı titanlardan, şeytanlar ve ifritlerden kurtararak düzeni kurması adeta bir zorunluluk halini almıştır. Kimi zaman bu efsaneler ve mitler yaratılış ile ilgili olurken kimi zaman da (Vishnu’nun Parashurāma ve Narasimha efsanelerinde olduğu gibi) sonradan farklı şekillerde bedenlenip dünyayı zalim yöneticilerin elinden kurtarmak içindir.

¹² Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, çev.: Mustafa Tüzel, (İstanbul, İş Bankası Kültür Yay., 2011), s. 29.

¹³ Nietzsche, a.g.e., s. 29.

2. BÖLÜM: HİNT MİTOLOJİSİNDE DOĞA- KÜLTÜR DİKOTOMİSİ: ŞİVA-VİSHŇU KARŞITLIĞI

Hint Mitolojisinde VishŇu ve Şiva adlı tanrılar doğa ve kültür alanına ait olan karşıtlıkları simgeleyen tanrılar olarak görülürler. Bu iki tanrı, Brahmā ile birlikte kutsal Hint trimürtisini¹⁴ oluştururlar. Şiva-VishŇu dikotomisinde VishŇu, Apollonik alanı temsil ederken, Şiva ise bütün özellikleriyle ve iyi ve kötü diye ayrıştırılan ne varsa hepsini holistik bir şekilde kendi bünyesinde barındırmasıyla Dionizyak alanı temsil eden Hint tanrısıdır. Hint mitolojisinde Apollonik ve Dionizyak alanlara ait olan zıtlıkları kendilerinde barındıran bu iki tanrı en önemlisi Harihara (Hariharau veya Şankaranārāyaṇa) olmak üzere birçok mit ve efsanede dünyanın ve evrenin iyiliği için bir araya gelebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında onlar aslında zıtlıkları Harihara gibi ikonalarda bir araya getirebilmeleriyle tarih öncesi mükemmel birliği sembolize etmektedirler.

Çalışmamızın, ‘Hint Mitolojisinde Doğa- Kültür Dikotomisi: Şiva- VishŇu Karşıtlığı’ başlıklı bu bölümünde öncelikle Hint mitolojisinde Apollonik alanı temsil eden tanrı VishŇu’dan ve onun kültür alanına ait olduğunu vurgulayan mitler ve efsanelerden örnekler sunulacak daha sonra ise Hint mitolojisinde Dionizyak alanı

¹⁴ Trimürti, yeryüzündeki birçok inanç, gelenek ve mitolojide bulunan üçlü tanrı grubuna (tanrı üçlemesi: teslis) Hinduizm ve Hint mitolojisinin çeşitli ekollerinde verilen addır. Bu üçlü tanrı grubunu Hindu geleneğinde Brahmā, VishŇu ve Şiva oluşturur. Aslında trimürti sözcüğü ‘üç yüzlü tanrı’ anlamına gelir. Yani üç ayrı fonksiyonu olan tek bir tanrı söz konusudur: Brahmā olarak yaratır, VishŇu olarak hükmeder, Şiva olarak yok eder. Bir başka deyişle üç ayrı tanrı yoktur; tek bir birimin üç ayrı fonksiyonunu gösteren üç tezahür söz konusudur. Her ne kadar adı geçen üç tanrı eril olsa da, trimürtinin ve genel olarak tanrısal gücün dişil bir yönü de bulunur. Bu dişil yön üç tanrının eşleri olarak bilinen üç tanrıça ile betimlenir. Bunlar sırasıyla: Sarasvatī, Lakshmī ve Durgā’dır.

temsil eden tanrı Œiva'dan ve onun doğa alanına ait olduğunu vurgulayan mitler ve efsanelerden örnekler sunulacaktır.

2.1. Apollonik Kùltür Alanına Ait Hint Tanrısı: Vishnu

Şehir hayatının ve dolayısıyla tarımın da tanrısıdır Vishnu. Tarım ve yerleşik hayata geçiş ise Zerzan'a göre insanlığın, doğayla bir olma durumu değil ondan kopuşunun başlangıcıdır. Zerzan, 'Gelecekteki İlkel' adlı eserinin 'tarım' başlıklı bölümünde şöyle niteler tarımı: *"Yabancılaşmanın cisimleşmesi anlamına gelen tarım, parçalanmanın zaferi olduğu kadar, gerek doğa ile kùltür arasında gerekse de bizatihi insanlar arasındaki kesin bölünmeyi ifade eder."*¹⁵

İnsan merkezli bakış açısının temellerinin atıldığı tarım ve yerleşik hayatın başlangıcından itibaren doğa, insanlığın isteği doğrultusunda kullanılıp yok edilmeye maruz bırakıldı. Kùltür tarihinin gelişiminde ve ilerlemesinde maternal prensip olan Doğa, insanlığın 'ilerlemesinin' önündeki engel olarak görülür ve 'ilerlemenin' ancak doğanın aşılması ile ortadan kaldırılacağı düşünülür. Bu yüzden binyıllar süren insan- doğa mücadelesi de tarımla birlikte başlar.

Ancak Doğa insanlığın önündeki engel değil dahası insanlığın varlığının temeli ve kaynağıdır. Mitolojilerde ve efsanelerde ise insan- doğa bütünlüğü ve her şeyin aslında aynı şeyin farklı yansımaları olduğu sürekli vurgulanır. Bhagavadgītā'da Kṛishṇa, çok ilginç bir şekilde bütün canlıların kendisinden, dolayısıyla Vishnu'dan doğduğunu, bütün bu doğumların oluştuğu rahmin Büyük Brahmā olduğu ve bununla birlikte bütün bu canlıların oluşmasını sağlayan tohumu verenin de yine kendisi olduğunu söyler.

¹⁵ Bkz. John Zerzan, *Gelecekteki İlkel*, çev.: Cemal Atilla, (İstanbul, Kaos Yay., 2012), s. 109.

Buna karşın Doğa'nın bir nevi düşman ve/veya rakip olarak algılanmasının kökeni eril gücün yüceltilmesi amacıyla yatmaktadır: Apollonik kültürde tanrıların ve insanların doğumu açıklanırken genellikle dişiye ait olan doğurma eylemleri de erkeklere atfedilir. Erkek hem döl verendir hem de onu taşıyan, doğurandır. Bütün bu özelliklerin erkeğe atfedilmesiyle kadın, yani doğa ötelenir ve erkeğin, yani kültürün gücü ise yüceltilir. Athena'nın erkek olmasından korkan Zeus, karısı Metis'i yutar ve Athena'yı başından doğurur. Yine Zeus gücünü görmek isteyen karısı Semele'ye gücünü tüm ihtişamıyla gösterir. Bu güç karşısında dayanamayarak yanan Semele yedi aylık bebeğini düşürür, Zeus bebeği alıp baldırında saklar ve hamilelik süresi bitince Dionysos'u baldırından doğurur. Hint Mitolojisinde de buna benzer efsaneler ve mitler anlatılır. Hinduların kutsal kitabı Bhagavadgītā'da Kṛishṇa, Arcuna'ya rahmin de döl verenin de kendisi olduğunu şöyle açıklar:

“Ey Bharata,¹⁶ Büyük Brahmā Benim rahmimdir; buna tohum koyarım. Bütün canlılar buradan doğarlar.”

“Kaunteya, tüm rahimlerden doğan canlıların rahmi, Büyük Brahmā'dır ve Ben de oraya tohum koyan Baba'yımdır.”¹⁷

Hint mitolojisinde dünyevi düzenin koruyucusu ve eril gücün temsilcisi olarak görülen Vishṇu dünya ne zaman dara düşse, insanların başları ne zaman belaya girse hemen bir bedenlenmeyle dünyaya iner, demonları, ifritleri ve diğer bütün kötülerini yok eder ve düzeni sağlar. Vishṇu'ya atfedilen ve kültür tarihi boyunca önemli ve değerli görülen sayısız özellikten belli başlı bazı özellikler şunlardır:

¹⁶ Bharata ve Kaunteya isimleri Kṛishṇa'nın Arcuna'ya hitap ederken kullandığı isimlerden bazılarıdır.

¹⁷ Bhagavadgītā: Hinduların Kutsal Kitabı, Çev.: Korhan Kaya, , (Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2011), s. 93.

Narayana: Sularda devinen,

Cnana: Her şeyi bilen,

Aiṣvarya: Hakim,

Śakti: Enerji,

Bala: Güç,

Virya: Güç, dinç,

Tecas: İhtişamlı.

Vishṇu'ya atfedilen bu isimlerden de anlaşılacağı üzere Vishṇu da tıpkı Apollon gibi güzelliğin, aklın, ihtişamın, gücün tanrısıdır. O da tıpkı Apollon gibi her zaman güçlü ve dinçtir. Her an her yerde hazır ve nazırdır. Dünyayı kötü yöneticilerden, kendini bilmez krallardan, inananlarına zulmedenlerden ve canavarlardan korumak ve kurtarmak için farklı şekillerde bedenlenir. Vishṇu'nun genel olarak kabul edilen ve hemen hepsi Apollonik kahramanlık veya erkek akılla ilgili mitlere konu olan on avatarası (bedenlenmesi) vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Matsya (Balık): Önce, Matsya (Balık) olarak bedenlenir. İnsanın bilinçlenme sürecinin başlangıcı olarak görülen Tanrı Vishṇu'nun Matsya bedenlenmesine dair, Agni Purāṇa ve Matsya Purāṇa'da anlatılan tufan miti konumuz açısından son derece önemlidir:

"Vaivasvata Manu, güneş tanrısının oğluydu. O, tam on bin yılını Vadrika'da bir inziva yerinde dua ederek, meditasyon yaparak geçirmişti. Bu inziva yeri, Kritanaka Nehri'nin kenarındaydı. Bir keresinde Manu, ibadet edeceği üzere temizlenmek için nehrin kıyısına gelir. Ellerini suya daldırıp çıkardığında avuçlarında küçük bir balığın olduğunu görür. Manu, tam da balığı suya bırakacakken balık dile gelir ve şöyle der: *"Beni geri nehre bırakma. Timsahlardan ve büyük balıklardan korkuyorum. Ne olur beni koru."* Bunun üzerine Manu balığı nehre bırakmaktan vazgeçip küçük balığı içine koyabileceği bir kap arar. Toprakta bir kap bulup balığı içine bırakır; ancak zamanla balığa bu kap dar gelmeye başlar, çünkü balık hacimce büyümektedir. Bu nedenle Manu, balığı içine koyabilmek için daha büyük bir kap bulmak zorunda kalır. Daha büyük bir kap bulur ve balığı içine koyar; ancak bir süre sonra bu kap da balığa küçük gelmeye başlar ve Manu, balığı bir göle aktarmak zorunda kalır. Balık büyüdükçe büyür ve göl dahi ona dar gelmeye başlar. Bunun üzerine Manu, onu okyanusa salıverir. Okyanusa salınan balık dev bir balık halini alır. Manu, bütün bu olan bitenin karşısında şaşırılmış olmakla birlikte o balığa şöyle der: *"Kimsin sen? Tanrı Vishnu olmalısın. Senin önünde saygıyla eğilirim. Söyle bana, neden bir balık biçiminde görünüyorsun?"* Balık şöyle yanıtlar: *"Ben kötülere cezalandırmaya ve iyileri korumaya geldim. Bugünden itibaren gelecek yedi gün içinde, okyanus suları tüm dünyayı kaplayacak ve bütün canlılar yok olacak; ancak sen beni kurtardığın için seni koruyacağım. Dünya sular altındayken bir gemi burada olacak. Yedi bilgeyi de yanına alarak geceyi o gemide geçirin. Yanınıza tahıl tohumları almayı unutmayın. O sel felaketi sırasında ben geleceğim ve sonra sen gemiyi benim boynuzuma devasa boyutlarda olan bir yılanla bağlayacaksınız."* Bunu söyledikten sonra balık ortadan kaybolur. Her şey balığın anlattığı gibi bir bir gerçekleşir. Okyanus çalkalanır ve Manu gemiye biner. Gemiye de balığın devasa büyüklükteki boynuzuna bağlar. Nihayetinde, sular çekildiğinde gemi Himalayaların doruklarında karaya oturur ve insanlar ve diğer canlı varlıklar yeniden yaratılır. "¹⁸

¹⁸ Hint mitolojisinde Tufan Efsanesi için bkz. Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, (Ankara, İmge Kitabevi Yay., 2003) s. 190.

Birçok mit ve destanda yer alan ‘Tufan Efsanesi’nde tanrı ne olacağını önceden bilir ve insanlara ne yapmaları gerektiğini öğretir. Bu mitte de önceden tufan olacağını bilen tanrı, Manu’ya kurtuluşun yolunu gösterir ve bu sayede Manu bir gemi yaparak doğanın yıkıcı güçleri karşısında hayatta kalır.

Deprem, seller, tufanlar, volkanlar, fırtınalar bunlar doğanın yıkıcı güçleridir. Apollonik kültürün vaatlerinden ve amaçlarından biri de doğanın bu yıkıcı güçleri karşısında ayakta kalabilmektir. Devingen olan Doğa, bir yandan doğal afetler yoluyla yıkarken, diğer yandan yeni doğumlarla akar gider. İnsanoğlu yıllar yılı doğanın bu devingenliği ve yıkıcı güçleri karşısında ayakta kalabilmek uğruna yeni yollar arar. Ancak bu arama bir noktadan sonra doğanın aşılması düşüncesini uyandırır. Ve ‘insanoğlunun yararı için’ doğanın aşılması gerektiği düşünülür ve bu uğurda doğanın sınırsızca tüketilebileceği savunulur. Bu düşünceye göre ‘her şey’ insanın yararına yaratılmıştır. İnsan, üstün varlıktır ve bu üstünlük yoluyla her şeyin sınırsızca tüketilebileceği fikri uyanır insanda.

Ancak, günümüzde bile her ne kadar ileri teknolojilere sahip olursa da insanlar, çoğu zaman bu yıkımların önüne geçmekte aciz kalırlar. Günümüzde bile deprem, tayfun, sel, fırtına vb. doğanın yıkıcı güçleri karşısında eli kolu bağlıdır insanoğlunun. Yukarıda sözü edilen tufan mitinde doğaya karşı bir başkaldırı, bir direniş söz konusudur. Bununla birlikte bu miti önemli kılan asıl nokta, Vishnu’nun Matsya bedenlenmesinin insanın ilk bilinçlenme evresine, yani deyim yerindeyse toplumların bebeklik sürecine denk gelmesidir.

2. Kurma (Kaplumbağa): Daha sonra Vishṇu, selde kaybolan değerli eşyaları bulmak için Kurma (kaplumbağa) formunda bedenlenir ve birçok efsaneye konu olmuş olan- insanların doğanın doğum ölüm döngüsünden kurtulmalarının umudu- ölümsüzlük içkisini, Apollonik kültürle eş tutulan doktoru (Apollon tıbbın da tanrısıdır), şans ve güzellik tanrıçasını şarap tanrıçasını, ayı, güzel kadın örneği olan peri Rambha'yı, örnek atı, kutsal mücevheri, kutsal ağacı, bolluk ineğini, örnek fili, zafer simgesi olan kabuğu, ünlü yay Dhanus'u ve zehri çıkarır. Görüldüğü gibi Vishṇu'nun aradığı bu şeylerin hemen hepsi Apollonik kültürle eş tutulan akıl, güzellik, doğadan kurtuluş, kutsallık, zafer ve örnek Apollonik görünüş ile ilgili 'şeyler'dir.¹⁹

3. Varāha (Domuz): Vishṇu, Varāha formunda ise ifritlere karşı savaşır, zira ifritler, canavarlar, şeytanlar Apollonik kültüre göre doğaya aittirler ve derhal yok edilmeleri gerekmektedir. Ölçsüzlük, sınırsızlık tahammül edilemez durumlardır ve bertaraf edilmeleri gerekmektedir. Purāṇalarda anlatılan bir efsaneye göre: Hiranyākṣa adında bir ifrit dünyayı kozmik okyanusun dibine gömmüştür. Tanrı Vishṇu, Varāha formunda bedenlenir ve ifrit Hiranyākṣa ile binyıl süren savaşından sonra onu öldürür ve dünyayı dişlerinin arasında okyanustan çıkararak evrendeki yerine yerleştirir.²⁰

¹⁹ Kurma bedenlenmesi için bkz. Shastri, J. L. (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Kurma Purāṇa, Part III*, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1998).

²⁰ Bkz. Korhan Kaya, 2003, s. 206.

Genellikle dört kollu olarak resmedilen Varāha formunun gövdesi insan, başı ise domuz başı şeklindedir. Varāha formu Vishṇu'nun bedenlenmeleri arasında hayvandan insana geçişin ilk sembolik performansı olması açısından önemlidir.

Vishṇu'nun Varāha formuyla ilgili değinilmeden geçilemeyecek bir konu da tanrının bu bedenlenmesine ait ikonalarda, resimlerde vb. görsellerde Varāha'nın sol omzunun üzerinde bir kadının (Pṛithivī) oturuyor şekilde resmedilmesidir. Bu da bize Varāha'nın kökeninin çok eski çağlara tekabül ettiğini göstermektedir, zira Varāha Vishṇu'nun bir bedenlenmesi sayıldığı gibi, Brahmā'nın bir formu olarak da bilinir. Ayrıca Pṛithivī'nin Dyaus Pitar- Pṛithivī Mātar (Gök Baba- Toprak Ana) ikilemesinde toprağı, dünyayı, doğayı karşılaması ise Varāha bedenlenmesinin de Kültür ve Doğa dikotomisini birleştirdiğini açıkça göstermektedir.

4. Narasiṃha (İnsan-aslan): Narasiṃha formu Tanrı Vishṇu'nun, Varāha formundan sonra, hayvandan insana geçişin ikinci sembolik performansıdır. O, inananlarını korumak için her an her yerde hazır ve nazır olan tanrısal güç ve umuttur. Sarayın salonundaki sütunun içerisinden çıkar ve zalim kralı parçalara ayırır. Purāṇalarda anlatılan Prahlāda efsanesine göre:

Prahlāda Efsanesi

Zalim kral Hiranyakaṣipu'nun oğlu koyu bir Vishṇu inananıdır. Hiranyakaṣipu, kefareti yoluyla tanrılardan, bir insan veya hayvan tarafından öldürülemez olmayı kazanmıştır. Bütün uyarılarına rağmen oğlu Prahlāda, kendisi yerine Vishṇu'ya tapınmayı sürdürür. Buna

dayanamayan Hiranyakaşıpu, oğluna türlü işkenceler eder ancak bütün bu işkenceler Prahlāda'ya en küçük bir zarar bile vermez. En son ateşte yanmama özelliğine sahip olan Holikā (Hiranyakaşıpu'nun kız kardeşi) Prahlāda'yı kucağına alır ve ateşe girer. Prahlāda Vishṇu'ya dua ederek kurtulurken Holikā ise ateşte yanarak can verir.²¹ Efsanenin sonunda ise Tanrı Vishṇu, Narasimha formunda salonun sütunundan çıkar ve zalim kralı öldürerek cezalandırır.²²

Narasimha formunda tanrıya inancın önemli olduğu, tanrının her an her yerde ortaya çıkıp inananlarını koruyacağı, kötülerin cezalandırılacağı gibi konulara vurgu yapılmaktadır.

5. Vāmana (Cüce): Vāmana formunda ise Vishṇu, cüce bir insan olarak artık tamamen insandır. Apollonik akıl alanına ait olan Vāmana, tasavvuf yoluyla elde ettiği güç ile tanrıları sıkıntıya sokan güçlü Bali'yi akli sayesinde cehenneme gönderir. Purāṇalarda anlatılan Tanrı Vishṇu'nun beşinci bedenlenmesi Vāmana ile ilgili mit aşağıdaki gibidir:

Hiranyakaşıpu gibi Bali de ibadet, bağlılık ve çilecilik yoluyla tanrıları sıkıntıya sokacak derecede güç kazanmıştır. Kazandığı bu güç onu kibirli yapar. Her şeyi kendisinin başarabileceğini, her kim para, mal, mülk isterse verebileceğini düşündükçe kibri artar. Bunu gören Tanrılar ise Vishṇu'dan Bali'yi cezalandırmalarını isterler. Vishṇu Vāmana formunda bedenlenir ve Bali'ye üç adım atarak daha çok toprak kazanmasını teklif eder. Bali, Tanrı Vishṇu'nun bu teklifini kabul eder. İlk iki adımı Vishṇu

²¹ Bu olay, her yıl belirli bir dönemde Hindu bayramı Holi adında kutlanır.

²² *Ancient Indian Tradition & Mythology- Vishṇu Purāṇa*, İngilizceye Çev.: Horace Hayman Wilson, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Part I, 1998) s. 17.

atar. Bunlar dünya ve cennet üzerinde attığı adımlardır. Üçüncü adımı Bali'den rica eder. Bali bu adımın cehenneme gittiğini bilmez ve üçüncü adımı atar.²³

Vāmana efsanesindeki Bali Tanrı Şiva'nın bir inananıdır. Kültür tarihi boyunca iyi- kötü olarak ayrıştırılan her şeyi kendi bedeninde ve kültüründe bir araya getiren ve hem iyiyi hem de kötüyü barındırması açısından nötr doğa ile özdeşleştirilen Şiva ise insanların iyi veya kötü olmalarını umursamaz, zira iyi de kötü de onun içindeki birliğin farklı yansımalarıdır. Şiva- Rudra iyilerin tanrısı olduğu gibi, hırsızların, kast dışı insanların, dolandırıcıların da tanrısıdır. Yine Şiva- Rudra, vahşi hayvanların ve sığırların da tanrısıdır ve vahşi bir avcı kabile olan, haydutlukları ve balıkçılıklarıyla ünlü Nişadha'larla da özdeşleştirilir.²⁴

Long, Rudra'nın birçok yerde Brahmanik olmayan kültürle özdeşleştirildiğini söyler, tıpkı Atharvaveda'da Vratyalar'ın²⁵ lordu olarak gösterilmesi gibi. Aynı zamanda sıklıkla yılan tapınışı, verimlilik ve su perileri olarak da bilinen zenginlik tanrısı Kubera'nın²⁶ hizmetkarları olan ve içlerinde iyiler olduğu kadar kötülerin de olduğu Yakshalarla²⁷ ilişkilendirilir ki bunların hepsi de Brahmanik olmayan özellikler göstermektedirler.²⁸

Şiva gibi Dionysos da sadece iyilerin değil aynı zamanda hırsızlık vb. gibi kötücül özellikler gösteren insanların da tanrısıdır. Her iki tanrının maiyeti,

²³ Korhan Kaya, 2003, s. 207.

²⁴ J. Bruce Long, *Şiva and Dionysos: Visions of Terror and Bliss*, (Havorfod, Brill, 1971) s. 187.

²⁵ Vratyalar için bkz. <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/633308/vratya>. 14. 10.2013

²⁶ Hint mitolojisinde zenginlik tanrısı.

²⁷ Hint mitolojisinde zenginlik tanrısı olan Kubera'nın hizmetçileridir. İçlerinde iyiler olduğu kadar kötüler de vardır.

²⁸ Long, a.g.e, s. 187.

kendinden geçmiş, korkunç, ürkütücü görünümlü insanlardan; cinler, canavarlar, Gañalar ve Marutlar gibi mitolojik yaratıklardan oluşur.

Ancak, İndra ve Viṣṇu gibi kültür alanına ait tanrılarda bu iyi- kötü ikiliğine pek rastlanmaz. Onlar, dünyevi düzenin, gücün ve aklın ilahi temsilcisidirler. Platon'un Şölen adlı eserinde değindiği 'Yuvarlak İnsan' mitindeki gibi insanların güç kazanmalarına katlanamazlar ve onları tıpkı Zeus'un, insanların güçlenmelerine dayanamayıp onları ikiye bölmeye çalışması gibi insanların bu güçlerini ellerinden almak için türlü yollara başvururlar. Vāmana bedenlenmesinin amacı şudur: İndra, Viṣṇu'dan dünyaya inerek Bali'nin hükümdarlığına son vermesini ve dünyayı cennet gibi bir yere çevirmesini, bu sayede de tanrıların tekrar gelerek kontrolü sağlamalarının mümkün olacağını söyler.²⁹

6. Parashurāma (Baltalı Rāma): Viṣṇu'nun altıncı bedenlenmesi olan, sonradan bedenlenerek dünyevi düzeni yeniden sağlamakla ilgili Purāṇalarda ve Mahābhārata Efsanesinde anlatılan Parashurāma efsanesi aşağıda verilmiştir:

Ermiş Camadagni, bir rahip olarak yaptığı hizmetler karşılığında Haihayaların kralından tüm istekleri anında karşılayan bir inek kazanır. Yıllar sonra Haihayaların kralı Kārtavīryārcuna, sadakanın dharmaya (din, adalet, hak, hukuk) aykırı olduğunu ileri sürerek, bu mucizevi ineği geri ister. Ancak Camadagni kralın bu isteğini yerine getirmeyince kral onu zor kullanarak almaya karar verir. Camadagni her ne kadar şiddet

²⁹ A. Soifer Deborah, *The Myths of Narasimha and Vamana: Two Avatars in Cosmological Perspectives*, (New York, State University of New York Press, 1991), s. 119. Ayr. bkz. <http://www.mahavidya.ca/wp-content/uploads/2010/05/Lightheart-Meaghan-The-Vamana-Avatar-Yes.pdf> 15.11.2013.

içermeyen protestolarıyla karşı koymaya çalışsa da kral istediğini almada kararlıdır. Sonunda ermişin en küçük oğlu olan Parashurāma olanlara daha fazla dayanamaz ve ailesinin şiddet içermeyen öğretisinin dışına çıkar. Baltasını aldığı gibi kralın karşısına çıkar ve onu düelloya davet eder. Kral düelloyu kabul eder ve düellonun sonunda Parashurāmā kralı öldürür. Bu olaya, Kārtavīryārcuna'nın oğlu inziva yerini basıp Camadagni'nin başını keserek karşılık verir. Parashurāma öfkeden ne yapacağını bilemez ve beş kuşak asker sınıfından insanları öldürerek çok büyük bir katliam yapar.³⁰

Asker sınıfı olan Kshatriyalar ile din adamı sınıfı olan Brahmanlar arasındaki çekişmeyi konu edinen bu mitte genellikle Apollonik güzellikle eş tutulan Vishṇu tıpkı Narasiṃha bedenlenmesinde olduğu gibi tanrının dünyevi düzeni kurmak ve korumak için her an her yerde hazır ve nazır olduğu vurgulanır. Kārtavīryārcuna, düzeni bozmuştur ve cezalandırılması gerekmektedir. Bu cezayı vermek ise düzeni kuran ve koruyan tanrı Vishṇu'nun görevidir.

7. Rāma (Rāmaçandra): Rāma formunda Vishṇu artık tamamen insan olarak bedenlenmiştir. Rāma, doğruluk ve dürüstlük sembolü olan örnek Hint kral tipidir. Halkı uğruna krallığından ve karısından vazgeçecek kadar halkına ve ülkesine bağlıdır. Rāma, dünyayı Apollonik düzende düşman olarak görülen kötü karaktere sahip varlıklardan olan ifrit Rāvaṇa'dan kurtarmak için bedenlenmiştir.

Rāmāyaṇa Destanı'nın sonunda Toprak Ana'nın, olanlara daha fazla dayanamayarak, yılanlarla süslü tahtında yeryüzüne çıkarak Sita'yı kucağına alması

³⁰ Bkz. J. L. Shastri (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Garuḍa Purāṇa*, Part III, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1980), s. 1021. Ayr. Bkz. Dr. Bhatt, G. P. (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Padma Purāṇa*, Part III, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1988). s. 112.

ve tekrar toprağa girmesi ise tıpkı Vishṇu'nun Varāha bedenlenmesinde olduğu gibi Toprak Ana- Ana Tanrıça kültünün varlığına işarettir.

8. Kṛishṇa (Kara): İnananları, Tanrı Vishṇu'nun sekizinci bedenlenmesi olan Kṛishṇa'nın (Kara) Vishṇu'nun en mükemmel bedenlenmesi olduğuna inanırlar. Zalim kral Kaṁsa'yı ve birçok ejderha, yılan, fil ve kötü ruhu öldürür. Arcuna, Bhavadgītā'da Kṛishṇa'ya, nasıl olur da sonradan doğmasına rağmen güneş tanrısı Vivasvān'a Yoga felsefesini açıkladığını sorar. Kṛishṇa ise şu önemli cevabı verir:

“Ben de sen de defalarca doğduk Arcuna. Ancak ben geçmiş yaşantılarımın hepsini hatırlıyorum, sen ise hatırlamıyorsun, ey düşmanları yok eden! Ben her ne kadar doğmamış, ölümsüz ve her şeyin Tanrısı isem de olağanüstü gücüm sayesinde kendi doğal dünyama gelerek doğdum. Ey Bharata, erdemlilik yok olmaya erdemsizlik ise çoğalmaya başladığı zaman ben maddesel olarak dünyaya gelirim. İyilerin kurtuluşu, kötülerin ortadan kaldırılması için, zaman zaman bu dünyaya doğmuşumdur.”³¹

Kṛishṇa'nın, Arcuna'ya yaptığı bu açıklama Doğa- Kültür Bütünlüğü kavramı açısından son derece önemlidir. Apollon ve Vishṇu gibi Kültür alanına ait olan tanrılar daima iyilerin yanında kötülerin ise karşısında yer alırlar. Ancak Şiva ve Dionysos gibi Doğa alanına ait olan tanrılar için ise iyi- kötü gibi bir ayrım söz konusu değildir, çünkü her ikisi de hem iyiyi hem de kötüyü kendi bedenlerinde ve kültlerinde barındıran tanrılardır. Vishṇu ve Apollon ise kötülere cezasını verirken,

³¹ Korhan Kaya, 2011, s. 51.

iyilere ise yardım ederler tıpkı Vishṇu'nun Mahābhārata Destanında Arcuna'ya yardım etmesi gibi.

Bunun yanı sıra Kṛishṇa hakkında değinilmeden geçilemeyecek bir husus da O'nun Herkül'le bir tutulmasıdır. Herkül ve Kṛishṇa'nın doğumları, yaşantıları ve kahramanlıkları birçok açıdan birbiriyle benzeşmekte, bu nedenle de bu iki tanrının/kahramanın neredeyse aynı tanrının/kahramanın farklı tezahürleri olduğunu düşündürmektedir. Dionysos ve Şiva'nın da kimi zaman bir ve aynı tanrının farklı tezahürleri olduğu düşünülür. Her iki tanrının hemen hemen aynı özellikler göstermeleri de bu düşünceyi destekler niteliktedir.

9. Buddhā (Aydınlanmış): Vishṇu'nun dokuzuncu bedenlenmesi olan Buddhā (aydınlanmış), Apollonik aydınlanmanın, aklın tanrısıdır. Doğruluk timsali olan Buddhā bu yönüyle, Apollonik akıl ve doğruluk alanına ait olarak değerlendirilir.

10. Kalkī (Kalkin): Kalkī ise Kali yuganın³² (Kali çağının) sonunda beyaz bir atın üstünde gelerek, kötülere cezasını verip yaratılışı yineleyecek olan Vishṇu'nun onuncu ve son bedenlenmesidir. Birçok dini inançta yer alan, sonradan

³² Yuga: Hint Felsefesinde Dünyanın devirleri olarak bilinir. Sırasıyla Krita Yuga (4800 yıl), Tretā Yuga (3600 yıl), Dvāpara Yuga (2400 yıl) ve Kali Yuga (1200 yıl) olmak üzere dört yuga vardır. İlk ve en aydınlık devir olan Krita Yuga'dan itibaren her devir gitgide kötüleşir ve en karanlık çağ olan Kali devrinden sonra dünyada yaşam sıfırlanır ve her şeye yeniden başlanır. Kali Yuga'nın sonunda Vishnu Kalkī formunda beyaz bir atın üstünde gelir, kötülerini cezalandırarak yaratılışı yineler. Ayr. bilgi için bkz. Korhan Kaya, 2003, s. 218.

gelerek dünyayı kurtaracak olan peygamber inancı Vishnuizm’de de kendine yer bulmuştur. Bu inancın Hindistan’a dışarıdan gelen bir inanç olduğu ve Vishnuizm’e sonradan girdiği düşünülmektedir.

Vishnu’nun on avatarasından da anlaşılacağı üzere hep daha ileri hareket eden, logosu kovalayan ve bu uğurda değişen ve gelişen bir durumdadır Vishnu. Balıktan insana, yani akılsız varlıktan akıllı, aydınlanmış varlığa, Buddhā’ya, giden yolda ilerler Vishnu’nun bedenlenmeleri.

Vishnu’nun, dünyevi düzenin koruyucu tanrısı olarak yüceltildiği ve bütün canlıları Apollonik kültürde düşman olarak görülen ifritlerden kurtardığı en önemli mit, büyüleyici güzellikteki Mohinī kılığına girerek ‘Okyanusun Çalkalanması Efsanesi’nde ölümsüzlük içkisini ifritlerden alması ve dünyayı kurtarması mitidir. Bu mit şu şekilde anlatılmaktadır:

Okyanusun Çalkalanması Efsanesi

Tanrılar ölümsüzlük içkisine (amṛita) sahip olmak için kafa kafaya verip düşünürler. Sonunda okyanusu çalkalamaya karar verirler; çünkü bu sayede amṛita ortaya çıkacaktır. Su içkiden pay isteyince Maṇḍāra dağına yüce bir kaplumbağanın üzerine oturturlar. Bu çalkalama çubuğu olacaktır. Bunun çevresine yılan Vāsukī’yi dolarlar, sonra tanrılar ve ifritler çalkalama ipi olan yılanı zıt uçlardan tutarak çalkalamaya başlarlar. Vishnu, yorulan tanrılara ve ifritlere kuvvet bağışlar ve çalkalama sürerken okyanustan ay ve güneş çıkarlar. Daha sonra beyazlar içinde tanrıça Śrī (Lakshmī) görünür. Sonra beyaz at Uçchaiṣrava,

Kaustubha mücevheri, ulu fil Airāvata ortaya çıkarlar. Ancak şiddetle çalkalanan okyanustan Hālāhala (Kālākūta) denilen zehir çıkar ve tüm evreni sarar. Tanrı Şiva gelir ve bu zehri içip boğazında tutarak tüm dünyaları bir yok oluştan kurtarır. Şiva'nın boğazındaki zehir mavi renkli olduğu için bu tanrıya “mavi boğazlı” anlamında Nīlakaṇṭha denir. Tanrıların ölümsüzlüğe götüren yolundan büyülu ağaç ve büyülu inek doğar. Sonra, elinde içi nektarla dolu beyaz bir kap tutan, tanrıların hekimi Dhanvantari meydana gelir. İfritler bu mucizeyi görünce hepsi de “o benimdir” diye bağırarak ona sahip olmaya çalışırlar. Tanrı Nārāyaṇa (Vishṇu), olağanüstü güzel bir kadın olan Mohinī kılığına girerek ifritleri şaşırtır ve ölümsüzlük içkisine sahip olmalarına engel olur. İçkiden tanrılara verir fakat onlara vermez. Bunun üzerine ifritler savaş çıkartırlar. Nara-Nārāyaṇa birlikte onlara karşı savaşıır. İçkiden, tanrı biçimine giren bir ifrit olan Rāhu da içer, ancak bunu fark eden Vishṇu diskiyle onun başını uçurur. İfritlerle tanrılar arasında korkunç bir savaş cereyan eder. Bu savaşı tanrılar kazanır. Her şey bittikten sonra Mandara dağını yerine koyarlar. İndra, ölümsüzlük içkisini saklaması için onu Vishṇu'ya verir. (Mhb.I,15; 5-13/ I,16; 1-40/I,17; 1-30). Bu efsanenin Rāmāyana (I,45) anlatımı ise, kısaca, şöyledir: “Satyayuga devrinde, Diti'nin güçlü çocukları (ifritler) ve Aditi'nin kutlu çocukları (tanrılar) büyüdüğünde, yaşlılık ve ölümden nasıl kurtulabiliriz diye düşündüler. Çareyi, okyanusun çalkalanmasından doğacak sütü içmekte buldular. Okyanusu çalkalamak için yılanlar kralı Vāsuki'yi ip olarak, Maṇḍāra dağını da değnek olarak kullandılar. Böylece hem tanrılar hem de ifritler çalkalamaya başladılar. Bin yıl geçtikten sonra yılanın birden çok başı, bir bir kayaları ısırp zehir akıtmaya başladı. Çalkalanmanın da etkisiyle Hālāhala denilen zehir okyanusun yüzeyinde birikti. Bütün dünya, tanrılar, ifritler ve insanlar zehirlenmeye başladılar. Hemen tanrı Şiva'ya başvurup yalvardılar. Yüce Şiva-Rudra geldi ve zehri sanki abıhayat içer gibi içti ve Hālāhala zehrini boğazında tuttu. Tanrılar ve ifritler tekrar okyanusu çalkalamak istediler. Bu defa Maṇḍāra dağı, yer altındaki Pātāla'ya inerek kayboldu. Vishṇu'dan onu çıkarmasını rica ettiler.

Vishṇu da kaplumbağa biçimine girerek okyanusun dibinden dağı yüzeye çıkarttı. Bin yıl sonra Dhanvantari adında bir adam ortaya çıktı. Bu Āyurveda bilen, dindar bir kişiydi. Sonra müthiş güzellikte göksel periler oluştu. Okyanusun yüzeyindeki kremadan oluşan bu güzellere Apsarālar denildi. Onları ne tanrılar ne de ifritler eş olarak kabul etmeyince ortalık malı oldular. Gene okyanus çalkalanmasından Vārunī denilen içki oluştu. Bu, tanrı Varuṇa'nın kızı idi ve bir tür şarap (sura) idi. Onu şeytanlar eş olarak almadıkları için onlara Asuralar denildi. Tanrılar ise Vārunī'yi eşliğe kabul ettikleri için Suralar oldular. Atların kralı Uççaiḥśrava, Kaustubha denilen mücevher ve nihayet beklenen abıhayat suyu ortaya çıktı. Tanrılarla ifritler bunun için kavga etmeye başladılar. Asuralar tüm cadıları etraflarında topladı. Ölümcül bir savaş oldu, gök ve yer sarsıldı. Vishṇu büyüleyici bir kız kılığına girerek abıhayatı başka bir yere kaçırdı. Tanrı Vishṇu'ya karşı gelenler ona saldırınca müthiş bir savaş oldu ve Diti oğlu olan Asuralar ortadan kaldırıldı. Savaş kazanıldıktan sonra Indra³³, üç dünyayı da mutlulukla yönetti.”³⁴

Bu mitten de anlaşılacağı üzere Vishṇu dünyaya ait koruyucu prensiptir, hem Şiva'dan ayrıştırılamaz derecede tam yanındadır hem de onun tam karşısındadır. Yunan mitolojisinde ise Apollon- tıpkı Şiva-Vishṇu düalizminde olduğu gibi- hem Dionysos'un kardeşi olmasından ve zıtlıkların birlikteliği bağlamında onun tam yanındadır hem de Pisagor'un 'Karşıtlıklar Tablosu'ndaki özelliklerinden ötürü onun tam karşısındadır.

³³ Eserin sonunda Indra'nın en güçlü tanrı olarak görülmesi, o dönemde Ari toplumun üstünlüğüne işarettir, zira Indra, Ari ulusun savaşçı baş tanrısıdır.

³⁴ Korhan Kaya, 2003, s. 135.

Parashurāma, Narasiṃha, Okyanusun Çalkalanması başta olmak üzere, Vishṇu'yla ilgili anlatılan hemen hemen bütün mitlerden ve efsanelerden anlaşılacağı üzere Vishṇu dünyevi düzeni koruyan tanrıdır. Apollonik güzelliğin Hint mitolojisindeki temsilcisi olan Vishṇu düzen bozulduğunda en vahşi şekillere bürünebilmektedir. *“Etik bir tanrı olan Apollon da kendisi gibi olanlardan ölçülü olmalarını ve bunu koruyabilmek için de kendilerini bilmelerini ister.”*³⁵

Vishṇu'nun yukarıda özetle verdiğimiz on bedenlenmesi ve bunların yanı sıra bu tanrıya dair anlatıla gelen mitler ve efsaneler gözden geçirildiğinde, onun Apollonik sınırlılığın ve düzenin Hint mitolojisindeki temsilcisi olduğu söylenebilmektedir.

2.2. Dionizyak Doğa Alanına Ait Hint Tanrısı: Şiva

³⁵ Nietzsche, 2011, s. 32.

Şiva ve Dionysos adlı tanrılar ise asla böyle bir sınırlama içerisine girmezler: onlar durağan değil devingen tanrılardır. Dionysos menadlarıyla esrik bir biçimde dans eder ve eğlenir biçimdedir. Şiva da dansın ve tiyatronun tanrısıdır. Çıdambaram Ormanında kozmik dansını anlamayan ve onu pis ve sapık diye aşağılayan kibirli bilgeleri yok ettikten sonra Ananda Tāṇḍava adlı dansını yapar. Kozmik ritmi vurgulayan bu dansı kibirli bilgiler anlamazlar ve çıplak halinden ötürü Şiva'yı sapık diye aşağılarlar. Daniélou insan- doğa- çıplaklık arasındaki bağı çok ilginç bir biçimde kurar.

“İnsanın ve tanrının doğaya göre tanımlanması çıplaklığa tekabül eder. Yalnızca şehir dinleri insanın giyinik olmasını gerektirir. Şiva çıplaktır; Dionysos da, keşişlere ait safran renkli kaftanını giymediği zaman, uzun saçlı ve çıplaktır. Linga Purāṇa'da (I, 34; 13) şöyle der; Tanrılar ve bilgiler çıplak yaratıldılar. Diğer insanlar da çıplak yaratıldı.”³⁶

Şiva ve Dionysos adlı tanrıların çıplaklıkları onların doğa alanına ait tanrılar olduklarını gösterir. Eliade, kadın ile doğa arasındaki çıplaklık bağına şöyle ifade eder: *“Her çıplak kadın doğayı, prakṛitiyi cisimleştirir.”³⁷* Şiva ve Dionysos, çıplaklıklarıyla doğayı, danslarındaki ritimle ise kozmik ritmi vurgularlar.

Şiva, kozmik tanrı olmasından öte evrensel ilk-birin eril yanı olarak da bilinir. O, sadece Kaos'tan Kozmos'a geçişi sağlayan patlayıcı güç olarak görünmez; onun tam karşısında ve aslında tam yanında solar sistemleri ve yıldızları oluşturan ve her şeyi bir arada tutan Şakti (Enerji), Şiva'nın dişil enerjisi olarak bilinir. Dolayısıyla Şiva bir yandan holistik bir şekilde tüm evreni bir arada tutarken bir yandan da

³⁶ Alain Daniélou, *Gods of Love and Ecstasy: The Traditions of Shiva and Dionysus*, (Rochester-Vermont, Inner Traditions, 1992), s. 54.

³⁷ Mircea Eliade, *Mistik Hint Erotizmi*, çev.: Renan Akman, (İstanbul, Kabalcı Yay., 2003), s. 7.

yıkarak (bu ‘yıkım’ yeni başlangıçları beraberinde getiren rejeneratif bir durumdur) yeni başlangıçlara sebebiyet verir. Bu yeni oluşumları sağlayan yıkım Padma Purāṇa’da yer alan Daksha Kurbanı başlıklı mitte şu şekilde anlatılmaktadır:

Daksha Kurbanı

Brahmā, Şiva ve Şakti’yi memnun etmek için ateş kurban töreni (yacña/yagya) düzenler. Bundan memnun kalan Şiva’nın bedeninden Şakti ayrılır ve evreni yaratmada Brahmā’ya yardım eder. Brahmā, daha sonra Şakti’yi Şiva’ya geri vermeye karar verir. Brahmā’nın oğlu Daksha ise birçok kurban töreni düzenleyerek Şakti’yi Satī formunda kızı olarak kazanır. Daha sonra anlaşılır ki Satī aslında Şiva’yla birleşip Şakti-Şiva birliğini oluşturmak için bedenlenmiştir.

Ancak Şiva’nın babasına bir daha tapınılmaması için lanet etmesi ve Şiva hakkında kötü konuştuğu için babasının başını kesmesi yüzünden Daksha Şiva’dan nefret etmektedir. Şiva’nın tapınılmaya değer olmadığını, onun hayaletlerle dolaştığını söyler ve kızını Şiva’ya vermek istemez. Buna rağmen Satī Şiva’yla evlenir. Bunun üzerine Daksha, Şiva’dan intikam almak için kurban töreni düzenler ve bu törene Şiva ve Satī hariç herkesi davet eder. Satī ise Şiva’ya, babası çağırmamasına rağmen, bu törene gitmek istediğini söyler. Şiva her ne kadar Satī’nin bu törene katılmasını istemese de sonunda merhamet eder ve Satī’ye törene gitmesi için izin verir.

Daksha, kızı Satī’ye hiç ilgi göstermediği ve kurbandan Şiva’ya pay ayırmadığı gibi onun yanında ve tüm konukların önünde Şiva’ya aşağılayıcı sözler söyler ve hakaret eder. Tüm bunlara dayanamayan Satī kendisini kurban ateşine atarak canına kıyar. Daksha’nın hakaretlerine

öfkelenen ve karısının öldüğünü gören Şiva, Daksha'nın başını keser. Brahma ve diğer tanrıların araya girmesiyle onun yaşamasına izin verir ancak başını yok ettiği için başının yerine bir keçi başı yerleştirir. Şiva kederli bir halde karısının cesedini alır ve yok edici Tāṇḍava dansını yaparak tanrılar dahil etrafındaki her şeyi yok etmeye başlar. Bu korkunç yıkım karşısında ne yapacaklarını bilemeyen tanrılar Vishṇu'dan bu yıkımı durdurmasını isterler. Bunun üzerine Vishṇu, Sudarshana Çakra'sını kullanarak Satī'nin bedenini parçalara ayırır. Satī'nin bedeninin parçaları Hindistan'ın çeşitli yerlerine düşer ve bugün Śaktipitha olarak bilinen kutsal yerleri oluştururlar.³⁸

Şiva bir yandan her şeyi yaratan ve tüm canlılara hayat veren yaratıcı bir tanrı olarak görülürken, bir yandan da her şeyi bir anda yok edebilen yok edici bir tanrı kimliğine bürünür. Bir diğer önemli nokta ise şudur: Daksha kurbanı; Brahmanizm ve Āri törenlerinin temsil ettiği şehir inancıyla, eski Şivaizmin temsil ettiği halkın ve doğanın inancı arasındaki çatışmalara işaret eder. Bhāgavata Purāṇa'da³⁹ Daksha, kendi isteği olmadan, Brahmā'nın teşvikiyle kızını kötü ve pis olan; kutsal bilgiyi aşağı kasttan olan insanlara anlatan, uğursuz ve kurbandan pay alamayacak olan Şiva'ya verdiğini söyler. Aynı sürgün-dışlanma Dionysos'ta da vardır. Dionysos da Edones kralı Lycurgus'un hakaretlerine maruz kalır ve kovulur.⁴⁰

³⁸ Daksha Kurbanı miti için bkz. J. L. Shastri (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Shiva Purāṇa*, Part I, (Delhi, Shri Jainendra Press, 2010, s. 440- 445. Ayr. Bkz. Dr. G. P. Bhatt, (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Padma Purāṇa*, Part I, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1988), s. 40-46.

³⁹ J. L. Shastri (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Bhāgavata Purāṇa*, Part IV, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1994), s. 7.

⁴⁰ Daniélou, a.g.e., s.47.

Apollon- Dionysos düalizminde logos-eros, erkek-kadın vb. gibi konularda tam anlamda bir karşıtlık olduğu öne sürülürken; Şiva-Vishṇu düalizminde karşıtlıktan öte sürekli bir etkileşim ve onların aslında aynı ‘şeyin’ kimi zaman farklı, kimi zaman aynı görevler için bir araya gelen farklı yansımaları oldukları vurgulanır. ‘Okyanusun Çalkalanması Efsanesi’ ve daha birçok mit ve efsanede anlatıla geldiği üzere Vishṇu ve Şiva aynı mekanizmanın farklı işlevleri gibi hareket ederler. Onlar da tıpkı Attis, Adonis, Tammuz’da olduğu gibi Toprak Ana tarafından yaratılırlar ve doğanın döngüsü kuralı gereği kendisiyle birlikte olmaya zorlanırlar. Hinduizm’de zıt kutupların temsilcileri olarak görülen Şiva ve Vishṇu adlı tanrıların yaratıcı tanrı Brahmā ile birlikte aynı kökenden geldiğini ve ilk tanrıça Ādi Śakti’den doğduğunu vurgulayan Ādi Śakti mitini Devdutt Pattanaik, ‘Indian Mythology’ adlı eserinde şu şekilde anlatır:

Tanrıça Ādi Śakti ve Brahma- Vishṇu- Şiva’nın Doğuşu

Başlangıçta yüce Tanrıça Ādi Śakti bir lotusun içine üç yumurta bırakır. Bu üç yumurtadan üç dünya ve üç tanrı doğarlar: Brahmā, Vishṇu ve Şiva. Yaratma isteğiyle dolu tanrıça, tanrılardan onunla birlikte olmalarını ister. Ancak Brahmā ve Vishṇu utanarak “*Sen bizim annemizsin*” derler ve uzaklaşırlar. Reddedilen tanrıça öfkeden iki tanrıyı da- hem yok edici hem de can verici özelliklere sahip olan üçüncü gözüyle- kül yığımına çevirir. Sonra Şiva’ya döner ve ondan kendisiyle birlikte olmasını ister. Şiva, bu isteği tanrıçanın üçüncü gözü kendisine vermesi şartıyla kabul edeceğini söyler. Tanrıça, alnındaki üçüncü gözünü Şiva’ya verir. Gözü alan Şiva ise derhal Tanrıçayı küle çevirerek Brahmā ve Vishṇu’ya yeniden can verir.

Üç tanrı dünyayı canlı varlıklarla doldurmaya karar verirler. Ancak, kadınlar olmadan bunu başaramayacaklarını anlarlar. Bunun üzerine Tanrıça Ādi Śakti'nin kül yığınının etrafında toplanırlar, onu üç parçaya ayırırlar ve üçüncü gözün gücü sayesinde Tanrıça'nın küllerinden üç tanrıçayı- Sarasvatī, Lakshmī ve Gaurī'yi (Pārvatī)- yaratırlar. Üç tanrı üç tanrıçayla evlenerek kozmosu bitkiler, hayvanlar, tanrılar, demonlar ve insanlar dahil canlıların tüm türleriyle doldururlar.⁴¹

Dünyanın, tanrıların, demonların, insanların, bitkilerin, hayvanların vs. kısacası her şeyin ilki ve yaratıcısı bu mitte de olduğu gibi İlk Bir- Ādi Śakti- Ana Tanrıça- Kadın- yani Doğa'dır. Bu İlk-bir sürekli bir yaratım halindedir. Yaratıldığı gibi istediği anda yok etme gücüne de sahiptir, tıpkı doğanın doğal afetler vasıtasıyla zamansız, nedensiz yok edişleri gibi. Burada Apollonik eril kültüre ait olan alan sınırlar ile çevriliyken, Dionizyak doğada böyle sınırlara yer de yoktur gerek de.

Doğa, dinamik bir şekilde yaratır, çoğaltır ve istediği zaman da yok eder. Ancak bu mitte eril tanrılar, tanrıçayı kandırırlar ve onun silahıyla onu yok ederler. Ve işte sorun da burada ortaya çıkar: kadın olmadan varlıklarını sürdüremezler ve kadın yeniden yaratılır! Yani her ne kadar her şey insan içindir dense de doğa olmadan aslında insanın bir hiç olduğu anlaşılır.

Bununla birlikte Ādi Śakti, Kaos olarak nitelendirilen dönemi simgelerken, üç eril tanrı doğaya ait özellikleri de elde ederek güçlenirler ve bir anlamda Kaos'tan- Kozmos'a yani karmaşadan- düzene geçişi simgelerler.

⁴¹ Devdutt Pattanaik, *Indian Mythology*, (US, Lake Book Manufacturing Inc., 2003), s. 98.

3. BÖLÜM: YUNAN MİTOLOJİSİNDE DOĞA-KÜLTÜR DİKOTOMİSİ: APOLLON-DİONYOSOS KARŞITLIĞI

Toplumların mitolojilerine bakacak olursak her şeyin ilahi bir varlığa temellendirilmesiyle karşılaşırız. Purāṇalarda yer alan bir mite (bkz. Ādi Śakti miti) göre başlangıçta Ādi Śakti olduğu söylenir; eril ve dişil güçleri kendi bedeninde bir arada bulunduran bu ana tanrıçadan eril tanrıların (Brahmā, Viṣṇu, Śiva) doğdukları ve bu eril tanrıların ana tanrıçayı küle çevirdikten sonra onun küllerinden üç tanrıçayı (Sarasvatī, Lakṣmī, Gaurī) yarattıkları ve bunlarla evlenerek dünyayı ve evreni canlı varlıklarla doldurdukları anlatılır. Hinduizm'in kutsal metinlerinden olan Ṛigveda'da ise yaratılış şöyle açıklanır:

Yaratılış İlahisi (Ṛigveda X, 129)⁴³

O zaman ne yokluk, ne de varlık vardı,
Ötede ne bir cennet ne de bir gökyüzü vardı.
O neyi kapsadı? Nerede? Kimin korumasında?
Kavranılmaz ve engin olan su muydu? 1

O zaman ne ölüm vardı ne de ölümsüzlük,
Ne gündüz belli idi ne de gece.
O, rüzgârsız olarak, kendi gücüyle soludu,
Orada O'ndan başka kimse yoktu. 2

⁴³ Bkz. Korhan Kaya, "Yaratılış İlahisi (Ṛigveda, X, 129)", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 2, Sayfa: 167-181, Yayın Tarihi: 1991.

Başlangıçta karanlık, karanlık tarafından saklanmıştı,
Bütün bu görülemeyen şey Su idi.
O var olmaya başlarken boşlukla kaplandı,
"Bir Olan" sıcaklığın kuvvetiyle doğdu. 3

Başlangıçta İstek ortaya çıktı,
O istek ki aklın ilk tohumudur.
Varlıkların var olmayana bağlı olduklarını
Azizler kalplerini araştırarak anladılar. 4

Bunların ipleri iki yana yayıldı
Aşağıda mı yoksa yukarıda mı diye,
Orada doğurtanlar, orada güçler vardı
Aşağıda enerji, yukarıda ise etki vardı. 5

Kim tamamen bilir? Kim burada açıklar
Bu yaratılışın nereden geldiğini?
Bunun (Evrenin) yaratılmasıyla tanrılar sonradan ortaya çıktılar.
O halde onun var oluşunu kim bilebilir? 6

Bu yaratılış nereden doğdu?
Onu o kurdu mu yoksa onu o kurmadı mı?
Yaratılışın en uzak gökyüzündeki gözleyicisi,
Bunu sadece o bilir, ya da belki o da bilmez. 7

Rigveda'da yer alan Yaratılış İlahisi'ne bakacak olursak, yaratılışın sebebi açıklanmadığı gibi başlangıçta tanrıların olmadığı söylenmektedir. Yani evreni yaratan tanrılar değildir denilir. Bu yaratıcının kim olduğu açıklanmaz ancak yaratıcının tanrılar olmadığı açıkça söylenir.

Camille Paglia ise bütün bunlardan öte şunu dile getirir: “*Başlangıçta Doğa vardı, şimdi doğa var ve olan ve hep olacak olan yine doğadır. İnsan ise doğanın kendisinden ayrı düşünülmeyecek bir parçasıdır yalnızca.*”⁴⁴ İnsanın doğanın karşısında canlı cansız tüm diğer varlıklarla arasında hiçbir şekilde hiyerarşik bir üstünlüğü söz konusu bile değildir, zira bu hiyerarşik üstünlük yani doğaya ve diğer tüm varlıklara üstünlük kurma özelliği yalnız insana has özelliklerdendir.

Paglia, Kültürü, Doğa’nın karşısında ayakta durmaya çalışan aciz bir düzenek olarak görür. Doğa, yok etme ve tekrar yaratma ediminde bulunabilirken, Kültürün, savaşlar, soykırımlar nedeniyle insan eliyle yok ettiği şeyleri telafi etme, yenileme yetisi yoktur denilebilir. Savaşların yanı sıra madenler, barajlar vb. gibi yıkıcı faaliyetler ile tüketilen doğanın insan eliyle yenilenmesi, telafisi mümkün değildir. Ancak, Doğa bir yandan yangınlar, seller, depremler, tufanlar vb. gibi doğal afetler yoluyla yok ederken diğer taraftan sürekli bir devinim halinde yeni doğumlara ve yaratımlara gebe dir.

Paglia, Nietzsche, Daniélou gibi daha birçok önemli kişi Doğa’yı dişil, Kültürü ise eril güçlerle bir tutarlar. Yıkma, yaratma, sınırsızlık, coşkunluk, taşkınlık gibi özellikler Doğaya yani dişil alana ait görülürken; sınırlılık, durağanlık, biçimsellik, doğrusallık gibi özellikler ise Kültüre yani eril alana ait olarak görülür. Hemen her toplumun mitolojisinde eril güçleri simgeleyen bir tanrı ve dişil güçleri simgeleyen bir tanrıça yer alır. Yunan ve Hint mitolojileri ise gerek androjenlikleri gerekse doğaya yakınlıkları ve diğer bütün özellikleri ile bu ayrımın dışına çıkabilen tanrılara sahiptirler. Yunan mitolojisinde Kültürel sınırları yıkarak her şeyi birleştiren

⁴⁴ Bkz. Camille Paglia, *Cinsellik ve Şiddet ya da Doğa ve Sanat*. Çev.: Turgut Berkes, (İstanbul, İyi İşler Yayınları, 1996).

ve aynılaştıran bu tanrı Dionysos iken, Hint mitolojisinde ise Şiva'dır. Dionysos ve Şiva adlı tanrılar hem eril hem de dişil özellikleri kendi bedenlerinde bir araya getirebilmeleriyle bütün dikotomilerin üstesinden gelirler.

Doğa alanını temsil eden Dionysos'un tam karşısında Kültür alanını temsil eden Apollon yer alır. Apollon, Kültürü, gelişmeyi, ilerlemeyi, bilimi simgelerken; Dionysos kendi kurallarına sahip olan devingen Doğa'yı, sınır tanımazlığı, coşkunluğu ve taşkınlığı simgeler. Öyle ki Kültür alanına ait olan 'şeyler' Apollonik, Doğa alanına ait olan 'şeyler' ise Dionizyak olarak adlandırılırlar.

Apollonik olan, Doğanın karşısında insanı daha güçlü kılan niteliklerdir. Eski çağlardan beri insanoğlu doğanın yıkıcılığı karşısında ayakta kalabilmek için çeşitli yollara ve yöntemlere başvurmuştur. Tarımla başlayan bu süreç doğadan kopuşun da ilk ve en önemli adımıdır. Daha önce avcılık ve toplayıcılıkla gayet mutlu mesut yaşayan insanoğlu daha fazlası için bir arayışa girişmiş ve çareyi tarımda bulmuştur. Dionizyak olan ise Doğa'dan uzaklaşan değil tam tersine onunla bir ve bütün olandır.

Apollon da Zeus gibi gök kültüne ait ataerkil bir tanrıdır. Apollon, güneş tanrısıdır; görsel sanatlar, müzik, şiir, bilgelik gibi olgular onun alanına ait olgulardır. O, Orwell'in Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı kitabında anlattığı Big Brother misali, her şeyi yukarıdan izleyebilen ve görebilen Olimpik 'göz tanrısıdır'. Mimarinin, biçimciliğin, keskin hatların, sınırların, uyumluluğun tanrısıdır Apollon.

Bununla birlikte, Apollon sadece gözün ve ışığın tanrısı değildir. O, aynı zamanda heykelsi güzelliğin, şiirin, tıbbın, müziğin ve sanatların da tanrısıdır.

Nefertiti büstündeki açık göz, keskin hatlar, heykelsi güzelliği Apollon. Bu göz her daim açık bir şekilde canlı cansız her şeyi izler ve olan biten her şeyi ‘görerek’ tanımlar ve bu sayede her şeyden haberdardır. Resim ve heykellerde her daim genç, dinç, yakışıklı, güçlü bir erkek olarak, elinde ok ve yay veya lir ile betimlenir. Bütün bu özelliklerine bakılacak olursa Apollon’un ‘güzel’in tanrısı olduğu söylenebilir.

Apollon, yalnızca güzel olanı tanır, bilir. Apollonik dünya görüşünde kitonyen olan çirkin olandır ve tüm çirkinlikler, kötülükler kitonyen doğayla ve dolaylı olarak kadınla ilişkilendirilir. Apollon, çirkin ve kitonyen olan şeylere her daim karşıdır. Ona göre, Kültüre yakın olan erkek ve babalık kutsal, doğaya yakın olan kadın ve annelik ise değersizdir. Orestes’in annesini öldürdüğü eser olan Orestes Üçlemesinde, Doğa, anne ve kadın yadsınırken; Kültür, baba ve erkek ise yüceltilir. Annesini öldüren Orestes, Apollon tarafından haklı bulunur ve ceza almaktan kurtulur.

Buna karşın Dionysos durağan değil son derece devingen bir tanrıdır. O, sadece eril değil aynı zamanda dişil özelliklere de sahiptir. Dionysos, Olimpik gök kültüne değil kitonyen yer kültüne ait bir tanrıdır. Coşkunkluk ve sarhoşluk veren şarabın tanrısı olarak da bilinir. Asma bahçeleri, üzüm ve şarapla olan bağı efsanevi doğumunu andırır: doğduktan sonra çektiği ıstıraplar ve Titanlar tarafından parçalanması şarabın yapılmasını anımsatır.

Her kış ölen ve yine her ilkbaharda coşkuyla dirilen Dionysos doğanın döngüsünü simgeler: O, her kış ölen ve ilkbaharda yeniden coşkuyla canlanan bitki örtüsüdür. Apollon’un durağanlığının, sınırlılığının ve biçimciliğinin aksine

Dionysos şarabın verdiği sarhoşlukla kendinden geçen, heyecanı en üst noktada yaşayan tanrıdır. Dionysos şerefine yapılan şenliklerde şarabın verdiği sarhoşluk ve kendinden geçmişlikle danslar edilir, şarkılar söylenir ve kültürün gerektirdiği kurallar, sınırlar alabildiğine reddedilir ve yok sayılırdı. Bu ayinlerde insanlar kısa süreliğine de olsa kültürel düzenin dışına çıkarak coşkuyu ve heyecanı en üst noktalarda yaşarlardı.

Doğa gibi yıkıcı ve yok edici özelliklere sahip olan Dionysos yine doğa gibi şefkatli ve kucaklayıcıdır. Onu asıl çıldırtan, yıkmaya ve yok etmeye sevk eden ise annesine olan özlemidir. O, Orestes’le değil, annesi Klytaimnestra ile özdeşleştirilir. Klytaimnestra, kızı İphigénie’ya olan özlemi ile kocasını öldürür. Ancak, diğer kızı Elektra ve oğlu Orestes bunu anlamazlar ve annelerinin sevgiliysiyle bir olarak tahtı ele geçirebilmek için babalarını öldürdüklerini düşünürler ve sonunda ortaklaşa yaptıkları bir planla annelerini öldürürler. Dionysos da annesine olan özlemiyle Agaue ve kardeşlerinden öç almak ister. Pentheus’u, tıpkı kendi oğlunun yani Orestes’in annesini öldürdüğü gibi, kendi annesine öldürtür.

Apollon ve Dionysos’un tüm bu özellikleri gözden geçirildiğinde onların Yunan mitolojisinde zıtlıkları temsil eden tanrılar oldukları söylenebilir. Apollon, logosun yani eril aklın temsilcisidir. Dionysos ise logosun değil erosun, yani duyguların temsilcisidir.

4. BÖLÜM: ŞİVA- DIONYSOS: ANDROJENLİK KONUSU ÜZERİNDEN HİNT VE YUNAN MİTOLOJİLERİNDE DOĞA İLE KÜLTÜR BÜTÜNLÜĞÜ

Bu bölümde Şiva ve Dionysos adlı tanrıların Doğa ve Kültür Bütünlüğü bağlamında nasıl bir bütünlük oluşturdıkları incelenecek ve tanrıların bu holistik bütünlüğünün vurgulandığı mitlere ve efsanelere yer verilecektir.

Şiva ve Dionysos adlı tanrılar Doğa ve Kültür Bütünlüğü kavramının ikonografik temsilleridir. Bu iki tanrı, hem kadın hem de erkek olabilmeleri açısından evrensel İlk-biri, yani Kaos olarak nitelendirilen dönemi betimlerler. Bu holistik bütünlük en iyi Dionysos ve Şiva'nın androjen bir biçimde birlikteliklerinde temsil edilir. Aşağıda önce androjenliğin tanımı yapılacak daha sonra sırasıyla Yunan ve Hint mitolojilerinde yer alan androjenlik konulu mitler ve efsanelere yer verilecektir.

4.1. Androjenliğin Tanımı ve Yunan Mitolojisinde Androjenlik

Androjenlik, yani cinsiyetlerin karışmış hali binyıllardır insanlığın ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda androjenlik ve hermafroditizmi kesinlikle birbirinden ayırmak gerekir, çünkü iki terim de aynı anlamda kullanılsalar bile androjenlik bir bedende erkek ve kadın cinsiyetinin harmonik bir biçimde mevcudiyetine işaret ederken (andros: erkek, gynae: kadın, androgynos: erkekkadın) hermafroditlik aynı bedende cinsel açıdan harmonik olmayan bir düalizmi zikreder. Buradan da şu sonuca varmak mümkündür: eğer hermafroditlikte harmonik olmayan bir düalizm söz konusu ise, bu kesinlikle cinsiyetler arasında kültür tarihi boyunca oluşan ayrışmanın ve dişiliğin ikincilliği ve erilliğin üstünlüğü ile ilgilidir. Dolayısıyla androjenlikte karşı karşıya kaldığımız bu cinsiyetlerin tek bedende harmonik biraradalığı kesinlikle bu (androsantrik) kültür tarihi boyunca oluşan cinsiyetler hiyerarşisinden çok öncesine dayanmaktadır: yani androjenliğin harmonisi hermafroditlikten çok daha eski çağlara tekabül edişinin göstergesidir.

Mitik anlamda androjenlik ister istemez sınırların henüz çizilmediği, dünya bilgisinin bilinç düzeyinde henüz ayrışmadığı kültürel bellek evresine denk gelir. Evreni algılayış daha ahlaki çağrışımlarla kodlanmamış holistik bir hal, yani iyi-kötü, aydınlık-karanlık, şekil-şekilsizlik ve androsantrik bir biçimde dişi-eril dikotomilerinin kültürleşme süreci bağlamında henüz inşa edilmemiş bir durum. Mitoloji'de androjenlik cinsiyetlerden önce yer-gök ve ılık-karanlık bütünselliğini zikreder, bu bütünsellik her şeyin birbiri ile daha yitirilmemiş bir holistik varoluşa işaret eder. Bu holistik yani bütüncül dünya anlayışında "hiyerarşi"ye kesinlikle yer yoktur, her şey kelimenin tam anlamıyla "eşittir". Hiç bir "şeyin" diğeri bir "şeye"

üstünlüğünü iddia etmediği bir "dünya düzeni": Bu egalitarizmin (eşitlikçilik) beraberinde getirdiği başka bir etkisi de bir anlamda iyi ve kötü'nün henüz ayrışmamış olmasıdır. Mitolojik anlamda bu "egalitarizm" anaerkine tekabül etmektedir. Gelişen ataerkil din sistemleri ile beraber anaerki önemini gitgide yitirirken, mitolojilerde artık bu bütünlüğün ayrıştığı ve ayrışan bu parçalara belli değerlerin atfedildiği görülmektedir.

Yer, karanlığa ve bir anlamda cehennemi barındıran kötü evrene ve ölümler dünyasına tekabül ederken, göğün aydınlığa ve cennete ve eril olan tek tanrıya tekabül ettiğini görürüz. İşin gender (cinsiyet) açısından önemi gayet aşikardır: Yer, yani toprak, dişi ile ilişkilendirilirken göğün erkek ile ilişkilendirildiğini görebilmek mümkündür. Ancak bu ayrışmanın beraberinde kültür tarihi açısından son derece sancılı etkileri beraberinde getirdiği söylenebilir: İnsanlık artık ötekileştirdiği her şeyi yer, karanlık ve cehennem ile aynı kefiye koyarken (inferiority), kendinden gördüğü her şeyi putlaştırıp yükseltme (superiority) eğilimini edinerek bütün savaşlara ve felaketlere sebebiyet veren alışkanlıkları edinerek tarihte kanlı sayfalar açmıştır: Savaşlar, ırkçılık, katliamlar hep bu 'ayrışma'nın devamı olarak görülebilir.

Mitoloji ve edebiyat tarihi bağlamında bu dönem aslında mutlu mesut bir şekilde kurtla kuzunun yan yana yaşadığı "altın çağ"a veya psikanaliz açısından bakıldığında toplumların ve bireylerin "bebeklik" dönemine tekabül eder: bireyselleşme (ayrışma) süreci henüz vuku bulmadığı için her şeyin tasnif edildiği aydınlanmacı progresif gelişme ve logosantrik durum değil, regresif ve tüm ihtiyaçların karşılandığı, regresif ve en önemlisi bütün bedeni sarıp sarmalayan bir eros, yani kozmik çekim gücü söz konusudur. Bu eros'un en çarpıcı göstergesi (sign)

hatta ikonu kadın ile erkeğin androjen bir biçimde kusursuz uyumlu biraradallığı ve erotik birlikteliğidir.

Bu dualizmin mitolojide bir anlamda androjen tanrılar veya varlıklar sayesinde aşıldığını görmek mümkündür. Androjenlik bu bağlamda erkek (andros) ve kadın'ın (gyn) biraradallığı değil, bütün bu ayrışan ve iki cinsiyetin temsil ettiği sembolik düzlemdeki özellikler bir araya gelerek kültürel bir ütopya oluşturduğunu söylemek mümkün olabilmektedir.

Mitlerde gelişen ataerkillikle hep bir arada olan prensiplerin ayrıldığını görmek mümkündür. Özellikle yaradılış mitlerinde insanlar androjen olarak tasvir edilir. Pers mitolojisinde ilk insan çifti (Aydınlık ve Karanlık) cennet bahçesinde tek bedende yaşamlarını sürdürürlerken Ahura Mazda onları ayırır. Yunan mitolojisinde Promete ilk insanı çamurdan androjen bir varlık olarak yaratır. Ataerkil tanrılar androjen varlıkların gücünden (holistik bilge varlık olma durumu) haz etmeyip onları ayırırlar ve ancak o zaman insanlar birbirlerine düşerler.

Bu ayrışma öncesi androjen birliktelik Platon'un Şölen adlı eserinde aslında eşcinselliği rasyonalize etmek uğruna anlatılmış bir mit'te bu şekilde dile gelir:

4.1.1. Platon'un Şölen Adlı Eserinde Anlatılan Yuvarlak İnsan Miti

İnsan aslında neydi, ne oldu, önce bunu bilmemiz gerek. Çünkü insan her zaman bugünkü gibi değil, başka türlüydü. İnsan soyu ilkin üç çeşitti. Şimdiki gibi erkek, dişi diye ikiye ayrılmıyordu, her ikisini içine alan bir üçüncü çeşit daha vardı. Bu çeşidin kendi kayboldu, sade adı kaldı: Androgynos denilen bu çeşidin adı gibi biçimi de hem erkek, hem dişiydi; bugün sözü edilmesi bile ayıp sayılır. İşte bu insanlar yuvarlak sırtları ve böğürleri ile tostoparlak bir şeydiler. Her birinin dört eli, bir o kadar da bacağı vardı: Yusuvarlak bir boyun üzerinde birbirine tıpatıp eşit, ama ters yöne bakan iki yüzlü bir tek kafa, dört kulak; edep yerleri ve her şeyleri de ona göre hep ikiye. Yürürken istedikleri yöne doğru, bizim gibi, düpedüz adım atabilir, koşmak istedikleri zaman da tepetakla, havaya fırlayan bacakları ile bir tekerlek olur, sekiz kola, bacağı birden dayandıkları için döne döne uçar giderlerdi. Peki, ama neden insanlar üç çeşitti, neden dediğim gibiydiler? Çünkü erkekler, aslında güneşten gelmedi, dişi bu dünyadan, ikisini birleştiren cins de aydan; ay hem güneşe, hem dünyaya bağlı ya. Toparlak olmaları, döne döne gitmeleri de bu gezegenlere çektikleri içindir. Homeros'un anlattığı Ephialtes ile Otos bu cins insanlar olacak. Hani göğe tırmanmaya, Tanrılara karşı koymaya yeltenmişler.

Bunun üzerine Zeus ve öbür Tanrılar görüşmüş, konuşmuşlar, ne yapacaklarını pek bilememişler. Bir yandan insanları yok etmek, Devler gibi soylarını yıldırım ile yakıp kül etmek istemiyorlarmış (çünkü o zaman insanların kendilerine sundukları kurbanlar da son bulacaktı), öbür yandan da küstahlığın bu derecesine göz yumamazlarmış. Zeus uzun uzun düşündükten sonra, "Galiba bir çare buldum," der, "insanlar hem kalsın hem de kuvvetten düşüp hadlerini bilsinler. İkiye böleceğim onları, böylece hem zayıf düşecekler hem de sayıları artıp bizim için daha faydalı olacaklar. Üstelik iki bacak üstünde doğru dürüst yürüyecekler. Yine de hadlerini bilmez, uslu durmazlarsa yeniden ikiye bölerim, bu sefer tek bacak üzerinde atlaya atlaya giderler."

Böyle der Zeus ve der demez de insanları tutar ikiye böler, tıpkı bir meyveyi kışa saklamak için ikiye böler gibi yahut da bir yumurtayı ince bir kılıla ortasından keser gibi.

Zeus kestığı adamların yüzünü boyunlarıyla birlikte Apollon'a tersine çevirmiş ki, kesilen yerlerini görsünler ve akılları başlarına gelsin. Yaralarını iyi etmesini de buyurmuş. Apollon da yüzlerini tersine çevirmiş, derilerini şimdi karın dediğimiz yerde bir kesenin ağzını kapar gibi birleştirmiş, orta yeri sıkı sıkı büzmüş ve bir tek delik bırakmış. İşte biz buna göbek diyoruz. Sonra bakmış buruşuklukları var, onları düzeltmiş, ayakkabıcıların deriyi yontmak için kullandıkları bıçağa benzer bir aletle göğüslerine bir biçim vermiş; ama eski hallerini unutmaları diye, karnının ve göbeğinin ötesinde berisinde birkaç kırışık bırakmış.

İnsanın yapısı böyle ikileşince, her yarı öbür yarısını özleyip, üstüne atlıyor, kollarını birbirine sarıp, yeniden bir bütün haline gelmek arzusu ile kucaklaşıyor, birbirinden ayrı hiçbir şey yapmak istemeyerek, açlıktan ve işsizlikten ölüp gidiyorlarmış. Yaralılarından biri ölünce sağ kalan bir başkasını arıyor, ona sarılıyormuş, rastgele sarıldığı bu insan bir erkek yarısı da olabiliyormuş, dişi yarısı da (ki bugün bir bütün olan bu dişi yarıya kadın diyoruz). Bu yüzden insan soyu azalıp gidiyormuş. Zeus hallerine acımış, bir başka çare bulmuş, ayıp yerlerini önlerine getirmiş, çünkü arkada olunca, çiftleşerek değil, ağustos böcekleri gibi toprağa yumurta döküp çoğalıyorlarmış. Ayıp yerleri öne alınınca dişi erkek birleşip çoğalmaya başlamışlar. Maksadı şuymuş: Çiftleşme erkekle kadın arasında olursa, insan soyunun çoğalmasını sağlamış olacak, yok eğer erkekle erkek arasında olursa, arzularına kanarak başka işlere yönelecekler, yani hayatlarında başka amaçlar olacak, demek ki insanın kendi benzerine duyduğu sevgi çok eski bir zamandan kalmadır, sevgi bizim ilk yapımızı yeniden kuruyor, iki varlığı bir tek varlık haline getiriyor, kısacası insanın yaradılışındaki bir derde deva oluyor.⁴⁵

⁴⁵ Bkz. Platon, *Şölen*, çev.: Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012).

İlk insanlar üç cinsiyetliymiş: erkek-erkek, kadın-kadın ve erkek-kadın, üç sayısı zaten dikotomik iki sayısından çok daha mükemmel bir sayıdır ve mitoloji ve dinler tarihinde hep bir ilahi birliği işaret eder (Trimürti, hristiyan trinitesi gibi). Bu pasajda dile gelen "cinsiyetler kozmolojisi" oldukça ilginçtir, zira yukarıda bahsettiğimiz üzere Şölen adlı eserin bu kısmı eşcinselliği açıklamak üzere tasarlanmış bir pasajdır: erkekliğin kökeni güneş, kadınlığın kökeni yer ve "karışımın" kökeni ise hem güneşte hem yerde paydaş olarak ay okuyucunun karşısına çıkıyor. Bu yuvarlak varlıklar büyük bir huşu içinde başka hiçbir şeyle ilgilenmeksizin neredeyse bilinçsiz bir şekilde kendi kendilerine erotik birlikteliklerinden ötürü yeten varlıklar olarak tanrıları bu yönleriyle provoke etmeye başlıyorlar. Şimşek fırlatabilen tüm tanrıların ve insanların babası Zeus (Hint-Avrupalı ataerkil baş tanrı) bu kelimenin tam anlamıyla kendini bilmez yuvarlak insanları ayırmaya karar verir: bu "ameliyat" aslında androsantrik bir biçimde bilinç düzeyinde ayrışma anlamına geliyor: burada sembolik düzlemde aslında kendi kendine yeten Eros'un yerini Logos alıyor. Bu şekilde "rasyonalize" veya hadım edilen insanoğlu kendisini yaratan tanrılara şükreder ve kurban verir hale gelmiş oluyor. Dinler Tarihi açısından bu pasaj (erotik bilinçsizlikten akıl yürüten akıllı varlığa giden yol) Adem ile Havva'nın Cennet'ten kovuluşuna tekabül ediyor: Bilgelik ağacının yasak meyvesini koparan ve yiyen Adem ile Havva'nın bilinçleşmelerinin göstergesi cinsel organlarını "utandıkları" için incir yaprağı ile örtmelerinden anlaşılıyor, başka bir deyişle: cinsellik, erotizmden logosantrizme geçerken tabulaşıyor.

Platon'un Şölen'inde bu ayırma işleminin son derece ideolojik bir eylem olduğu açıkça gün yüzüne çıkıyor, zira Zeus bu eylemi oğlu Apollon'a yaptırıyor.

Apollon ise güneş ve aydınlanmacı tanrı olarak son derece misojin bir maneviyatı temsil eden ataerkil bir tanrıdır. Apollon insanlar ikiye ayrıldıktan sonra deriyi göbek bağının olduğu yerde büzerek ve aynı zamanda bu insanların kafalarını öne çevirerek hep bu yarayı görmelerini ve bu kendini bilmez durumlarını ve başlarına bundan ötürü neler geldiğini sürekli hatırlatarak göbek bağı yerini günahkarlık ikonu olarak kurumsallaştırıyor. Burada ilginç olan şu gerçektir, aslına bakıldığında göbek bağının anne ile olan bağın olduğu bilinmesine rağmen bu bağıllık da ikincilliğe indirgenmekte, zira anne apollonik dünya görüşünde son derece önemsiz bir unsurdur, amaç hiç değildir sadece araçtır. Apollon'un bu görüşü Aiskhylos'un Oresteia Üçlemesindeki "Eumenidler" adlı son tragedyasında şu şekilde dillendirilir:

*“Ana dediğimiz kadın yapmaz
Çocuğu. O yalnızca içinde
Taşır meyvayı, esas üreten
Döl verendir. Ana bir hancının
Misafirini koruduğu gibi, Tanrıların
İzniyle yalnızca korur kıymetli emaneti.”⁴⁶*

Dolayısıyla bu göbek bağının bir "utanç" vesilesi ve işareti olmasının kesinlikle "analığın" bertaraf edilmesi ile de ilgisi var, yani ataerkilci-ussal düzene geçişte en büyük tehlike özellikle bir erkeğin bir kadına ve/veya annesine karşı duyduğu bağıllık ve/veya sevgidir. Sigmund Freud'un ödipal evre diye adlandırdığı psikoloji evresinin mitolojik kökenlerinin bu olgularla ilgili olduğu söylenebilir.

⁴⁶ Aiskhylos, *Eumenidler*, çev.: Ahmet Cevat Emre, (Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1964), s. 33.

Ama Platon'dan çok daha önce, daha doğrusu presokratik felsefeciler döneminde kadına dair mitolojik güvensizliğe, onun erkekten daha aşağı olduğuna dair ipuçlarına rastlamak mümkün. Pisagor'un ünlü ve batı kültürü tarafından neredeyse kanonik bir metinmişçesine alımlanan ve batı kültürünün belleğine kazınmış "on karşıtlıklar tablosu"⁴⁷ konu bağlamında ilginç ipuçları verir:

⁴⁷ bkz. <http://www.friesian.com/gender.htm>

Pisagor'un Karşıtlıklar Tablosu	
Sınırlı	Sınırsız
Tek	Çift
Tekillik	Çoğulculuk
Sağ	Sol
Erkek	Kadın
Dingin	Hareketli
Doğru	Yamuk
Işık	Karanlık
İyi	Kötü
Kare	Dikdörtgen

Bu tabloda ilginç olan, kadın'ın bulunduğu tarafın Kaos'a, erkeğin bulunduğu tarafın Kaos'un "düzeltilmiş" hali olan Kozmos'a tekabül etmesidir. Tabloya bütün söylenenlerin ışığında bakıldığında erkeğin olduğu ve "kültür"e tekabül eden tarafın "mükemmellik" mertebesine ulaşmışlıktan kaynaklanan bir durağanlığa, ideale kavuşmuş olmanın donukluğuna işaret ettiğini görmek mümkündür.

Bundan hareketle, ahenk, ideale kavuşmuş olma durumu, harmonik ölçütler ve kalıcı tüm unsurların "erillik" ile; grotesk devinimler, idealin bozulması, dinamizm ve harmonik olmayan tüm unsurların "dişillik" ile ilintili olduğunu söylemek kesinlikle hatalı sayılmaz. Bunun ışığında mitlerde cinsiyetin sadece aleni ilgili cinsiyetin söz konusu olduğu (erkek-kadın-androjen) durumlarda değil, hiç cinsiyetten bahsedilmediği durumlarda bile olguların, süreçlerin ve nosyonların bir anlamda "kendiliğinden" cinsiyetlendirildiğini söylemek gayet mümkündür.⁴⁸ Dolayısıyla örnek vermek gerekirse bir tanrı tam anlamıyla eril olabilir, ancak "davranışları" veya "kültürel misyonu" bağlamında mitolojik anlamda son derece "dişil" özellikler gösterebilir: Buna Batı kültüründe en çarpıcı örnek olarak Dionysos verilebilir.⁴⁹ Dionysos'un manevi olarak tam karşısında Apollon yer alır: Apollon evrensel ve değişmez ataların yasasını temsil ederken (manevi eril ve erkeklerin dünyası), Dionysos tam tersine, kitonyendir. O, doğa'nın karşısında hiç bir kültürel edinç kabul etmeyen, kitonyen doğadır ve dolayısıyla annelerin maddi dünyasını

⁴⁸ bkz. Nevzat Kaya, *Der Gott des Grotesken. Eine literaturanthropologische Studie*, (İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., No.98, 2000), s. 7.

⁴⁹ Kaya, a.g.e., s. 29-38.

temsil eder (anne kelimesinin birçok dilde Mutter, mother, madre, mata olarak karşımıza çıkması kökenindeki materia, madde kelimesinden kaynaklanmaktadır).⁵⁰

Bu dişil prensibin dinamizmi süreklilik arz eden maddenin dönüşümünde saklıdır. Neredeyse bütün kültürlerin mitoslarında en başta dişil prensip olarak Kaos vardır, her şey maddi anlamda bu Kaos'a içkin olduğuna göre, sonradan doğma olan erillik prensibi de bu Kaos'ta bulunuyordu: ilk eril varlık daima Ana Tanrıça'nın kendi oğludur.⁵¹

Kaos'un üstesinden gelmek hep sonradan doğan erkek tanrıların işidir, büyük (dinamik!) karmaşayı Kozmos'a çevirmek ve en azından hayatı idame ettirebilecek güven veren bir ortam sağlamak daima erkek tanrıların işi olmuştur: Bütün her şeyi doğrudan insana yönelik yaratmak ise monoteist (tektanrı) erkek tanrılara mahsustur. Dişil "madde" hep ve daima erkek tanrılar tarafından işlenerek "kültürel" ve kullanılabilir hale getirilmiştir.

Yunan mitolojisinde eril kültürü Apollon tanrısı temsil eder, hatta korkuların yenilmesi, insanlığın ve kültürün ebediyete kadar süreceğine, hastalıkların tümünün üstesinden gelineceğine ve en nihayetinde ölümün bile yenileceğine olan kültürel inanca "Apollonik strateji" denilmektedir.⁵² Bu tanrının karşısında daima Dionysos yer alır. Apollon her insanı farklı kılan "bireysellik prensibi"nin tanrısıdır. Dionysos ise bütün bu kendi şahsına münhasırlığı bedene, duygulara ve güdülere indirgeyip her insanı dolayısıyla "aynılaştırır". Bütün kültürlere uygulanabilecek bu ayrımı

⁵⁰ Nevzat Kaya, 2000, s. 40.

⁵¹ bkz. Heide Göttner-Abendroth, *Die Göttin und ihr Heros*, (Münih, Frauenoffensive Verlag, 1997).

⁵² bkz. Elemer Hankiss, *Fears and Symbols: An Introduction to the Study of Western Civilization*, (Budapeşte, Central European Univ Press, 2001), s. 184.

Friedrich Nietzsche Apollon-Dionysos kutupluluğu adı altında "Tragedya'nın Dođuđu" adlı eserinde felsefi boyuta taşır. Bu eserde bu iki tanrıya Nietzsche bu tablodaki⁵³ özellikleri atfeder:

⁵³ Hermann Kurzke, *Thomas MannWerk-Epoche-Wirkung*, (Münih, C. H. Beck Verlag, 1985), s. 129.

Apollonik manevi alan	Dionizyak manevi alan
plastik sanatlar	Müzik
yürümek, konuşmak	dans etmek, şarkı söylemek
rüya (resimsel)	kendinden geçmişlik
Şekil	Şekilsizlik
bireysellik prensibine duyulan güven	bireysellik prensibinin çözülüşü
zaman ve mekan	Ebediyet
Nedensellik	kutsal delilik
kendini bilme, haddini bilme	kendinden geçmişlik, umursamazlık
sadelik, duruluk	aşırı tepkiler
kurgusal emniyet	korkudan titreme
anlayabilme kabiliyetine muktedir olanların ölçülü ve manevi açıdan zengin hayatı	kendini yakıp tüketerek Dionysos'a teslim edenlerin hayatı

Dionysos'un androjenliği çok ilginç bir biçimde dillenir Yunan mitolojisinde: Dionysos Zeus (ölümsüz) ile Semele'nin (Thebai prensesi, ölümlü) oğludur. Bir kere annesinden (Zeus'un ışığında yanarak can veren Semele'nin hamile olduğunu görünce, Zeus cenini alıp kendi baldırında büyümesini sağlar), sonra babasından doğar ('hamilelik' süresi bitince, Zeus Dionysos'u baldırından doğurur), dolayısıyla babasının klasik-eril formunun çözülmesine sebebiyet vererek onu bir anlamda dişileştirir. Dionysos annesinin ölümünün üstesinden asla gelemey, ve zaman zaman bu anne özlemi ve acısı (yukarıdaki ödipal karmaşa ve Platon'un Şölen'indeki yuvarlak insanlar) onu delirtir. Dionysos'tan "kadınların tanrısı" diye bahsedilir, boğa şekline dönüştüğü göz önünde bulundurulursa, o da inek şeklindeki ana tanrıçanın ilk kocasıdır ve zaman zaman o da boynuzlu resmedilir.⁵⁴

Euripides'in Bakkhalar adlı tragedyasında eril prensibi ve dolayısıyla Apollonik devlet düzenini de temsil eden Thebai kralı Pentheus, Dionysos ile çok ilginç bir biçimde dalga geçer:

“Saçların uzun, güreşçi değilsin herhalde, yanaklarını saran perçemlerden şehvet akıyor. Tenini beyaz tutmaya özen göstermişsin. Güneşten kaçıp gölgelerde yaşadığın belli. Güzelliğınle Afrodite'i büyülemek niyetindesin. Ama sen bana ilkin kim olduğunu söylersin?”⁵⁵

⁵⁴ Klaus Mailahn, *Dionysos, Gott der Frauen. Eine mythologische Spurensuche*, (Münih, Grin Verlag, 2011), s. 36.

⁵⁵ Euripides, *Bakkhalar*, Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, (Ankara, İş Bankası Yayınları, 2010).

Burada Apollonik prensip menadlarıyla doğudan batıya gelen ve ilk kez Thebai kentinde Avrupa topraklarına ayak basan "yabancı tanrıyla" aleni dalga geçmektedir. Ancak trajik bir ölüm beklemektedir Pentheus'u: kendi annesi tarafından kafası koparılarak öldürülecektir. Beden bütünlüğünün yitirilmesi, şekil değişmesi, dönüşümler, beden parçalarının ayrı bir yaşam sürmesi, kesinlikle dinamik ve şekilsizlik alametleri ile kültürü bir anlamda yapı bozuma uğratan androjen doğa güçlerinin sembolik performanslarıdır.

4.2. Hint Mitolojisinde Androjenlik

Hint mitolojisindeki Şiva bütün bu androjenlik hususundaki göndermeleri kendinde barındırır. Şiva'nın "Ardhanārīshvara" isimli formu bu açıdan son derece önemlidir. Yarısı erkek yarısı kadın olan tanrı (Ardha: yarım, nārī: kadın, ishvara: tanrı) anlamına gelen Ardhanārīshvara'nın sol tarafı süslü ve ayna tutan bir kadın şeklinde resmedilir, erkek olan sağ taraf ise münzevi olarak resmedilir. Bu metafiziki oluşum M.Ö. 500 civarında olduğu düşünülen Upanishadlara kadar dayandırılmaktadır.⁵⁶

Bu androjen birliktelikten Hint felsefesinin önemli kaynaklarından Upanishadlar'da (Brihadāranyaka Upanishad, I, IV) şöyle söz edilir:⁵⁷

1. Başlangıçta bu dünya insan (Purusha) biçimindeki öz (Ātman) idi. Etrafına baktı, kendinden başka kimseyi göremedi. İlk kez, 'Bu benim' dedi. Buradan 'ben' adı doğdu. İşte bu yüzden bugün bile birisi önce 'ben' der, sonra sahip olduğu adı söyler. Bütün bunlardan önceki zamanda (pūrva) o bütün kötülükleri yaktığı (ush) için ona Purusha denmiştir. Bunu bilen kişi, onun önüne geçmeye çalışanı yakar.
2. O korktu. O yüzden yalnız olan korkar. Sonra şöyle düşündü: "Madem yalnızım neden korkayım ki?" O zaman korkusu geçti, çünkü korkacak ne vardı ki? Bir ikinci olursa korku olurdu.

⁵⁶ Matthias Hedwig, "Androgynie in Mythos, Psychologie und Medienkultur", s. 24, http://www.mythos-magazin.de/mythosforschung/mh_androgynie.pdf 17.11.2012.

⁵⁷ Bkz. Korhan Kaya, 2008, s. 10.

3. Ama hiç zevk almıyordu. O yüzden yalnız olan zevk almaz. Bir ikinci olsun istedi. Erkeği ve kadını kapsayacak kadar genişti. Yere düşüp (pat) kendini ikiye böldü. Böylece koca (pati) ve karı (patnī) ortaya çıktı. O nedenle Yācnavalkya'nın dediği söz doğrudur: *“Kişi bir bütünün yarısı gibidir.”* Bu yüzden bu boşluk, kadın tarafından doldurulur. Erkek onunla birleşti ve insanlar ortaya çıktı.

‘Erkeği ve kadını kapsayacak kadar genişti’ sözü androjenliği çağrıştırdığı gibi tarih öncesi mükemmel birliğe de vurgu yapar. Tıpkı Hint mitolojisinde yer alan Ādi Śakti mitinde ve Platon’un Şölen adlı eserinde anlattığı Yuvarlak İnsan mitinde olduğu gibi burada da erkeği ve kadını kapsayan bir İlk-bir’e işaret edilir. Bu İlk-bir doğaya tekabül eder, doğada da hiçbir ayrıma yer yoktur. Storl, *‘Shiva: The Wild God of Power and Ecstasy’* adlı eserinde yer verdiği *‘Bhṛigu’nun Oğlu Śukra’* başlıklı mitten yola çıkarak şu sonuca varır: *“Bu hikaye açıkça gösteriyor ki Śiva sadece tanrıların tanrısı değil, aynı zamanda şeytanların da tanrısı. O, dünyanın, ilahi ve şeytani güçlere bölünmeden önceki ilkel birliği temsil eder.”*⁵⁸

Aşağıda, erkek ve kadını bir araya getirerek tüm kutuplulukları nötralize eden Śiva'nın Ardhanārīśvara adlı formuna ait bir görsel konumuz bağlamında ele alınmıştır:

⁵⁸ Storl, a.g.e., s. 60.

Kaynak:<http://shaktisadhana.50megs.com/Newhomepage/shakti/shivanshakti2.html>

04.12.2013.

Görsel olarak Hermafroditi andırıyor olsa da, Şiva'nın bu görüngüsü cinsiyetlerin arasındaki sıradan farklılıklardan çok daha katmanlardan oluşmaktadır. Tanrının yaratıcı gücü iki cinsiyetin toplam gücünden kaynaklanmaktadır. Ancak, Ardhanārīshvara Şiva'nın her şeyi androjen bir biçimde kapsamasının tek dışavurumu değildir. Şiva evrende var olan her şeyi içermesi ile, yukarıda söylenenlerin ışığında ifade edilecek olursa: bütün dikotomik oluşumları (eril-dişil/Apollonik-Diyonizyak) harmonik bir biçimde kendinde barındırmasıyla karşıt prensipleri bir anlamda ironize ederek dikotomileri birleştirip kutuplulukları nötralize eden büyük bir tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Şiva'nın Ardhanārīshvara hali bu tanrının holistik doğasının yüzlerce dışavurumlarından sadece bir tanesidir denilebilir.

Şiva'nın bütünsellik prensibinin altını çizen aşağıda verilen mit bu bağlamda çok önemlidir:

Bhairava

"Bir zamanlar, bir tüccarın oğlu dünyayı görmek için yola çıkar. Yürüdüğü yol boyunca dağlar arasından bir çay akıyormuş. O, rastlantısal bir şekilde nehirde aşağı doğru sürüklenen bir ağaç dalı fark eder. Dal, aniden dev bir yılan şeklini alır ve banyo yapan bir kadına doğru yüzer. Kadın çılgık bile atamadan, canavar onu ısırır ve kadın çırpınarak ölür. Daha sonra sürünge tekrar sürüklenen dal formunu alır.

Genç adam gözlerini ovalayarak, "*Yorgun olmalıyım*" diye düşünür ve gezisine devam eder. Kısa bir süre sonra ağaç dalı bir kez daha formunu

değiştirir. Dev yılan şeklindeki canavar, bu sefer, kıyıya çıkıp orada otlayan mandaların en şişmanlarından üç tanesini yutan bir deve dönüşür ve tekrar suya dönüp sıradan bir ağaç dalı gibi sürüklenmeye devam eder. Genç tüccar şimdi korkmuştur, fakat aynı zamanda, son derece meraklanmıştır da! Otlayan bir koyun sürüsünü geçerlerken, dal birdenbire et yiyen bir canavara (pişâça) dönüşerek bir anda çobanla birlikte bütün sürüyü bir çırpıda yer.

Derin bir kalyonun içinde gürleyen şelalenin sesi derin düşüncelere dalmış olan genç yolcuyu kendine getirir. Dehşete düşmüş aynı zamanda büyülenmişti, esrarengiz dal, göçebe, küllere bulanmış ve turuncu elbiseler giyen bir keşişe dönüşür. Genç adam cesaretini toplar, adımlarını sıklaştırıp keşişe yaklaşır ve ona hitaben:

“Merakımı bağışlayın lütfen size yalvarıyorum, fakat tanık olduğum şeyler imkansız şeyler. Söyler misiniz lütfen, siz kimsiniz?” diye sorar.

Keşiş ona dik dik bakarak, *“Eğer bunu gerçekten öğrenmek istiyorsan, bir an için gözlerini kapat, göreceksin”* diye cevap verir.

Genç adam kendisine söyleneni yapar ve gözlerini kapatır. Göz kapaklarını kaldırıncı kör edici bir ışık gözlerini kamaştırır. Sonra önünde ışıklar içinde yükselenin Bhairava’dan başkası olmadığını fark eder. Zavallı delikanlı neredeyse korkudan ölür, fakat tekrar cesaretini toplar ve sorar, *“Yüce Efendi, merakımı bağışlayın, fakat uzak ve yabancı topraklarda seyahat ettiğim için, bana yolculuğun sonucunu söyleyin lütfen.”*

Bhairava, *“Boynuna ilmek şeklinde bir halat sarılacak ve asılacaksınız!”* der ve bunu der demez ortadan kaybolur. Genç adam kendine geldiğinde kimseyi bulamaz karşısında, ne bir tanrı, ne bir keşiş ne de bir dal. Kafasını sallayarak kendi kendine, *“Bütün bunlar yorgun olduğum için*

*oluyor, hepsi bu. Ben iyi biriyim ve hiç suç işlemedim, o halde neden hayatım darağacında son bulacakmış?”*der.

Yabancı topraklarda uzun yolculuklardan sonra yeterli derecede bilgiye ulaştığını düşünür ve uzun eve dönüş yolculuğuna başlar. Bir gün sık bir ormandan geçerken, bir pınarın yanında hıçkırarak ağlayan bir kadın görür. Merhamet hissiyle kadına, *“Yardım edebilir miyim?”* diye sorar.

Kadın, *“Kibar beyefendi, ben bu dünyada yapayalnızım. Ailem, evim, param ve yiyecek hiçbir şeyim yok. Sahip olduğum son şey yemek için satabileceğim bu elmas, fakat ben buradan kalkamayacak kadar güçsüzüm. Bana yardım edebilir misiniz? Bu elması yakındaki şehre götürüp satarak biraz pirinç, fasulye ve ekmek alabilir misiniz?”* diye sorar.

Genç adam yardım edeceğine dair söz verir, mücevheri alır ve aceleyle şehre gider. O, elmasın birkaç gün önce kralın hazinesinden çalınmış olduğunu bilemezdi! Gardiyanlar onu hemen yakalarlar ve asılarak ölümüne karar verecek olan hakimın karşısına götürürler. Genç adamın iddia ettiği gibi pınarın yanındaki kadını aradıklarında hiç kimseyi bulamadıkları için kimse onun masumiyetine inanmaz. Cellat ipi boynuna geçirdiğinde, ip ona fısıldayarak, *“Kehaneti unutmuş olmalısın, fakat şimdi kehanet gerçekleşecek!”* der.

Bununla, genç adam kaderinin çoktan belirlenmiş olduğunu ve Tanrı’nın gizemli yollarına karşı savaşmanın işe yaramayacağını anlar ve huzur içinde ölür.⁵⁹

⁵⁹ Wolf-Dieter Storl, *Shiva- The Wild God Of Power And Ecstasy*, (Rochester- Vermont, Inner Traditions, 2004). s. 49. (Bu eserden yapılan tüm çeviriler kendime aittir).

Burada en önemli motiflerden bir tanesi, Şiva'nın görünürde hiçbir sebep olmaksızın şekilden şekle girişidir, bu dinamizm onu mitolojik anlamda dışıl-doğa prensibine ve en arkaik tanrılara yaklaştıran Proteus prensibidir: Kadere soru sorulmaz, soru sorulmasını engellemek için de türlü kılıklara girer kaderi çizen tanrı, hatta kendisi kaderin ta kendisidir: hiç sebep olmaksızın doğanın insanlar için hazırladığı (kötü) sürprizlerin timsallerine dönüşür.

Yılan, canavar, dev, dal, ip: Burada Şiva, dönüşmenin bütün maharetlerini sergiler, kendisi dinamiktir ve hiçbir şeyin hiçbir surette şekline sahip olamayacağını kendi bedeni ile gösterir. Dönüşümlerin arkasında bir anlamda ebediyet için insan eli tarafından yaratılmış kültür ironize edilir, zira kaderi çizen tanrının kendisi şeklini yitiriyor, sadece türler arası değil (hayvan, insan), kendisi bir bitkiye ve hatta insan yapımı bir malzemeye (ip) dönüşmesi ile kültür'ün bile aslına bakıldığında doğa'nın bir parçası olduğunu bir anlamda uygulamalı bir biçimde gösteriyor. Ayrıca bu dönüşümler neredeyse gerçeküstü oldukları kadar, tanrının hiç de rasyonel davranmadığı, son derece tesadüfi davrandığı, bunun ardında da büyük anlamlar aranmaması gerektiğini ifade ediyor Şiva'nın Bhairava haliyle ilgili bu mit.

Görüldüğü üzere dönüştüğü unsurlarda hiçbir surette hiyerarşi gözetilmemektedir: Apollonik düzen için canavar ve devler abartıya ve sınırsızlığa tekabül ediyor, dolayısıyla burada Şiva Dionizyak anlamda androjen olarak nitelendirilebilir.

Şiva'nın bütün dikotomilerin üstesinden geldiğini, ironik bir biçimde kelimenin tam anlamıyla her şeyi içinde barındırdığına dair bir mit aşağıdaki gibidir:

Bhṛigu'nun Oğlu Śukra

"Linga'nın tüm varlıkları ve tüm dünyaları içinde barındırdığı önermesi en iyi, Bhṛigu'nun oğlu Śukra'nın başına gelenlerin anlatıldığı hikayede gösterilmiştir:

Śukra'nın yolu gökler arasında, bugün, gökyüzünde Venüs gezegeninin hareketi olarak görülür. Babasından miras olarak titanların hocası (guru) olacak kadar bilgelik devralmış ve onun akli tanrıları sıkıntıda bırakacak kadar etkiliymiş. Sonunda, tanrılar azap korkularından, Śukra'nın hilelerinden ve kurnazlıklarından kurtarması için Śiva'ya yalvarırlar.

Śiva onların yalvarışlarını duyar ve boğası Naṇḍī'yi şeytanların gurusunun üzerine gönderir. Bir aslanın çelimsiz bir geyiğe saldırması gibi, Naṇḍī, Śukra'yı düşürür ve Śiva onu işaret parmağıyla başparmağı arasında bir ekmek kırıntısını tutar gibi alır, ağzına koyar ve yutar. Dehşete düşen Śukra, Śiva'nın midesine kayar, şaşkına dönmüştür. Orada, gözlerinin önünde, tüm evrenler yayılıyormuş; tüm cennetler, denizler ve cehennemler görünüyormuş. Orada ādityalar, mevsimlerin on iki göksel tanrısı, vasular, şimşek taşıyan Indra'ya eşlik eden, elementlerin sekiz tanrısı, Gaṇalar ve Yakshalar, tüm zenginliklerin toprak altındaki gizli tanrısı Kubera'ya katılan doğa ruhları. Śukra, bozulmuşluğa tanıklık eder; çirkin insanlar, kimpurusalar ve ceset yiyen piṣāçalar, aynı zamanda en güzel göksel periler ve dansçılar olan apsaraslar. O, çiçek kokularıyla kendilerini süsleyen, melek gibi ve kutsal gandharvaları (göksel şarkıcıları) da görür. Tüm varlıklar oradadır, ṛishiler ve sıradan halk, gökte yaşayan ve yeraltında yaşayan yaratıklar, inekler, karıncalar, solucanlar, ağaçlar, çalılar, otlar, yüzen ve koşan yaratıklar, göz kırpanlar ve kırpmayanlar, iki, dört, altı, sekiz ve binlerce ayak üzerinde olanlar.

Gördükleri o kadar şaşırtmıştı ki kendiliğinden övgü dolu şarkılar söylemeye başlar. *“Sen ey güçlü, istekleri yerine getiren tanrı! Güçlü Hara, ruhları ele geçiren, bütün erdemleri barındıran, hayat veren, dünyanın koruyucusu! Sen büyük maymun, zamanı yutan, her şeyin taşıyıcısı! Hürmetler sana, Üç gözlü! Yaratılış, Şaṅkar, Umā'nın kocası, bulutlara binen, mağara adamı, ölü yakmayı seven, üç uçlu mızrak taşıyıcısı, hayvanların tanrısı, onur ve zafer seninle olsun!”*

Durmadan şarkılar söyler, muhteşem bir şekilde Şiva'yı memnun ederek, gülmesine neden olur. Şiva, memnun bir şekilde *“Güzel, sen Bhārgavaların ayı, sen benim oğlum oldun! Sen penisim yoluyla karnımdan çıkabilirsin. Bu sebeple, sen Şukra (meni) diye çağrılacaksın!”* der.

Bu anda, Şukra dış dünyaya geri atılır. Tanrısına saygı gösterilerinde bulunur, titan ordusuna tekrar katılır ve tanrılara karşı yenilenmiş bir kuvvetle onları götürür. ⁶⁰

Burada en önemli olan unsur eril tanrı Şiva'nın bir anlamda toprak ana misali yiyip yeniden doğurma eyleminde bulunabilmesidir, bunun da kesinlikle eril-doğrusal zaman akışkanlığına değil dişil-döngüsel zaman anlayışına denk düştüğünü söylemek mümkündür: bu Nietzsche bağlamında aynı şeylerin ebedi döngüsüne, dolayısıyla Dionizyak - yani androjen - dünya görüşüne tekabül eder.

Ekmek kırıntısı gibi Şiva tarafından yenilen ve penisinden dışarı fırlatılan Şukra burada bir geçiş yaşamaktadır, yenilenmektedir: içeride maneviyatını

⁶⁰ Stori, a.g.e., s. 59. Ayr. bkz. Shastri, J. L. (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Shiva Purāṇa*, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Part II, 1970), s. 1004-1017.

tazeleyen unsurlara rastlar, çünkü Şiva'nın "içi" bütün evrendir, sadece fiziksel evren değil, manevi evrendir de aynı zamanda. Şiva, kelimenin tam anlamıyla etik ölçütlerle ele alınacak rasyonelleşmiş bir tanrı değildir, tam tersine çok eski bir tanrıdır, çünkü içinde hiç hiyerarşi olmaksızın iyisiyle kötüsüyle bütün evreni barındırır, hem ışığı, hem karanlığı. Bu da bize, Şiva'nın çok eski, ayrışma öncesi döneme ait bir tanrı olduğunu gösterir ve dolayısıyla sadece cinsiyeti açısından değil, iyiyi (eril) ve kötüyü (dişil) barındırmasından ötürü androjen bir tanrıdır. Pisagor'un tablosundaki ayrışım veya Nietzsche'nin Apollonik-Dionizyak kutupluluğu olsun: Şiva hepsini içinde barındırır ve hatta belki dört kollu ve dört bacaklı oluşu bile Platon'daki yuvarlak insan ütopyasını mitik anlamda gerçekleştiren bir tanrıdır!

Bütün bunların ışığında Şiva'nın aslında ussal veya rasyonalize edilmiş bir tanrı olmadığı, aksine, tensel ve eros ile ilintili bir tanrı olduğu sonucuna varılabilir. Liŋga ve Yoni mitlerine bakılırsa vücut parçaları kendilerine has bedenden bağımsız bir yaşam sürdürme kabiliyetine sahip olan bu tanrı, sadece bu anti-klasisist, yani durağan ve mükemmellik mertebesine ulaşmamış olmasından ötürü dinamik, devinimsel ve yaratıda hiyerarşik farklar gözetmeyen, dolayısıyla hiyerarşik-ataerkil manevi alana değil, daha çok eşitlikçi-anaerkil manevi alana ait bir tanrı olduğu söylenebilir. Anti-klasisist olduğu için de dans eden hali şunun kanıtıdır: hiçbir şey kalıcı değildir, inşa ederken bir eliyle, diğer bir eliyle kıyamete sebebiyet verir, tek süreklilik arz eden özelliği evreni bir yap-boz tahtasına çevirme özelliğidir, dolayısıyla hiç durağan değildir Şiva, hiç mükemmel şekli avlamaya ve dondurmaya çalışmaz. Sadece bu özelliklerinden ötürü de androjendir.

5. BÖLÜM: ORTAK YÖNLER

Bu bölümde, kendi panteonlarında yer alan tanrılardan birçok yönden farklı olarak nitelendirilen, hatta her iki panteonda da dışarıdan gelme tanrılar olarak düşünülen Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair ortak yönler açıklanacak, gerekli görülen yerler görsellerle desteklenecektir.

Şiva ve Dionysos, ortak yönleriyle değerlendirildiklerinde neredeyse farklı değil aynı tanrı oldukları düşünülmektedir. Bu benzerliğe O’Flaherty şöyle değinir: *“Son zamanlarda araştırmacılar Şiva ve Dionysos’a dair şarap, coşkunluk, boğa, yılanlar, dağlar, gece dansları, vahşi kadınlar, verimlilik, yerleşik dine dışarıdan girme ve zıtlıkların birlikteliği gibi birçok ortak yön keşfettiler.”*⁶¹

Her iki mitolojide Doğa alanının temsilcileri olarak görülen Şiva ve Dionysos adlı tanrıların ortak özellikleri: beraberindeki korkunç ve kötücül olarak nitelendirilen varlıklar; androjenlikleri; bitki ve hayvan dünyalarına olan yakınlıkları; kendi panteonlarında yer alan ve kültür tarihi açısından değerlendirildiğinde zıt özelliklere sahip olarak değerlendirilen tanrılarla olan ilişkileri; kadınla, doğanın devingenliği ve doğum- ölüm döngüsüyle ilişkilendirilen ay ile özdeşleştirilmeleri ve dans ve tiyatro ile olan bağları gibi konulara yer verildi.

⁶¹ Wendy Doniger O’Flaherty, *“Dionysus and Şiva: Parallel Patterns in Two Pairs of Myths”*, (Chicago, The University of Chicago Press, 1980), s. 81.

5.1. Gañalar ve Menadlar

Daniélou, Şivaizm’de tanrı Şiva’nın beraberindekileri, ‘acayip, tehlikeli, başıboş, suçlu ve vahşi genç insanlar, dağınık saçlı, bağırıp çağıran, dans eden şarkı söyleyen’ kişiler olarak tanımlanır. “*Yunanistan’da ise şair Hesiodos, Dionysos’un takipçilerini: "cennetin neşeli seraserileri, dansçılar, müzisyenler, akrobatlar, haylaz ve şakacı" olarak tanımlar. Bu kişiler, üzümü sıkar ve suyuyla sarhoş olurlar, hep heyecanlı, neşeli kişilerdir.*”⁶²

Şiva’nın Gañalarla⁶³ beraber kendi oğlu Añdhaka ve onun ordusunu yenmesi efsanesindeki savaş hali tıpkı Dionysos’un menadlarıyla beraber dağlarda esrikçe oradan oraya koşturarak dans etmeleri sahnesine benzemektedir. Purāṇalarda ve Mahābhārata Destanında anlatılan mitin sonunda Añdhaka, Şiva’nın aslında babası Tanrı Şiva olduğunu anlar tıpkı Pentheus’un Dionysos’un tanrısallığını ölümler anlaması gibi; fark burada Pentheus’un ölmesi Añdhaka’nın ise Gañalara katılmasıdır. Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair anlatıla gelen birçok mit ve efsanenin paralellik taşımasının yanı sıra beraberindekiler de ortak özellikler gösterirler. Gañalar, marutlar vb. daha birçok kötü ve korkunç olarak nitelendirilen mitolojik yaratık Şiva’nın yanındadır, tıpkı Dionysos’un menadları gibi.

Aşağıda Matsya Purāṇa, Şiva Purāṇa ve Mahābhārata Destanı’nda anlatılan Añdhaka efsanesine yer verilmiştir:

⁶² Chiara Baldini, “*Shiva and Dionysos: Far Away so Close*”, www.academia.edu, 20.08.2013.

⁶³ Gañalar için bkz. Korhan Kaya, 2003, s.83.

Şiva ve Pārvatī gözleri kapalı bir şekilde meditasyon yaparlarken Aṇdhaka Pārvatī'nin ter damlacıklarından doğar (Gaṇeśha'nın doğumuna benzer!). Şiva kendisinin gözlerinin kapalı olduğu için bebeğin de kör doğduğunu söyler ve adını 'kör' anlamına gelen Aṇdhaka koyar. Aṇdhaka kötü nitelikler gösterdiği için Aṇdhakasura (kör ifrit) diye çağrılır. Hiranyāksha adında bir ifrit, Şiva'ya tapınarak ondan dünyayı yönetecek güçte bir oğul ister. Şiva onun bu dileğini kabul etmez, ancak ona oğlu Aṇdhakasura'yı vermeyi önerir. Aṇdhaka, Brahmā'ya tapınarak ondan birçok lütuf ister. Bu lütufların arasında ölümsüzlük de vardır. Brahma, ölümsüzlük hariç tüm lütufları bahşeder. Ölümsüzlük yerine ölüm zamanını belirlemesini önerir. Aṇdhakasura da asla arzulamaması gereken bir kadını arzuladığında ölmeyi ister. Zamanla Aṇdhakasura hem dünyayı hem de cenneti yönetme gücünü elde eder. Ancak zamanla Aṇdhakasura sadeliği terk ederek gitgide maddiyata daha önem veren biri haline gelir. O ve maiyeti sefa gezilerinden birinde Şiva ve Pārvatī'nin yaşadığı Mandara dağına gelirler. Hizmetçileri Aṇdhakasura'ya, bir yogi ve eşini gördüklerini ve bu kadının olağanüstü derecede güzel olduğunu söylerler (kehanet burada devreye girer). Bunun üzerine Aṇdhakasura onlara bu güzel kadını kendisine getirmelerini emreder. Şiva her ne kadar onlara kendilerinin Aṇdhakasura'nın anne babası olduğunu söylese de onu dinlemezler. Bunu kendilerini yanıltmak için söylediğini düşünürler ve Şiva'ya savaş açarlar. Şiva bu savaş esnasında derin bir şekilde meditasyona dalmış haldedir. Aṇdhakasura, Şiva'nın nöbetçisi olan Viraka ile korkunç bir savaşa başlar. Bu savaş bin yıllar sürer. Şiva sonunda meditasyonunu bitirir ve savaşa dahil olur. Trişūlasını Aṇdhaka'nın göğsüne batırır ve onu gökyüzüne doğru kaldırarak bin yıl boyunca o şekilde tutar. Aṇdhaka sonunda Şiva ve Pārvatī'nin anne-babası olduğunu anlar. Trişūlanın ucunda asılı durumda olan Aṇdhaka Şiva'nın 108 görünüşüne övgüler düzer. Sonunda Şiva ilk defa oğluna dokunur ve bu dokunuşla Aṇdhaka parlak ve aydınlık bir hal alır. Af diler ve affı kabul olur.⁶⁴

⁶⁴ J. L. Shastri, (Ed.), *Ancient Indian Tradition & Mythology- Shiva Purāṇa*, (Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Part II, 2010), s. 980-1018. Ayr. bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Andhaka> 08.12.2013, Ayr. bkz. George M. Williams, *Handbook of Hindu Mythology*, (Oxford, Oxford University Press, 2003), s. 54.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Shiva_kills_the_demon_Andhaka.jpg
05.12.2013

Gaṇalar da tıpkı menadların avlarına saldırarak onları elleriyle parçalamaları gibi Aṇdhakasura ve ordusuna saldırırlar. Buradaki bir diğer benzerlik ise Aṇdhakasura'nın ordusundakilerin de vahşi hayvanlara benzemeleridir. Dionysos'un menadlarına katılan kadınlar da genelde vahşi hayvanlar gibi tanımlanırlar.

Şiva ve Dionysos kötülerin de tanrılarıdır. Kötülükler hep dişiye atfedilirken Şiva ve Dionysos aslında her ikisidir. Onlar, hem iyi hem de kötüdürler. Şiva, Bhūteshvara formunda, hayaletlerin ve kötü varlıkların efendisi ve koruyucusudur; Bhūtapala formunda hayaletlerin koruyucusudur; Şiva'nın, bütün kötülükleri süt denizinden emen mavi boyunlu hali aslında bir ana gibi bütün kötülükleri de içinde barındırdığının mitik bir dışa vurumudur. Bu haliyle yaradılışı kötülükten kurtarır. Ancak kendisi de morarır. Mavi aslında içselleştirdiği ölüm halidir. Bir anlamda O, bir ölü; morarmış, kötü, öteki tarafı bir gösterge olarak canlı canlı üstünde taşır. Yani, o mavilik yarı kadınlığına tekabül eder. Dionysos da hem iyilerin hem de kötülerin tanrısıdır. O, menadların, satirlerin vb. kötücül olarak nitelendirilen tüm varlıkların da tanrısıdır.

5.2. Androjenlik

O’Flaherty, Şiva’nın sahip olduğu bazı özellikleri Dionizyak erotizme ait özellikler olarak niteler ve bu durumu şöyle açıklar: “*Şiva ve Kāma Dionizyak erotizme ait özelliklere kendileri sahiptirler. Ancak Şiva daha geniş ve daha karmaşık özellikleri (Tāṇḍava dansı, androjenliği, vb.) kendi bünyesinde barındırır.*”⁶⁵

Androjenlik, zıtlıkların birlikteliğini simgeleyen en önemli terimdir ve bu kusursuz birliktelik anlamını en iyi Şiva ve Dionysos adlı tanrılarda bulur. Şiva ve Dionysos adlı tanrılar androjen olmaları bakımından birbirine çok yakındırlar. Her iki tanrı da androjenlikleriyle androsantrik kültür tarihi boyunca ayrışan bütün zıtlıkları kendi bedenlerinde holistik bir şekilde bir araya getirirler. Onlar ‘sadece eril’ veya ‘sadece dişil’ tanrılar değildirler. Birçok mit ve efsaneden de anlaşılacağı üzere onlar hem tüm evreni bir arada tutan dişil güç iken hem de onu ayrıştırıp yeniliklere zorlayan eril güçtürler.

⁶⁵ O’Flaherty, a.g.m., s. 99.

5.3. Bitki ve Hayvanların Tanrıları Şiva ve Dionysos

Şiva ve Dionysos adlı tanrılar hemen her yönleriyle doğaya yakın tanrılardır. Bir yandan androjenlikleri, boğa ve yılan kültleri gibi özellikleri, diğer yandan da bu tanrılara dair anlatıla gelen mitler ve efsaneler gözden geçirildiğinde bu tanrıların bitki ve hayvan dünyasına olan yakınlıkları kolaylıkla görülebilmektedir. Şiva'nın mavi boyunlu hali, liṅga kültü; Dionysos'un direk olarak şarap ve asma bahçeleriyle ilgili olması ve bu tanrılara atfedilen hayvan kültleriyle bu tanrıların aynı zamanda bitki ve hayvan dünyalarının da tanrıları oldukları söylenebilir.

5.3.1. Bitki Dünyasının Tanrıları Şiva ve Dionysos

Bitki ve hayvan dünyasının tanrısı olarak da bilinen Rudra-Şiva, bütün ilaçları ve tedavileri bilir. Zehirler onun emrindedir, bu yüzden ki o, onlardan hiçbir zaman korkmaz.⁶⁶ Tanrılarla ifritler amṛitayı (ölümsüzlük içkisi) elde etmek için okyanusu çalkaladıklarında, amṛitayla birlikte zehir de ortaya çıkar. Ne yapacaklarını bilemeyen tanrılar Şiva'ya başvururlar. Bunun üzerine Şiva, dünyayı tehdit eden zehri içer ve dünyayı yok olmaktan kurtarır. Bu yüzden ona Nīlakaṇṭha (Mavi Boyunlu) denir.⁶⁷

⁶⁶ bkz. Daniélou, a.g.e., syf. 75.

⁶⁷ Şiva'nın Mavi Boyunlu hali bir nevi ölümü çağrıştırmaktadır. Küller- özellikle ölü yakma külleri-yıkımın, ölümün sembolleridir. Küllerle kaplı hali ve mavi boyunlu haliyle Şiva ölümün de ötesine geçebilen bir tanrıdır. Şiva küllerle kaplı bu haliyle bir geçişi simgelemektedir, zira bütün yıkımlar yeni başlangıçlara sebebiyet veren rejeneratif durumlardır.

Şiva ve Dionysos da, Attis, Adonis ve Tammuz gibi bitki örtüsünün yinelenen döngüsünü simgeleyen tanrılardır. Şiva'nın ambleminin lînga olması yeni doğumlara işaret etmekle beraber, bitki örtüsünün yinelenen döngüsünü ve doğanın devingenliğini de simgeler.

Dionysos da doğrudan şarap ve asma ile olan bağından ötürü bitki dünyasının tanrısı olarak da bilinir. Dionysos'a atfedilen birçok isim onun bitkiler ve verimlilikle olan ilişkisini göstermektedir. Bunlardan birkaçı kısaca şunlardır:

Yunan Mitolojisinde Dionysos'a Atfedilen Bazı Adlar

Dendrites: Köknar ve sarmaşık asmalarının ve ağaçlarının tanrısı.

Anthios: Çiçek açan şeylerin tanrısı.

Phytalmios: Büyümenin ve gelişmenin tanrısı.

Karpios: Meyve ve verimlilik getiren.

Phleus/Phleos: Yaşam bereketi.

Liknites: Dionysos bu formunda Osiris benzeri ritüel olarak öldürülen ve parçalanan ve tekrar küçük bir çocuk olarak doğan bir tanrıdır. Dionysos da tıpkı Attis, Adonis, Tammuz, Osiris ve Baal gibi şiddetli acılara katlanır, ölür ve sonunda

tekrar dirilmenin mutluluğunu, coşkunluğunu yaşar, tıpkı bitkilerin doğal düzende yok olup yeniden canlanmaları gibi, ölüp tekrar dirilir.⁶⁸

Doğa alanına yakın olan Dionysos'un bitki dünyasına yakınlığını vurgulayan bu adları alması gayet normaldir, zira tüm özellikleri göz önüne alındığında O'nun Doğa ile olan yakınlığı göze çarpmaktadır.

O'Flaherty, Dionysos'un hem kozmik olarak (yaşamın, bitkilerin ve coşkunluğun temeli) hem de tinsel olarak (androjenliği, kanun tanımazlığı cinsel olarak karmaşık durumlardır) erotizmin ve verimliliğin güçleriyle donatılmış olduğunu hatırlatır.⁶⁹ Bu durum Şiva için de geçerlidir: Şiva da hem kozmik hem de tinsel açıdan duygu dünyasının ve verimliliğin tüm güçlerine sahip olarak bilinir.

5.3.2. Hayvan Dünyasının Tanrıları Şiva ve Dionysos

Vedik zamanlardan bu yana Şiva daha çok boğayla özdeşleştirilirken, bunun yanı sıra yılan, aslan veya kaplan da bu tanrının hayvan simgeleridir. Dionysos da tıpkı Şiva gibi boğa, leopar veya aslan ve yılanla özdeşleştirilmesinin yanı sıra teke ve eşek formlarında da görülebilir.⁷⁰ O'Flaherty, Tanrı'nın, tanrı, ölümlü ve hayvan

⁶⁸ Long, a.g.m., s. 202.

⁶⁹ Bkz. O'Flaherty, a.g.m., s. 94.

⁷⁰ Bkz. Long, a.g.m., s. 196.

formlarına girebilmesiyle tüm tabuları yıktığını ve bu haliyle her şeyin birliğini simgelediğini belirtir.⁷¹

Şiva ve Dionysos Proteus gibi her forma girebilen tanrılardır: tanrı, insan, hayvan, bitki, canlı- cansız her forma girebilen Şiva ve Dionysos bütün zıtlıkları alt üst ederek bir nevi doğanın sahip olduğu devingen gücü vurgularlar. Doğa da her şeyin başı ve sonudur. Bu iki tanrıya ait hayvan ve bitki kültleri de hem bilinen tüm zıtlıkları nötralize etmeleri hem de yaratmanın ve yok etmenin güçlerini bir arada bulundurmaları bakımından çok önemli konulardır. Yılan ve boğa kültleri yaratma ve yok etmenin tek bir bedende biraradılığına işaret ederler. Yılanlar, zaman zaman, hem toprağın altı hem de üstünde yaşadıkları için mitolojik açıdan değerlendirildiğinde, yaşam ölüm arasında gidip gelen canlılar olarak algılanmışlardır. Yılanlar gibi boğaların da hem eril yaratımın hem de yok etmenin gücüne aynı anda sahip olmaları nedeniyle mitlerde onlar da tıpkı yılanlar gibi yaratımın ve yok etmenin, yaşamın ve ölümün biraradılığına işaret eden canlılar olarak algılanırlar. Konumuz bağlamında değineceğimiz Şiva ve Dionysos adlı tanrılara ait yılan ve boğa kültleri tüm bu yaratma ve yok etmenin güçlerini bir arada tek bir bedende bulundurmaları açısından son derece önemlidirler.

⁷¹ Bkz. O'Flaherty, a.g.m., s. 85.

5.3.2.1. Yılan Kültü

Yılanlar doğayla yakından bağlantılı olmakla beraber, yılan kültü de doğaya ait özelliklere sahiptir. Onlar hem iyi hem de kötü olarak nitelendirilebilirler, tıpkı doğanın yaratıcılığı ve yok ediciliği gibi. Bir yandan Hint mitolojisinde yer alan Tanrı İndra'nın öldürdüğü yılan olan Vṛitra gibi suları hapseden kuraklık ifritleri olarak görülürken, diğer yandan suları getirenlerin de yine yılanlar olduğuna inanılır. Bunun gibi birçok zıtlığı kendi bünyelerinde barındıran yılanlar kitonyen canlılardır.

Yılanlar kitonyene yani yer altı dünyasına, ölümler diyarına ait canlılardır. Yılan sembolizmiyle ilgili mitler genellikle üç önemli yapı üzerine kurulmaktadırlar. Birincisi yılanların ebediyeti simgelemeleri; ikincisi onların hem zehiri hem de panzehiri tek bedende bir arada bulundurmalarıdır; üçüncüsü ise onların eril gücün sembolü olmalarıdır: yılanlar mitolojilerde ve efsanelerde kadınların ilk kocası olarak görülürler.

Yılanın kadınlarla olan ilişkisi birçok ulusun mitlerinde yer alır. Yunanlılardan Hintlilere, Avrupa'dan Asya'ya, Kuzey'den Güney'e, Doğu'dan Batı'ya birçok ulus veya kabilede kadınların aybaşı hali ile yılanların ilintili olduğuna inanılırdı. Eliade, birçok ulusun mitlerinde ve efsanelerinde, kadınların ilk adet görmelerinden hemen önce bir yılan tarafından tecavüze uğrama korkusu yaşadıklarının anlatıldığını söyler.⁷²

⁷² Bkz. Mircea Eliade, *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, çev.: Mustafa Ünal, (Konya, Serhat Kitabevi Yay., 2005), s.201.

Yine, yılanların ve ejderhaların sularla olan ilişkisi birçok ulusun mitlerinde ve efsanelerinde kendine yer bulmaktadır. Hint mitolojisinde İndra, kuraklık ifriti Vṛitra'yı öldürür ve suların tekrar akmasını sağlayarak ülkesini kuraklıktan kurtarır; Apollon'un öldürdüğü Python adlı ejder Toprak Ana Gaia'nın oğludur.

Yılanlar, Toprak Ana'nın bağrında yaşayan canlılardır. Onlar niteledikleri birçok özelliğin yanı sıra yeraltına yani ölümler diyarına ait canlılardır. Deri değiştirebilmeleri ve kışın kaybolup ilkbaharda tekrar ortaya çıkmalarıyla yine doğum- ölüm döngüsünü ve bu iki hal arasındaki geçişi simgelerler.

Yılanlar, hem yaşayan hem de dönemsel olarak kayboluşlarıyla ölümle ilişkilendirilen canlılardır. Deri değiştirmeleri ve soğuk zamanlarda yeraltına çekilip gözden kaybolmaları, daha sonra ise sıcak zamanlarda ortaya çıkmaları onların doğum- ölüm döngüsü ve ebedi yaşam ile ilişkilendirilmelerine yol açmıştır. Kuyruğunu ısırarak yılan olarak resmedilen Ouroboros sembolü doğanın ebedi döngüsünü ifade etmektedir.

Vishnu, yaratılıştan önceki kaotik ve kutuplaşmamış olan kozmik okyanusta, ilksel sulara Ananta/Śeṣha adlı yılanın üzerinde uyur. Bu yılanın adında bile yılan sembolizminin temellerinden olan "ebediyet" anlamı yatmaktadır: Ananta kelimesinin anlamı Sanskrit dilinde "sonsuz, ölümsüz" anlamına gelmektedir.

Yılanlar ebedi yaşamı simgeleyen canlılardır, deri değiştirmeleri sürekli yinelenmeleri demektir ve bu da bir tür doğum- ölüm döngüsüne işaret etmektedir. Her deri değiştirmeleri onların yeniden doğmaları demektir. Ayın döngüsü gibi

yılanlar da zaman zaman görünen zaman zaman kaybolan canlılardır. Tabiatın canlandığı bahar aylarında ortaya çıkan yılanlar, kış aylarında gözden kaybolurlar ve yer altındaki yuvalarına dönerler. Zehir ve panzehiri tek bedende bir arada bulundurmaları ise zıtlıkların birliğinin tek bedende varoluşunun bir başka tezahürüdür.

Yılanlar Hint ve Yunan edebiyatları ve mitolojilerinde önemli bir yer tutarlar. Hint edebiyatında yer alan Harsha'nın Nāgānanda adlı eserinde Vishṇu'nun binek hayvanı olan yarı kartal yarı insan biçimli Garuḍa ile yarı yılan yarı insan olan Nāgaların düşmanlığından söz edilir. Kuş- yılan sembolizmi de zıtlıkların sembollerinden biridir ve gök ve yerin zıtlığını niteler.

Yunan mitolojisinde yer alan Python mitinde Güneş Tanrısı Apollon bütün ejderler gibi Toprak Ana'dan doğmuş olan Python'u Parnassos Dağı eteğindeki bir subaşında bulup öldürür. Python, Delphoi'deki kehanet merkezinin koruyucusudur. Apollon ise Delphoi'ye kendi kehanetini yerleştirmeden önce bu canavarı öldürmek zorunda kalmıştır.⁷³

Apollon ataerkil güneş tanrısıdır, Python ise tüm diğer yılanlar ve ejderhalar gibi Toprak Ana'dan doğmuş olan kitonyen bir canlıdır. Yılanlar karanlığı ve yeraltını simgeleyen canlılardır. Apollon'un Python'u öldürmesi, O'nun güneş prensibini korumasıyla ilişkilendirilir. Tıpkı yılan- kuş mitinde olduğu gibi bu mitte de yer- gök zıtlığı mevcuttur: Apollon güneş ve ışık tanrısıdır, karşısında karanlığın ve yeraltına ait güçlerin sembolü olan bir yılan, Python vardır.

⁷³ Python için bkz. Erhat, a.g.e., s.260.

Bu mit aynı zamanda bir değişimi vurgulaması açısından da son derece önemlidir: anaerkil sistem yıkılırken yerine ataerkil sistem yerleşmektedir. Apollon Python'u öldürerek Delphoi'de hakim olan anaerkil sistemi çöküntüye uğrattırken, oraya kendi ataerkil sistemini yerleştirir.

Şiva ve Dionysos hem yılan formuna girebilmeleriyle hem de yılanı kendi bedenlerinde (Şiva boynunda ve kollarında sarılı halde, Dionysos ise saçlarında taç şeklinde) taşımalarıyla bu külte ne denli yakın olduklarını vurgularlar. Şiva'nın yılan formuna bürünmesine dördüncü bölümde anlatılan Bhairava adlı mitte değinildi. Dionysos'un yılanlardan tacı Bakkhalar adlı tragedyada şöyle anlatılmaktadır:

*“Sonra, Moiralar vakti doldurunca
Zeus doğurdu boğa boynuzlu tanrıyı;
Başına bir taç taktı yılanlardan.
Onun için Mainadlar
Yılanları toplar, saçlarına örerler.”⁷⁴*

Bununla birlikte Dionysos'un gerek şarap kültü gerekse de diğer tüm özellikleri yılan kültüyle de desteklenmektedir. Dionysos Yunan mitolojisinde şarap ve asma bahçelerinin tanrısı olarak bilinir. Şarap yapımında kullanılan asma da- tıpkı yılanlar gibi- soğuk kış aylarında solup bir nevi ölürken, sıcak bahar aylarında ise canlanıp yeşerir. Bu açıdan bakıldığında yılan kültü, şarap kültüyle yakından ilintilidir. Şarabın geçirdiği evreler de bir nevi yılanın yaşamındaki evrelere

⁷⁴ Euripides, a.g.e., s. 8.

benzemektedir. Yılanların ortaya çıktığı sıcak bahar aylarında asmalar da canlanır ve yılanların yer altına çekildiği soğuk kış aylarına doğru solar ve bir nevi ölürler.

Şiva ve Dionysos adlı tanrılar kendi panteonlarında doğaya yakın tanrılar olarak nitelendirilmektedirler. Her iki tanrı da doğaya ait birçok özellik gibi yılan kültürünü de kendi inanışlarında barındırmaktadırlar. Yılanlar toprağa, doğaya ait canlılardır ve yılanlara atfedilen tüm özelliklere bu iki tanrı sahiptirler. Bununla birlikte Şiva ve Dionysos yılanlar gibi ölüp tekrar dirilerek ebedi yaşamı, sonsuzluğu vurgulamaktadırlar: onlar birçok yerde ölümler diyarına ait olan tanrılar olarak anılırlar, bu yüzden kimi zaman yılan formuna bürünürler.

5.3.2.2. Boğa Kültü

Mitlerde ve efsanelerde boğalar, yılanlar gibi hem yaratma hem de yok etme edimlerine aynı anda sahip olabilen canlılar olarak nitelendirilirler. Boğa, bir yandan yaratıcı eril bereketin sembolü olarak nitelendirilirken bir yandan da güçlü ve zapt edilmesi zor bir hayvan olduğu için mitlerde ve efsanelerde yıkıcı ve yok edici olarak görülebilmektedir.

Long, Otto'dan yola çıkarak Dionysos'un kendisine eşlik eden veya bazen formlarında görüldüğü/bedenlendiği hayvanların keskin zıtlıkları çağrıştırdıklarını söyler: *“bir tarafta boğa, teke ve eşek verimlilik ve cinsel isteği ve dolayısıyla*

yaratımı simgelerken; diğer tarafta ise aslan, panter ve yine boğa öldürmeye ve yok etmeye en istekli hayvanlar olarak göze çarpar.”⁷⁵

Dionysos gibi Pentheus da zaman zaman farklı hayvan formlarında görülür. Pentheus bir yılanın (Echion) oğludur. Annesi Agaue onu aslan olarak görür ve parçalar ve yine Agaue kendine geldiğinde oğlunu boğa formunda (ritüel olarak parçalanan boğa) görür ve bir ineğin danasını okşadığı gibi oğlunun kopuk başını okşar. Tıpkı Dionysos gibi Pentheus da hem cinsler hem de cinsiyetler arası geçişi kendi bedeninde deneyimler. *“Dionysos da yılan- aslan- boğa formlarında görülür ve o da çift cinsiyetli olarak nitelenir.”*⁷⁶ Yine Pentheus öldürüldükten sonra Dionysos onu bir boğa formunda Hades’e götürür; Dionysos’la özdeşleştirilen ve bebek Dionysos olarak bilinen Zagreus, Titanlar tarafından parçalanmadan önce birçok forma girer ki bunlardan biri de boğadır.

Wurzburg Müzesi’ndeki bir vazonun üzerindeki resim Dionysos tanrıya dair hemen her şeyi içeren bir formdadır: Dionysos, siyah bir boğanın üzerinde, elindeki testiden döktüğü şarapla bitkileri sular haldeyken, suların boğası olarak nitelendirilen tanrı Poseidon karşı yönde elinde trident, beyaz bir boğayı sürer haledir. Nehirlerin tanrısı ve boğa formlu şarap tanrısı Dionysos’un sembolik betimlemesi bu şekilde tamamlanır: Dionysos- boğa- şarap- bitkiler- verimlilik.⁷⁷

⁷⁵ Long, a.g.m., s. 209.

⁷⁶ O’Flaherty, a.g.m., s. 92.

⁷⁷ Bkz. Long, a.g.m., s. 201.

Şiva ise Göksel Boğa'dır, çünkü o, yeryüzünü dölleyen yağmurların sahibidir.⁷⁸ Şiva'nın binek hayvanı Naṇḍī adlı boğayken; kendisi de boğa formunda (vṛṣamūrti) görülebilir.⁷⁹ Dionysos da tıpkı Şiva gibi hem boğayla birlikte görülebilirken hem de boğa formunda görülür.

⁷⁸ Long, a.g.m., s. 202.

⁷⁹ Long, a.g.m., s. 193.

5.4. Apollon- Dionysos ve Vishnu-Şiva Dualizmi

Yunan mitolojisinde zıtlıkları simgeleyen tanrılar olarak bilinen Apollon ve Dionysos ve Hint mitolojisinde yine zıtlıkları simgeleyen tanrılar olarak bilinen Vishnu ve Şiva adlı tanrılar zıtlıkların yanı sıra birçok yönden birbirini tamamlayan tanrılar olarak da bilinirler. Öncelikle yaratılışları açısından birbirlerine son derece yakındırlar: Apollon ve Dionysos, her iki tanrı da Zeus'un çocuklarıdır. Apollon Leto ile Zeus'un, Dionysos ise Semele ile Zeus'un oğludur.

Şiva ve Vishnu da çeşitli mitlerde anlatılan doğuşları açısından birbirlerine son derece yakındırlar: kimi yerde "Büyük Baba" diye adlandırılan Brahmā'dan, kimi yerde Brahmā ile birlikte "Yüce Ana" olarak da adlandırılan ve evreni, yıldızları ve solar sistemleri bir arada tutan güç olan Şakti'den doğarlar ve bütün doğuşları bakımından da birbirleriyle yakından ilişkilidirler. Brahmā ile birlikte kutsal Hint trinitesi (üçlemesi) olarak bilinen trimürtiyi oluştururlar. Bu üçlemede Brahmā yaratıcı, Vishnu koruyucu, Şiva ise yok edici güç olarak nitelendirilir. Bununla birlikte birçok mit ve efsanede de dünyanın, evrenin ve canlı- cansız tüm varlıkların iyiliği uğruna çeşitli şekilde bir araya gelebilmektedirler. Bazı durumlarda Vishnu kendini kadına çevirerek Şiva ile birleşir ve bu sayede yaşamın devamını sağlar.

5.4.1. Harihara: Vishnu- Şiva

Harihara, iki tanrının- daima zıt olarak nitelendirilen iki kutbun- mükemmel uyumunun ikonografik temsilidir. Apollon ve Dionysos'a benzer olmakla birlikte yan yana duran Şiva ve Vishnu'nun bu formu kozmik İlk-bir'e işaret eden kusursuz biraradalıktır.

Harihara inananları Şiva ve Vishnu'yu ayrı tanrılar olarak değil, tek ve aynı tanrının farklı görüngüleri olarak kabul ederler. Onları Harihara adlı ikonada bir araya getirirler. Bu bir araya getirme işlemi dini olmaktan öte felsefi bir resmediliştir. Tıpkı Şiva'nın Ardhanārī adlı formunda olduğu gibi, farklı formlara ayrılmış bir ve aynı özün (Sanskrit: Ātman) tek bedende birlikteliği vurgulanır: Şiva materyal dünyayı ve erosu temsil ederken, Vishnu (özellikle Rāma ve Kṛishṇa formlarında) dünyevi düzeni ve logosu sembolize eder. Şiva dağlık kuzeyi temsil ederken, Vishnu ovaları ve dolayısıyla tarımı ve ticari hayatı temsil eder.

Gerek zıtlıkların birlikteliği bağlamında gerekse de aynı kökenden gelmeleri açısından Şiva ile birlikte olarak değerlendirilen ve Hint Mitolojisinde kimi zaman dişil olarak da görülen Vishnu, tıpkı Apollon'un Python mitinde olduğu gibi kendisini kadına çevirebilme özelliğine sahiptir. Daniélou, Vishnu'yu şöyle betimler:

“O, özün (Sanskrit: Ātman-principle= Şiva-Şakti) eril bir görüngüsüdür. Genellikle zarif, hoş ve genç olarak betimlenir ve kendisini bazen kadına dönüştürür. Fakat-tıpkı Narasiṃha bedenlenmesinde olduğu gibi-tanrıçaya (Kālī) benzeyen korkunç betimlemeleri de vardır. Dünyayı ve şehir hayatını yok olmaktan kurtarmak için bedenlenmiştir. Yunan'da ise

Apollo, tıpkı Vishnu- Şiva örneğinde olduğu gibi Dionysos'un kardeşi ve benzeri olarak görünür.”⁸⁰

Hint felsefesinde yer alan Ātman (öz) terimi kültür tarihi boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkların aynı şeyin farklı yansımaları olduğunu vurgulaması açısından son derece önemli bir terimdir. Ātman'ın bir parçası olarak nitelendirilen Vishnu da zaman zaman kadın şeklinde görülebildiği gibi, yok edici karaktere de bürünebilir. Aşağıda Şiva ve Vishnu'nun mükemmel birlikteliğini vurgulayan Harihara adlı ikonalarına yer verilmiştir:

⁸⁰ Daniélou, a.g.e., s. 67.

Kaynak: <http://shivaandKrishna.blogspot.com/> 28.11.2013.

Harihara'nın sađ tarafında Őiva yer alır ve bir elinde kimi inanışlara göre Hint tanrı üçlemesi olan trimūrti (Brahma-Vishṇu-Őiva), geđmiő-őimdi-gelecek ve yaratma-sūrdürme-yok etme gibi üçlükleri sembolize eden triőūlayı tutar ve başının sađ tarafında Őiva'ya ait olan keđeleşmiő topuz saçlar ve üçüncü göz bulunur. Őiva'nın binek hayvanı Naṇḁī de Őiva'nın yanında durur.

Harihara'nın sol tarafında ise Vishṇu bulunur. Ellerinden birinde yaşam döngüsünü, birliği, güneői ve doğum ölüm döngüsünü (reenkarnasyon) simgeleyen sudarşana çakrasını tutar. Başında ise otoriteyi simgeleyen tacı bulunur. Sol yanında Vishṇu'nun binek hayvanı olan Garuđa durur.

Harihara, Yunan mitolojisinde yer alan Apollon-Dionysos ve yine Hint mitolojisinde yer alan Şiva Ardhanārī ve daha birçok mitolojide yer alan tanrı ikilemeleri gibi zıtlıkların birlikteliğini ve bundan öte tıpkı Platon'un Şölen adlı eserinde anlattığı yuvarlak insan mitinde olduğu gibi holistik bir birliği betimler. Harihara'yı oluşturan tanrılardan Şiva hem yaratıcı hem de yok edici özelliklere sahipken, Vishṇu ise dünyevi düzeni koruyan tanrıdır.

5.4.2. Apollon- Dionysos

Apollon ve Dionysos adlı tanrılar Yunan mitolojisinin iki köőe taşıdırlar. Birçok yönden birbirinin zıttı olarak görülen bu iki tanrı hem Zeus'un oğu olmalarından hem de zıtlıkların birlikteliği bağlamında birbirinden ayırt edilemeyecek tanrılardır. Apollon da tıpkı Vishṇu gibi kültür ile özdeşleştirilen

nitelikler sergilemektedir. Dionysos ise tıpkı Şiva gibi doğayla özdeşleştirilen nitelikler gösterir: çıplaklıkları, kadınsı yanları, bitkilerle olan bağları ile Dionysos ve Şiva, doğanın tanrılaştırılmış halleri olarak nitelendirilirler.

5.5. Ay Sembolizmi

*“Güneş her zaman aynıdır, başka hiçbir anlamda ‘olmaz’.
Diğer yandan Ay yükselen, batan ve gözden kaybolan bir bedendir.
Bu beden ki, varlığı evrensel oluş kanununa,
doğum ve ölüm kanununa bağlıdır.”⁸¹*

Ay ile özdeşleştirilme, Ay’ın hem doğumu hem de ölümü simgelemesi ile ilintilidir. Hilal şekli ölümü sembolize ederken, dolunay yeni doğumların habercisidir.

Ay, sadece güneş gibi, doğrusal bir düzlemde doğup batmaz, onun sürekli değişim halinde oluşu Doğa’nın devingenliğiyle özdeştir. Her bir döneminde önce gitgide daha parlak bir hal alarak büyümesi, daha sonra ise gitgide solarak küçülmesi Doğa’nın baharda önce yavaş yavaş yeşermesi, sonra ise kuruyup gitmesine benzer. Bu haliyle de ay, doğum- ölüm döngüsünü hatırlatır.

Bunun yanı sıra Ay’ın döngüsü kadınla bir tutulmuştur. Kadının ayın belirli dönemlerinde vücudunda meydana gelen değişiklikler ayın döngüsüne benzer. Ay’ın kadınlarla olan ilişkisini çok ilginç bir biçimde dillendirir Eliade:

“Ay, bütün verimliliklerin kaynağı olup kadınların ay halini yönetir. O, ‘kadınların efendisi’ olarak kişileştirilir. Birçok ulus Ay’ı kadınlarıyla cinsel ilişkiye giren bir adam veya yılan formunda düşünürdü, hatta bugün bile bazı insanlar böyle düşünür. Örneğin Eskimolar arasında bekar kızlar gebe kalacakları korkusu ile Ay’a bakmazlar. Avustralyalılar, Ay’ın bir tür Don Juan (kadınları kendisiyle cinsel

⁸¹ Eliade, 2005, s. 187.

ilişkiye girmeye zorlayan züppe) biçiminde yeryüzüne indiğini ve kadınları gebe bırakıp onları terk edip gittiğine inanırlar. Hindistan'da bu mit hala geçerlidir.”⁸²

Ay'ın farklı halleri arasındaki değişiklikler bir dönüşümü, geçişi işaret eder. Şiva'nın karısı Satī ile Mısır tanrısı Osiris'in öldürüldükten sonra bedenlerinin parçalanması ve ülkelerinde farklı yerlere saçılması mitleri de tıpkı bebek Dionysos-Zagreus'un parçalanması gibi bir geçişi betimlemektedir. Eliade şamanların erginlenme törenleriyle Ay ve beden parçalanması arasında çok ilginç bir bağlantı kurar:

*“Şamani giriş törenlerinde aday, aynı Ay'ın bölümlere ayrıldığı gibi, 'parçalara bölünür' (sayısız mit, Ay'ın Tanrı, güneş ve başkaları tarafından bozulduğunu veya parçalandığını anlatan hikayeleri verir). Aynı arketip modeli Osiris ile ilgili giriş törenlerinde de bulunur. Osiris yirmi sekiz yıl yönetti ve ayın yirmi yedinci gününde, Ay iyice küçüldüğü zaman öldürüldü. İsis'in gizlediği tabut, Set tarafından ay ışığında avlanırken bulundu. Set, Osiris'in bedenini on dört parçaya böldü ve parçalarını Mısır ülkesine saçtı. Ölen tanrının törensel amblemi hilal şeklindedir”.*⁸³

Ay'ın doğum- ölüm döngüsünde üstlendiği rolü şöyle betimler Eliade: “Ay 'böler', 'döndürür' ve 'ölçer'; veya besler, bereketli kılar ve kutsar; ya da ölülerin

⁸² Eliade, 2005, s. 200.

⁸³ Eliade, 2005, s. 213.

ruhlarını alır, geçişi sağlar, arındırır. Çünkü o, canlıdır ve bundan dolayı ritmik oluşun sürekli, ebedi durumundadır.”⁸⁴

Apollon pırıl pırıl parlayan, karanlıkları dağıtan, kötülükleri kovan Güneş tanrısıdır. Dionysos ise hem aydınlık hem de karanlık olabilen Ay’dır. O hem canlı, hem de bir ölüdür. O, iyiyi- kötüyü, aydınlığı- karanlığı ve bunun gibi kültür tarihi boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkları kendi kültüründe holistik bir şekilde barındırır. Eliade, Ay’ın doğum ölüm döngüsünü sembolize ettiğini şöyle açıklar: “Ay, ölümlerin ilkidir. Üç gece boyunca, hava karanlıktır; fakat Ay dördüncü gecede tekrar doğar, böylece ölü şey, yeni bir oluş meydana getirir.”⁸⁵

Dionysos gibi Şiva da kameri bir tanrıdır. Şiva’nın sembollerinden biri de Ay’dır. O, Ay’ı hilal şeklinde başında taşır. Bununla birlikte Ganj nehri de Şiva’nın başından akmaktadır. Ay ve sular/sıvılar kadınlıkla ilgili sembollerdir. Daha önce de değinildiği gibi Şiva tüm androjenlik özelliklerini kendinde barındırdığı gibi formlarından biri yarı erkek yarı kadın olan Ardhanārīshvara adlı formudur. Yarısı Şiva, yarısı karısı Pārvatī’den oluşan bu formuyla Şiva bütün zıtlıkları kendi bedeninde nötralize eder. Şiva’nın Nīlakaṇṭha adlı hali de ölüm ve yaşamın aynı bedende biraradalığına işaret eder. Şiva mavi boyunlu haliyle, canlı vücudunun üzerinde bir ölü gibi taşır morarmış boynunu. Başında taşıdığı hilal de hem kadınlıkla ilgili özellikleri taşır hem de doğum- ölüm döngüsüne işaret eder, zira Dionysos gibi Şiva da kameri bir tanrıdır.

⁸⁴ Eliade, 2005, s. 214.

⁸⁵ Eliade, 2005, s. 207.

5.6. Dans ve Tiyatro

Dans ve tiyatro Şiva ve Dionysos kültleriyle yakından ilişkilidir. Yunan geleneğinde Dionysos, Hint geleneğinde ise Şiva tiyatroyu yaratan tanrılar olarak bilinirler ve tiyatro gösterilerinden önce bu iki tanrıya dualar edilir. Daniélou, Şiva ve Dionysos'un dansla olan ilişkisini şöyle açıklar: *“Tüm danslar- esrik, erotik, teatral, ritüel veya sembolik- Şiva ve Dionysos kültleriyle yakından ilişkilidir.”*⁸⁶ Şiva ve Dionysos'un dansları ritüel ölmenin ve yeniden dirilmenin sembolleridirler. Hint ve Yunan geleneğinde tiyatronun Şiva ve Dionysos adlı tanrıların ritüel danslarından doğduğuna inanılır.

Özdemir Nutku, iki ciltlik "Dünya Tiyatrosu Tarihi" adlı eserinin birinci cildinde Antik tiyatronun Dionysos adına düzenlenen Büyük Dionysia şenliğinde yapılan ödüllü yarışmalar ile ortaya çıktığını söyler ve hem tragedyanın hem de komedyanın kurucusu olarak Dionysos'u işaret eder: *“Dionysos acı çekme ve ölümün, sevinç ve yaşamın ikileminin tanrısıydı; onun için de tragedya ve komedyanın yaratıcısıydı.”*⁸⁷

Sabahattin Eyüboğlu, Bakkhalar adlı kitabın önsözünde şöyle der; *“Yalnız tiyatroyu doğurmuş olması bile bu dinin (Dionysos dininin) Avrupa kültüründe ne büyük bir yer tuttuğunu gösterir.”* Tragedya kelimesinin kökeni ve bu kelimenin Dionysos'la olan bağı ise çok ilginçtir. Nutku, tragedya kelimesinin kökenini ve tragedyanın doğuşunu şu şekilde açıklar:

⁸⁶ Daniélou, a.g.e., s. 200.

⁸⁷ Bkz. Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, (Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), Cilt: 1, s. 27.

“Bu sözcük Yunanca tragoidia’dan gelir; tragos (keçi) ve oïdie (türkü) sözcüklerinin birleşmesiyle ‘keçilerin türküsü’ anlamında kullanılır. Dionysos şenliklerinde koro, tanrının ona bağlı kölelerini simgeliyordu. Tanrının çevresinde hep doğanın yabancı güçlerini temsil eden teke ayaklı satirler bulunduğu için ilk başlarda, koro da satirlerin biçimine giriyordu; ilk dönemlerde, korodaki oyuncular teke derileri (tragoi) giyerek oyun alanına çıkıyorlardı. Tragedya türü de tragos’ların şarkılarından doğdu.”⁸⁸

5.6.1. Şiva Naṭarācā

Dionysos gibi Şiva’nın da dans ve tiyatroyla olan bağı çok güçlüdür. O, Hint geleneğinde tiyatronun kurucu tanrısı olarak bilinir ve tiyatro oyunlarından önce okunan dua bölümünde Şiva’ya dualar edilir. Şiva, Naṭarācā isimli formunda dansın ve tiyatronun kralıdır. İsmi kökenine inildiğinde Şiva’nın da tıpkı Dionysos gibi dans ve tiyatroyla ne denli yakın olduğu anlaşılmaktadır. Naṭarācā ismi, Sanskrit $\sqrt{nṛt}$: m.n. dans etmek kökünden türetilen nāṭa: m.n. dans etme, rol yapma, dans ve rāc: m. kral, hükümdar kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Tiyatro kelimesi ise yine $\sqrt{nṛt}$: dans etmek kökünden türetilen nāṭyam: dram, tiyatro kelimesiyle karşılanmaktadır.

Görüldüğü üzere gerek "tragedya", gerekse "dans etme" kelimelerinin kökenlerine inildiğinde bu kelimelerin bile Şiva ve Dionysos adlı tanrılarla ne denli yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

⁸⁸ Nutku, a.g.e., 31.

Bu bölümde değinilmeden geçilemeyecek olan bir konu da Şiva'nın Naṭarācā formuyla ilgili anlatılan Şiva Naṭarācā başlıklı mittir. Storl, 'Shiva: The Wild God of Power and Ecstasy' adlı kitabında Şiva'nın Naṭarācā adlı dansının eğlendirme amacından öte kozmik ritmi vurguladığını belirtir.⁸⁹ Ateşler içinde dans ederken yüzündeki sakin ifade evrenin kusursuz ritminin ve ahenginin sembolüdür. Aşağıda konu bağlamında değinilecek olan, Purāṇalar'da yer alan ve Şiva'nın Naṭarācā formunu konu alan bir mit, dans ile doğanın ritmi ve döngüsünü betimlemesi açısından önemlidir:

Şiva Naṭarācā

Çidambaram Ormanı'nda on binlerce ermiş dünyevi işlerden ve tutkulardan el etek çekmiş vaziyette kefaretlarini ödemek amacıyla çile dolduruyorlarken bir yandan da sürekli, insanlara evrenin sonsuz olduğunu, başlangıcı ve sonunun olmadığını ve ruhları koruyan herhangi bir tanrı olmadığını, fakat yine de kişinin kendi kurtuluşu için özenle çalışması gerektiğini telkin ediyorlarmış.

Ermişlerin yaptıkları bu zararı gören merhametli Şiva, onları bu yanlışlardan kurtarmaya karar verir. Sihir gücünü kullanarak onların bulunduğu yerde yakışıklı bir yogi olarak belirir. Vişṇu da göksel bir peri olan Mohinī kılığında Şiva'nın yanındadır. Genç Adonis görünümlü Şiva'yı gören ermişlerin karıları büyülenirler. Kendilerinden geçen kadınlar, bu yakışıklı genç tarafından güçlü beyaz kollarıyla sarılmayı ve dolgun dudaklarıyla öpülmeyi hayal ederler. Su kapları ellerinden düşer ve kırılır, yemekleri tavalarda yanar.

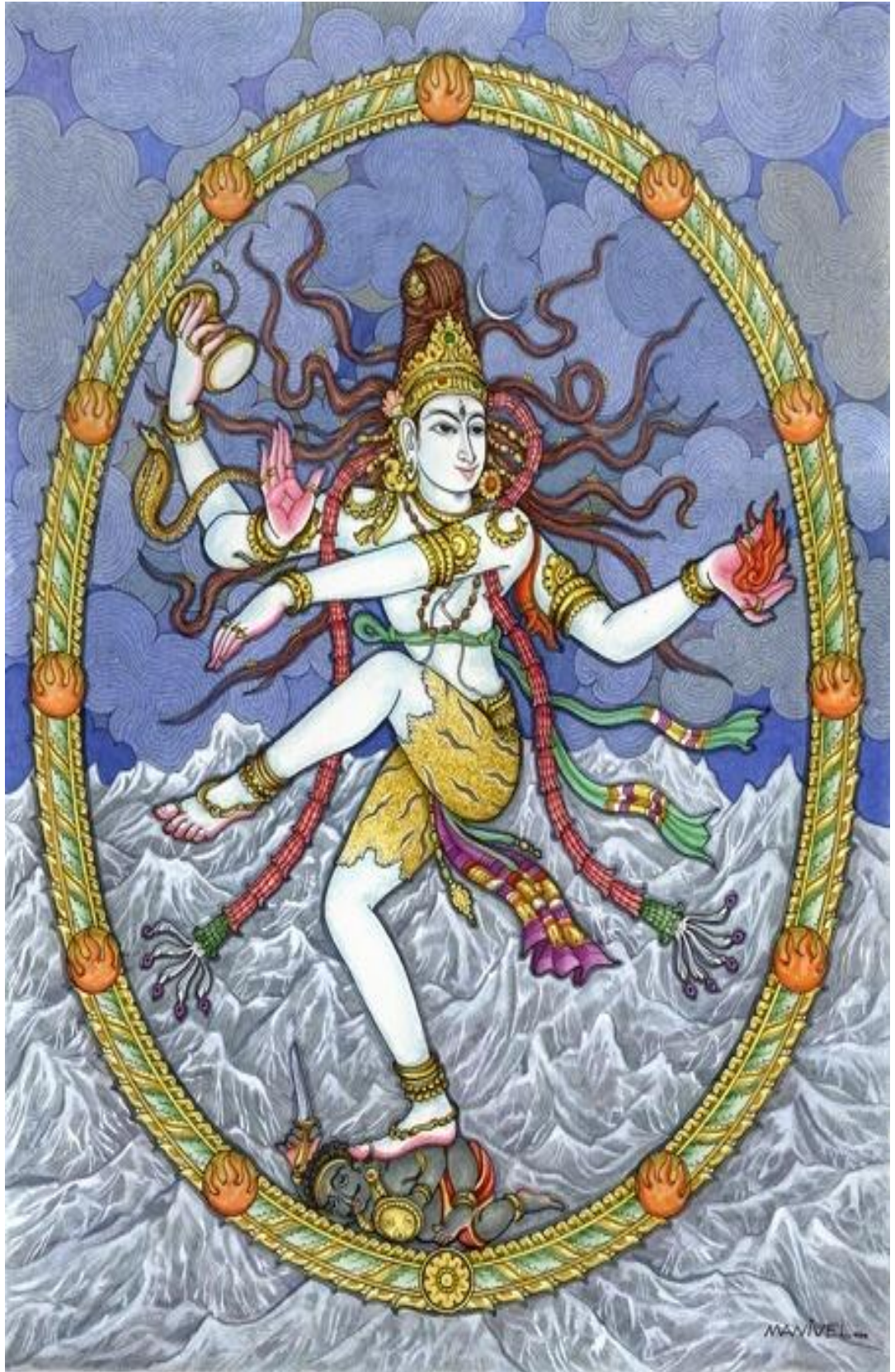
Kocaları da kendilerinden geçerler. Düşünmeden, şehvet dolu gözlerle karşılarında dans eden göksel güzellikteki Mohinīnin şehvet dolu

⁸⁹ Storl, a.g.e., s. 137.

bedeninin kıvrımlarına bakarak kendilerinden geçip, yıllarca en zor çilelerle kazandıklarını ziyan ederler. Fakat birdenbire tekrar kendilerine gelirler ve bu derece kendilerine hakim olamamaları karşısında dehşete düşerler. Şoku hemen atlatırlar ve çilecilikleri ile kazandıklarını hemen tüketmelerine yol açan büyük bir öfkeye kapılırlar. Karılarını azarlarlar ve yakışıklı yogiye ve baştan çıkarıcı kadın arkadaşına birbirinden kötü lanetler savurmaya başlarlar. Sihir güçlerini birleştirerek bir ateş yakarlar ve bu ateşe ölüm ve yıkım duaları okurlar. Durmadan ilahiler okuyarak ateşten, devasa büyüklükte, vahşi bir kaplan ortaya çıkartırlar. Ortaya çıkan bu kaplanı işlerine burnunu sokan, tuhaf çıplak adamı parçalara ayırması için onun üzerine gönderirler. Fakat yogi küçük parmağının tırnağıyla bu vahşi kaplanın derisini yüzer. Daha sonra ermişler, sihir gücüyle ateşten devasa büyüklükte zehirli bir yılan çıkarırlar, fakat Şiva, hiç zorlanmadan, bu yılanı boynuna ipekten bir atkı gibi dolar. Çabalarının boşa gittiğini gören öfkeli ermişler, yaratabilecekleri en korkutucu silahı yaratabilmek için kalan bütün güçlerini birleştirirler. Bu elinde yenilmez sopası olan, kötü, kara, çirkin bir cüceymiş. Fakat bu cüce ateşten çıkar çıkmaz Şiva onu yere yuvarlar, Naṭarācā formunu alır ve evrenin ve sonsuzluğun efendisi olarak bu cücenin üzerinde dans etmeye başlar.

Bununla birlikte ermişler, bütün tanrıların dans eden tanrının mucizesini izlemeye geldiklerini görünce, korkudan titreyerek kendilerini bu yüce tanrının önünde yere atarlar.⁹⁰

⁹⁰ Storl, a.g.e., s. 135-136.

Kaynak: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:NatarajaHA.jpg> 24.11.2013

Şiva'nın Naṭarācā adlı formu diğer bütün formları gibi zıtlıkları kendi bünyesinde holistik bir şekilde barındırır. Şiva Naṭarācā, yıkıcı Tāṇḍava dansını yaparken yüzündeki sakin ifadesiyle bir yandan tekinsiz bir hal alırken bir yandan da ölümün ve yaşamın, yok etmenin ve yeniden yaratmanın, korkunun ve coşkunun biraradallığını niteler. Kibirli bilgeler doğanın kanununa karşı gelirler ve Şiva onlara bir ders vermek amacıyla ortaya çıkar. Doğada her şey sürekli devinim halindedir. Ancak bilgeler burada doğanın bu döngüsüne karşı gelirler. Çilecilik ve akıl yoluyla doğanın doğum- ölüm döngüsünün dışına çıkmak isteyen bilgelere doğru olanı hatırlatmak amacıyla Şiva yakışıklı, şehvetli genç bir erkek olarak ortaya çıkar, yanında ise göksel peri Mohinī kılığına girmiş olan Viṣṇu vardır. Her ikisi eril ve dişil yaratım gücünün sembolleridirler bu mitte, ancak bilgeler bunu anlamazlar ve bu durumu sapıklık ve baştan çıkarma olarak yorumlarlar.

Doğada hiçbir 'şey' durağan değildir, her 'şey' sürekli devinim halindedir, zira yaratma ve yok etme gücüyle dolu doğada durağanlığa yer de yoktur gerek de. Şiva'nın kozmik ritmi ve ahengi vurgulayan Naṭarācā adlı ikonasından da anlaşılacağı üzere O, doğanın yaratıcı ve yıkıcı güçlerinin kusursuz biraradallığıdır. Ateşten çember içinde dans ederken yüzünün aldığı sakin ifade doğanın devingenliğiyle eştir: doğada da bir tarafta korkunç yıkımlar, ölümler olurken diğer tarafta sürekli yeni yaratımlar yoluyla canlanır tabiat.

Şiva Naṭarācā'nın saçları, elleri, yüzündeki ifadesi, ayakları ve ayakları altında ezdiği demon Mūyalaka⁹¹, vs. her biri farklı anlamları vurgular haldedir.

⁹¹ Mūyalaka, Tamil Dilinde unutkanlık, pervasızlık, düşüncesizlik anlamlarına gelir.

Naṭarācā'nın her biri farklı anlamlar içeren jestleri ve cüce demon Muyalaka'yı Storl⁹² ve Zimmer⁹³ şöyle betimlerler:

Şiva Naṭarācā, dört eliyle her biri farklı anlamları vurgulayan özel jestler yapar. Sol üst eli yarım ay şeklindedir ve avucunun içinden ateş yükselir haldedir (ardhachandra mudra). Üçüncü kolu fil hortumu gibi kıvrık bir haldedir (Bu haliyle Ganesha'nın- engellerin fatihinin- bir inananına benzediğini söyler Storl).

Bu eli, Naṭarācā'nın kozmik hafifliği ve hiçbir yere bağlı olmamayı vurgulayan, yukarıya kaldırdığı sol ayağını gösterir. Dördüncü elinin avucunu karşısındakine doğru gererek şunu belirtir “Korkma! Huzur seninle olsun!” (abhaya mudra).

Şiva Naṭarācā'nın sağ ayağı merhametsiz cüce demon Muyalaka'yı ezer haldedir. Bu zalim cüce, samsaraya (yaşam- ölüm yanılışına) yakalanmış, bencilliğin küçüklüğünün sembolüdür. O, aynı zamanda Apasmāra (saralı) diye de adlandırılır, zira bencilliğimiz ve manevi körlüğümüz sürekli tökezlememize ve düşmemize neden olur. Ātman'ın (ruh, öz) çekimi, ciddiyeti ve ağırlığı onu alaşağı eder, çünkü o kozmik hazzı ve ilahi gülüşün ve aydınlığın hafifliğini unutmuştur. Fakat her ne zaman Naṭarācā'nın ayağı ona temas etse cüce kendinden geçmiş bir şekilde şarkılar söylemeye başlar.

⁹² Storl, a.g.e., s. 137.

⁹³ Heinrich Zimmer, *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*, (New Jersey, Princeton University Press, 1946), s. 153.

Şiva ve Dionysos ile ilgili anlatılan mitler ve bu tanrıların tiyatro ile olan bağını ortaya koyan eserler gözden geçirildiğinde anlaşılmaktadır ki bu tanrılar dansın ve tiyatronun tanrılarıdır. Bununla birlikte Hint ve Yunan tragedyalı da Şiva ve Dionysos gibi bir takım ortak özellikler gösterirler. Tragedyanın doğuşunun ortaya çıktığı şenlikler olarak bilinen Büyük Dionysia şenlikleri iki çeşittir. Bunlardan biri kırsal alanda kutlanan, diğeri ise şehirde kutlanan Dionysia'larıdır. Kırsal alanda kutlanan Dionysia'lar oyuncular ve sahne dekoru açısından Hint dramasına daha çok benzemektedirler. Hint draması gibi belli bir yerde veya mekanda değil daha çok kırsal alanlarda kutlanan şenliklerdir. Sunumlar tek bir dilde değil farklı lehçelerde de yapılır, sabit mekan yoktur, belli başlı tipler pek çok farklı tiplere kullanılır, vb. daha birçok ortak özellik sayılabilir.

Her iki kültürde yer alan ve doğa alanına yakın tanrılar olan Şiva ve Dionysos adlı tanrılara adanan tiyatro, doğaya ve insana yakınlığıyla dikkat çeker. Hem Dionysos adına düzenlenen şenliklerde sunulan oyunlar hem de Hint tiyatrosu doğa ile insanı ve dolayısıyla Doğa ile Kültürü birleştiren ve aynılaştıran unsurlardır.

6. BÖLÜM: FARKLILIKLAR

Şiva ve Dionysos adlı tanrılar, Hint ve Yunan mitolojilerinde tarih boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkları bir araya getiren tanrılar olarak nitelendirilirler. Yer- gök, ışık- karanlık, doğa- kültür, vb. daha birçok zıtlığı bir araya getirirler, öyle ki tarih boyunca onların ayrı değil aslında aynı tanrının farklı tezahürleri olduğunu ileri sürenlerin sayısı oldukça fazladır. Yukarıda bu iki tanrıya dair ortak yönlerden birkaçına değinildi. Bu bölümde ise bu iki tanrının farklı yönleri açıklanmaya çalışılacak.

Mitolojide zıtlıkları bir araya getiren tanrılar olarak bilinen Şiva ve Dionysos her ne kadar birbirlerinin aynısı gibi görülseler de aralarında az da olsa farklılıklar da mevcuttur. Anne kavramı, doğum efsaneleri ve bu iki tanrının kendi panteonlarındaki konumları gibi konular bu iki tanrıyı bir nebze olsun birbirinden ayırmamızı sağlayacak konulardır.

6.1. Anne Kavramı

Şiva ve Dionysos adlı tanrıları birbirinden ayıran en önemli konu Dionysos'un annesi ile olan bağıdır. Her ne kadar her iki tanrı da annemize olan sevgimizin ve bağımızın kutsal temsilleri olarak nitelendirilseler de anne kavramı Dionysos adlı tanrıda çok daha güçlü hissedilir. Dionysos'u delirten annesine olan özlemidir. Dionysos henüz doğmadan annesinden ayrılmıştır. Bakkhalar'da görüleceği gibi onu delirten ve yok edici kimliğine büründüren annesine olan sevgisi ve özlemidir.

Kültür tarihi boyunca her zaman değersizleştirilmeye çalışılan annelik-kadınlık, insanoğlunun doğa ile olan en güçlü bağıdır. Anne- kadın Apollonik değil kitonyendir, dolayısıyla Dionizyaktır. Erkek aklın- logosun değil, duyguların-pathos'un temsilcisidirler. Batı kültüründe logos- akıl daima erkek ile eş tutulurken eros- duygular ise kadın ile eş tutulmuştur. Erkek olmadan kadının 'tam' bir varlık olmadığı düşünülür: Rousseau gibi, Kant da erkek ve kadının birbirini tamamlayıcı karakterlerinin bir arada, tek bir ahlaki varlık oluşturduğunu düşünür: *"Evlilik yaşamının birleştirdiği çiftler adeta, kadının beğenisi ve erkeğin aklı tarafından temsil edilen ve yönetilen tek bir ahlaki kişilikmiş gibi davranmalılar."*⁹⁴

Daha önce de değindiğimiz gibi Apollon Yunan mitolojisinde eril kültür alanının kurucu tanrılarında biridir. O, erkek aklın- logosun tanrısıdır. Mitlerde görülen tüm ataerkil özelliklere sahiptir. Apollon, anne kanının yadsındığı, onun yerine ataerkil kültürün tesis edildiği ve ululandığı eser olan Aiskhylos'un Orestes

⁹⁴ Lloyd, a.g.e., s. 102.

Üçlemesi'nde Orestes'i annesini öldürmüş olmasına rağmen savunur ve en sonunda haklı çıkararak mahkeme önünde ceza almasına engel olur. Ona göre suç olan Orestes'in yaptığı anne katli değil, aksine Klytaimnestra'nın kocasını öldürmesidir, zira baba kanının kutsal sayıldığı ataerkil düzende kadına yer yoktur. Ataerkil kültür tarihi boyunca önemsiz ve değersiz bir konumda olan anne- kadın yalnızca insan soyunun devamı açısından önemli ve gerekli olarak görülmüştür.

Orestes Üçlemesi adlı eser anaerkil toplum yapısının ortadan kaldırılması, yerini ataerkil sistemin alması açısından son derece önemli bir eserdir. Öte yandan annenin ve kadının ötelenmesi yerine babanın, oğulun, erkeğin yüceltilmesi açısından da çok önemli bir yere sahiptir. Orestes Üçlemesi, erkeğin kadına karşı, kültürün doğaya karşı, aklın duygulara karşı kazandığı zaferin simgesi olarak nitelendirilir.

Annelik- kadınlık Apollonik düzende sadece önemsiz bir araç olarak görülür. Anne- kadın yalnızca insan ırkının devamı için belli bir süreliğine bebeği emanet gibi taşımak amacıyla "kullanılan" bir araç olarak algılanır. Öyle ki yalnızca kısa süreli olarak görülen bu bağ bile ataerkil yapıli mitlerde ve efsanelerde üstesinden gelinmeye çalışılan önemli bir sorun halini almıştır: Zeus Athena'nın erkek olmasından korktuğu için karısı Metis'i yutar ve Athena'yı başında oluşan bir yumrudan doğurur, bu nedenledir ki Athena, Zeus'un kişileşmiş aklı olarak kabul edilir. Yine Zeus yanarak can veren karısı Semele'nin düşürdüğü bebek Dionysos'u alır ve baldırına diker, vakti gelince de bebek Zeus'un baldırından doğar. Bu doğum efsanelerinin altında yatan ana tema, kadına ait olan doğurganlık özelliğinin de erkek tarafından sahiplenilerek erkeğin "tam" ve "mükemmel" bir varlık konumuna

erdirilmesinin istenmesidir. Böylelikle kadın tamamen gözden düşmüş erkek ise her şeye muktedir bir varlık olarak yüceltilmiş olacaktır.

Apollon'un aksine dişi olabilmeleriyle Şiva ve Dionysos adlı tanrılar: erotiktirler, logos olmadıkları için, onlar garip bir biçimde hep annesidir. Bu yüzden hem iyi hem kötüdürler. Bu iki tanrı annelerimize olan sevgimizin ilahi ve mitik dışı vurumudur!

Şiva her ne kadar kadına ait özelliklere kendisi sahip olsa da ve Hint mitolojisinde kadın ve erkeği birleştiren tanrı olarak görülse de anne ile olan bağı muğlak bir konumdadır. Buna karşın Dionysos'un annesiyle olan bağı daha açık, daha belirgindir. Bu bağ o kadar güçlüdür ki, annesine olan özlemi zaman zaman Dionysos'u kendinden geçirir ve onu oç almaya, yıkmaya, yok etmeye sevk eder. Bundan öte Dionysos ölümsüzlük zırhını çıkaracak denli annesini özlemektedir: Dionysos annesi Semele'yi bulmak için Ölüler Diyarı'na iner ve Hades'le anlaşarak (Hades Semele'yi bırakması karşılığında Dionysos'tan çok sevdiği bir şeyi kendisine vermesini ister, Dionysos da mersin bitkisini Hades'e verir) annesini oradan çıkarır.

6.2. Doğum Efsaneleri- Dionysos ve Soma Benzerliği

Dionysos'un efsanevi doğumu ve soma içkisi ile olan benzerliği bu tanrıyı Şiva'dan ayıran önemli bir konudur. Dionysos, doğumu itibariyle Şiva'yla değil daha çok Vedik Dönemin en önemli tanrılarından olan Soma ile özdeşleştirilir. Soma ve Dionysos, Ay'a ait özellikleri barındırmaları ve şarap- Soma suyu arasındaki benzerliklerinin yanı sıra doğum efsaneleri açısından da birbirleriyle benzeşmektedirler.

Her iki tanrı da iki kere doğan adını alırlar. Üzümün şarap olması ve Soma bitkisinin kurban törenlerinde sunulan Soma içkisi halini alması için geçirdiği aşamalar birbirine benzemektedir. Şarap ve Soma bir nevi ölüp yeniden dirilmenin sembolüdürler: tıpkı doğanın bahar aylarında canlanıp yeşermesi kış aylarında ise sararıp ölmeleri gibi, içene müthiş bir coşku verip canlandırıp, kendinden geçirirler. Ayrıca Soma, "Hint Bacchus'ü" diye de anılmaktadır. Hem Rıgveda'da hem de Avesta'da Soma, "bitki dünyasının kralı", "tanrılara sağlık ve uzun ömür veren" ve "ölümü yok eden" gibi sıfatlarla anılır.

Şiva da "bitki dünyasının kralı" adını alır ve bitkilerle ve sıvılarla yakından ilişkilidir. Ancak Dionysos, şarap ve soma içkisinin benzerliği açısından Şiva'yla değil daha çok Soma ile özdeşleştirilmiştir. Prof. Dr. Korhan Kaya, "Hint Mitolojisi Sözlüğü" adlı eserinde, Soma ile Dionysos arasındaki benzerliğe şöyle değinir:

“Soma aslında, süt gibi suyu olan, tırmanıcı bir bitkinin özsuysudur (asclepias acida). Hem tanrılar hem de brahmanlar tarafından içildiği söylenir. Tıpkı Yunan Dionisos’u (Lat. Baküs) gibi tanrılaştırılmıştır. İçeni sarhoş eden Soma içkisi, sık sık madhu (tatlı) diye adlandırılır; daha yaygın bilinen biçimiye indudur (parlak damla).”⁹⁵

Görüldüğü gibi doğum efsaneleri açısından değerlendirildiğinde Şiva ve Dionysos bir nebze olsun birbirinden ayrılmaktadırlar. Dionysos’un doğumunun Şiva’yla değil daha çok Soma ile benzeştiği görülür.

⁹⁵ Korhan Kaya, 2003, s. 174.

6.3. Dionysos ve Şiva'nın Kendi Panteonlarındaki Yerleri

Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair bir diğer farklılık ise kendi panteonlarındaki konumlarıdır. Şiva, Hinduizm'de hem yaratıcı (Lokankārā: Üç Dünyanın Yaratıcısı formunda), hem de yok edici (Rudra, Tāṇḍava vd. formlarında) özelliklere sahip birincil derecede bir tanrı olarak görülür. O, Brahmā ve Viṣṇu ile birlikte kutsal Hint üçlemesi olan trimūrtiyi oluşturur. Yer yer üç başlı tek bir tanrı, yer yer ise üç ayrı tanrı olarak betimlenen bu üçlemede Brahmā yaratıcı, Viṣṇu koruyucu, Şiva ise yok edici karakterdedir. Bunun dışında Şiva dişil enerjisi Śakti ile birlikte evreni ve tüm solar sistemleri bir arada tutan güç olarak da görülür. Şiva'ya atfedilen birçok addan bazıları şunlardır: Cagadīśhā (Evrenin Efendisi), Lokankārā (Üç Dünyanın Yaratıcısı), Mahādeva (En Büyük Tanrı), Maheṣvara (Tanrıların Efendisi), Parameṣvara (Tüm Tanrıların En Üstünü), vd. Şiva'ya atfedilen isimlerden de anlaşılacağı üzere O, Hinduizm'in ve Hint mitolojisinin en önemli tanrılarından biridir.

Dionysos ise annesinin ölümlü olması ve diğer tanrılardan farklı nitelikler göstermesi açısından Yunan panteonuna en son dahil edilen hatta yer yer bu panteonda yok sayılan bir tanrı konumundadır.

Dionysos'un Olympos'taki yerini, Zeus'un kız kardeşi Hestia sayesinde edindiği anlatılmaktadır. Evin ve aile yaşamının tanrıçası olan Hestia, Kronos ile Rhea'nın ilk çocuklarıdır. Her ne kadar Poseidon ve Apollon onunla birlikte olmak isteseler de O, sonsuza kadar bekar kalmak ister ve bu isteği Zeus tarafından kabul

edilir. Sonunda yaşamak için insanların arasına karışmaya karar verince Olympos'taki yerini Dionysos'a bırakır.

Bütün bunların yanı sıra Dionysos dışarıdan gelme bir tanrı olarak görülür ve bu yüzden Olympos tanrıları arasında yer alamayacağı söylenir. Bakkhalar'ın girişinde yer alan sözleri ise kendisine yöneltilen suçlamaları destekler niteliktedir:

“Ben Lidya'nın, Frigya'nın altın ovalarından geliyorum. İran'ın güneşten kavrulan kırlarını, Baktra'nın uzun surlarını, Media'nın buzlarla örtülü topraklarını, sadet diyarı Arabistan'ı, tuzlu denizin kıyılarında uzanan bütün Asya ülkesini, barbarlarla Hellenlerin karışık yaşadığı, güzel hisarlarla süslü şehirleri dolaştım. Dünya üzerinde bir tanrı gibi var olabilmek için oralarda korolarımı topladım, dinimi, ayinlerimi öğrettim, şimdi kendimi Hellenlere tanıtmak istiyorum.”⁹⁶

Bununla birlikte yine aynı eserde Dionysos kendisinin Zeus ve Semele'nin oğlu olduğunu söyler: *“İşte ben, Zeus'un oğlu Dionysos, Kadmos'un kızı Semele'nin yıldırım dolu şimşekler içinde doğurduğu tanrı, Thebai toprağına dönüyorum.”⁹⁷*

Bu gibi bir takım farklılıklar, Şiva ve Dionysos adlı tanrıları birbirinden bir nebze olsun ayırmamızı sağlayan farklılıklardır. Her ne kadar aynı tanrının farklı tezahürleri olarak nitelendirilseler de bu tanrılar hakkında asıl önemli olan, onların aynı tanrı olup olmadıkları değil, kendi panteonlarında Doğa ve Kültür olarak ayrıştırılan her şeyi holistik bir şekilde bir araya getirmeleridir.

⁹⁶ Euripides, a.g.e., s. 4.

⁹⁷ Euripides, a.g.e., s. 3.

SONUÇ

Kültür tarihi boyunca daima ortaya çıkan zıtlıklardan "iyi" ve "insan yararına" olarak görülen "her şey" daima Erkek- Kültür ile bir tutulurken, kötü ve androsantrik ilerlemenin karşıtı olarak düşünülen "şeyler" ise Kadın- Doğa ile eş tutulmuştur. Ancak bu ayrımın Hint ve Yunan mitolojilerinde yer alan Şiva ve Dionysos adlı tanrılarla aşıldığı görülebilmektedir. Bu çalışma genelinde her iki tanrının, androsantrik kültür tarihi boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkları tek bedende nötralize ederek, bu zıtlıkların birbirinden farklı değil aslında aynı "şeyin" farklı yansımaları olduklarını ifade ettikleri açıklanmaya çalışıldı.

Şiva ve Dionysos adlı tanrılar her halleriyle zıtlıkların birlikteliğinin tek bedende biraradalığının mükemmel temsilidirler. Tezimiz genelinde değindiğimiz bu iki tanrıya dair anlatıla gelen mitler ve efsanelerin, nasıl ve ne açıdan bu tanrılar 'Doğa ve Kültür Bütünlüğü' kavramının mitik ve ikonografik temsilleri olarak değerlendirmemizi sağladıkları açıklanmaya çalışıldı.

Şiva ve Dionysos, androjen tanrılar olarak bilinirler ki androjenlik tüm zıtlıkların çıkış merkezi olan cinsiyet ayrımını ortadan kaldırarak hem kadını hem de erkeği holistik bir şekilde bir araya getirerek yukarıda da değinilen Platon'un "Yuvarlak İnsan" mitindeki kusursuz birlikteliği çağrıştırmaktadır.

Doğa ve kültür bütünlüğünün ortaya konmaya çalışıldığı bu çalışmanın birinci bölümünde önce "Doğa ile Kültür Bütünlüğü" kavramının ne anlama geldiği kısaca açıklanmaya çalışıldı. Daha sonra ise bu iki kavramı kusursuz bir şekilde bir araya getiren Şiva ve Dionysos adlı tanrılara kısaca değinildi ve bu tanrılar

psikanaliz açısından bakıldığında toplumların ve bireylerin bebeklik dönemi olarak nitelendirilen ayrışma öncesi dönemlerin tanrıları olduklarına vurgu yapıldı.

İkinci bölümde, Apollonik ve Dionizyak diye ayrıştırılan zıtlıkların Hint mitolojisindeki temsilcileri olarak bilinen Şiva ve Vishnu adlı tanrılar, Doğa- Kültür dikotomisi çerçevesinde karşılaştırıldı. Vishnu'nun Apollon ve Kültür'le, Şiva'nın ise Dionysos ve Doğa'yla ne denli yakın oldukları ortaya konmaya çalışıldı.

Bu bölümde değinilen Hint tanrısı Vishnu'nun akılsız varlıktan- balıktan, akıllı- aydınlanmış varlığa insana- Buddha'ya ve tanrısal umut olan Kalki'ye (Kalkin) doğru ilerleyen on bedenlenmesi ve yine bu tanrıyla ilgili olan mitler ve efsaneler gözden geçirildiğinde O'nun, Yunan tanrısı Apollon'la ne denli yakın olduğu anlaşılmaktadır. Matsya formunda Vishnu, insan ırkının tufandan kurtulmasını sağlayan ilk tanrısal umuttur. Kurma formunda, Apollonik kültürle eş tutulan ölümsüzlük, güzellik, doğadan kurtuluş, kutsallık, zafer ve örnek Apollonik görünüş ile ilgili "şeyleri" aramak için bedenlenir. Varāha formunda, Apollonik düzeni bozan ifritlerle ve canavarlarla savaşır. Narasimha formunda tanrıya karşı gelenlerin cezalandırılacağı vurgulanır. Vāmana formunda Apollonik aklın temsilcisidir. Parashurāma formunda tanrısal gücün tezahürü söz konusudur: Vishnu kendisine inananlara eziyet edenlere karşı Parashurāma formunda ortaya çıkar ve kötülere cezasını verir. Rāma formunda Vishnu, doğruluk, dürüstlük, adaletin sembolü olmakla birlikte anaerkil zamanlara ait olarak değerlendirilen ifritler ve canavarlara karşı savaşır. Yunan mitolojisinde yer alan Herkül (Herakles) ile olan benzerlikleriyle dikkat çeken Kṛṣṇa formunda kadın ve doğayla özdeşleştirilen ejderhalar, yılanlar, canavarlarla savaşır. Bhagavadgītā'da Arcuna'ya kendisinin farklı şekillerde ve zamanlarda defalarca dünyada bedenlenerek iyileri koruduğunu,

kötüleri ise cezalandırdığını söyler. Buddhā formu aklın, aydınlanmanın sembolüdür. Kalkī formu ise Apollonik ataerkil dinlerde ve mitolojilerde görülen sonradan gelerek dünyada kötüleri yok eden iyileri ise koruyan tanrısal umuttur.

Hint ve Yunan mitolojilerinde yer alan ve çoğu kez kötücül nitelikli olarak değerlendirilen titanlar ve asurların tanrılardan daha yaşlı olmasının kökeninde, ataerkil kültlerin kendilerinden önceki durumun kargaşadan ibaret olduğu savını güçlü kılmaya çalıştıklarına inanılmaktadır. Bu kargaşanın üstesinden kültür yardımıyla gelindiği vurgulanır. Titanlar ve asurların kötücül olarak gösterilmeleriyle kültür alanına ait tanrıların yüceltilmesi ve bu sayede kültürün, doğadan daha üstün gösterilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Zeus, Apollon, Vishṇu, vb. kültür alanına ait tanrılar yukarıda da değinildiği üzere daima kötücül ve anaerkil niteliklere sahip varlıklarla savaşır dururlar.

Vishṇu'ya atfedilen nitelikler gözden geçirildiğinde O'nun, Apollonik aklın, aydınlığın, ilerlemenin, görselliğin, doğrusallığın, dinginliğin, kozmosun, kültür alanının Hint mitolojisindeki temsilcisi olduğu anlaşılmaktadır.

Vishṇu'nun on bedenlenmesi ve bu bedenlenmelere dair mitler ve efsanelere yer verildikten sonra Hint mitolojisinde Dionizyak alanın temsilcisi olan Şiva'nın Doğa ile olan bağı açıklanmaya çalışıldı. Daksha Kurbanı başlıklı mitte de görüleceği üzere Şiva da zaman zaman, tıpkı Doğa'nın seller, tufanlar vb. doğal afetler yoluyla yıkarak yeniden yaratması gibi, yıkarak yeni yaratımlara sebebiyet veren yıkıcı bir kimliğe bürünür. Bu bölümde yer verilen Ādi Şakti miti ise Şiva ile Vishṇu'nun ayrı değil aynı kökenden geldiklerini vurgulaması açısından son derece

önemlidir. Hint mitolojisinde çoğu zaman karşıt olarak nitelendirilen Vishnu ve Şiva adlı tanrıların bu mitte aynı ana tanrıçadan doğdukları görülmektedir.

Üçüncü bölümde, yaratılış efsanelerinin kökenlerinde yatan Doğa inancına vurgu yapıldıktan sonra Apollon ve Dionysos Doğa ve Kültür karşıtlığı bağlamında karşılaştırıldı, zira Apollonik yaratımda Doğa ve Kadın daima bir araç olarak görülürken Kültür ve Erkek daima yüceltilir. Apollon'un Kültür, Dionysos'un ise Doğa alanına yakın tanrılar oldukları Camille Paglia'nın bakış açısından da yararlanarak ele alındı.

Dördüncü bölümde, Doğa ile Kültür Bütünlüğü kavramının en güçlü temsili olan androjenlik ve Hint ve Yunan mitolojilerinden Şiva ve Dionysos adlı tanrılar androjenlik konusu üzerinden incelendiler. Androjenlik konusu, Yunan mitolojisinde yer alan ve Platon'un Şölen adlı eserinde değindiği "Yuvarlak İnsan" miti ve Dionysos'un androjenliği ve Hint mitolojisinde yer alan Şiva'nın hem kadın hem de erkeği aynı bedende bir araya getiren Şiva Ardhanārīṣvara formuyla ortaya konmaya çalışıldı ve bu forma ait görsellerle desteklendi.

Hint ve Yunan Mitolojilerinde Doğa ve Kültür Bütünlüğü konusu açıklanırken, Dionysos'un efsanevi doğuşu, kültürel misyonu, ikonografik temsili, Yunan mitolojisinde anlatılan "Yuvarlak İnsan" miti, Pisagor'un karşıtlıklar tablosu, Nietzsche'nin "Tragedyanın Doğuşu" adlı eserinde yer alan Apollon- Dionysos kutupluluğuna dair özellikler; Şiva'nın Ardhanārīṣvara adlı formu, "Bhairava" miti, "Bhṛīgu'nun Oğlu Şukra" miti gibi konulardan yararlanıldı.

Beşinci bölümde, Şiva ve Dionysos'a dair ortak yönler ortaya konmaya çalışıldı. Bu bölümde sırasıyla bu tanrıların beraberindekilere (Gaṇalar ve Menadlar)

dair ortak özellikler, androjenlik konusu, bitki ve hayvan dünyalarına olan yakınlıkları, kendi panteonlarında yer alan ve daima zıt olarak değerlendirilen tanrılarla aslında ne denli yakın oldukları, ay sembolizmi ve dans ve tiyatroyla olan yakınlıkları gibi konular ele alındı.

Şiva ve Dionysos'un yanında yer alan ve daima kötücül olarak nitelendirilen özellikler gösteren Gañalar ve Menadlar'a dair ortak özellikler ortaya konuldu ve bu varlıkların, doğada iyi ve kötü gibi ayrımlara yer olmadığı için ve bu ayırıştırma işleminin genel olarak androsantrik kültür tarihi boyunca oluşturulduğu düşünüldüğü için, doğa alanına ait varlıklar olduklarına vurgu yapıldı.

Her iki tanrının en güçlü ortak özelliği olan androjenlik konusu, Doğa ve Kültür'ü birleştiren ve aynılaştıran bir kavram olmasından ötürü son derece önemlidir. Bu konuya çalışma genelinde sıkça değinildiği için bu bölümde özet olarak yer verildi.

Bitki ve hayvan dünyalarıyla olan yakınlıkları bu tanrıların doğa alanına ne denli yakın olduklarını göstermekle birlikte sahip oldukları çeşitli bitki ve hayvan kültleri de hem doğa hem de kültürü birleştiren ve aynılaştıran nitelikler göstermeleri açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda ele alınan yılan ve boğa kültleri eril-dişil, Apollonik- Dionizyak diye ayırıştırılan zıtlıkları bir araya getirmeleri açısından son derece önemlidir. Dionysos'a atfedilen bazı adlara- bu tanrının bitki ve hayvan dünyasına yakınlığını göstermeleri açısından- yer verilen bu bölümde büyük ölçüde, J. Bruce Long'un "Şiva and Dionysos: Visions of Terror and Bliss" ve W. Doniger O'Flaherty'nin "Dionysus and Şiva: Parallel Patterns in Two Pairs of Myths" adlı

makalelerinden ve Şiva ve Dionysos adlı tanrılara dair çeşitli mitler ve efsanelerden yararlanıldı.

Doğa- Kültür dikotomisinin aşıldığı en önemli konulardan biri de Şiva ve Dionysos'un kendi panteonlarında yer alan ve sahip oldukları özellikler açısından kendilerinin zıttı olarak nitelendirilen tanrılarla olan ilişkileridir. Dionysos'un Apollon'la olan bağı hem aynı kökenden gelmeleri açısından hem de geniş çerçevede bakıldığında zıtlıktan öte aynı şeyin iki ayrı noktası olarak nitelendirilmeleri açısından son derece önemlidir. Şiva ve Vishnu ise hem bu zıtlıkların birlikteliğine işaret ederler hem de ki bu en önemlisidir tek bedende biraradalıklarıyla tüm bu zıtlıkları ortadan kaldırır. Şiva ve Vishnu'nun harmonik bir şekilde bir arada oldukları Harihara adlı ikonaları, kültür tarihi boyunca oluşturulan zıtlıkların birlikteliğine vurgu yapması açısından son derece önemlidir. Şiva'nın Ardhanārīṣvara formunda olduğu gibi burada da kusursuz bir birliktelik söz konusudur. Doğa alanına ait olarak nitelendirilen Şiva ve Kültür alanına ait olarak nitelendirilen Vishnu adlı tanrılar bu ikonada kültür tarihi boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkları birleştirir ve aynılaştırırlar.

Ayın döngüsü doğum- ölüm döngüsü, doğanın devingenliği ve kadınların ay haliyle ilişkilendirilir. Şiva ve Dionysos'un sahip oldukları tüm özellikler değerlendirildiği zaman onların kameri tanrılar oldukları söylenebilmektedir. Sürekli değişim ve dönüşüm halinde olmaları, iyi- kötü diye ayrıştırılan tüm zıtlıkları kendi bünyelerinde barındırmaları gibi özellikleri onların ay alanına ait tanrılar olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte Şiva'nın ayı hilal şeklinde bir simge olarak başında taşıması ise bu tanrının kameri bir tanrı olduğunun açık göstergesidir. Şiva ve

Dionysos'un ay ile olan bağının açıklandığı bu bölümde çoğunlukla Mircea Eliade'in '*Dinler Tarihi*' adlı eserinden yararlanıldı.

Dans ve tiyatro, Şiva ve Dionysos kültleriyle yakından ilişkilidir. Yukarıda da değinildiği gibi Şiva ve Dionysos'un dansları ritüel ölmenin ve yeniden dirilmenin sembolüdürler. Onlar danslarında hem coşkuyu hem de yıkımı aynı anda yaşarlar. Şiva'nın dans eden hali olan ve tıpkı doğa gibi yıkarak yeni başlangıçlara sebebiyet veren Naṭarācā adlı formu hem yıkımın hem de yeniden canlanmanın sembolüdür: Çidambaram Ormanı'nda esrik dansını ve doğaya tekabül eden çıplaklığını anlamayan kibirli bilgeler onu pis ve sapık diye aşağılarlar, bunun üzerine Şiva yıkıcı Tāṇḍava dansını yapar. Daksha Kurbanı başlıklı mitte de buna benzer bir durum söz konusudur: Daksha, kızını pis ve sapık olan ve kurbandan pay alamayacak olan aşağı kasttan birine verdiğini söyler, bunun üzerine kızı Satī kendisini kurban ateşine atar ve canına kıyar. Buna öfkelenen Şiva yıkıcı Tāṇḍava dansıyla tanrıları bile sıkıntıya sokacak bir yıkım başlatır.

Şiva ve Dionysos'un dansları, ritüel ölmeyi ve yeniden canlanmayı sembolize eder ve bu iki tanrı Yunan ve Hint geleneğinde tiyatronun yaratıcı tanrıları olarak da görülürler ve tiyatronun bu tanrıların ritüel danslarından doğduğu söylenir. Özdemir Nutku, tragedya ve komedyanın Büyük Dionysia şenliklerinde yapılan ödüllü yarışmalar ile ortaya çıktığını söyler.⁹⁸ Hint tiyatrosunda da tiyatronun yaratıcı tanrısı olarak Şiva bilinir ve tiyatro sunumlarından önceki dua (Nandin) bölümünde Şiva'nın adına dualar okunur.

⁹⁸ Nutku, a.g.e., 31.

Tiyatro, Doğa ile İnsanı birleştiren önemli bir unsurdur. Bu unsurun Hint ve Yunan mitolojilerindeki temsilcilerinin Şiva ve Dionysos adlı tanrılar olmaları gayet doğaldır, zira her iki tanrının sahip oldukları tüm özellikler değerlendirildiğinde onların Doğa ile Kültürü birleştiren ve bütünleştiren tanrılar oldukları görülebilmektedir.

Bu iki tanrıya ait ortak özellikler gözden geçirildiğinde, onların farklı kültürlerde yer alan aynı tanrı olduğu düşünülmektedir. Ancak az da olsa bu tanrılara ait bir takım farklılıklar da söz konusudur. Altıncı bölümde ele aldığımız bu farklılıklar anne kavramı, doğum efsaneleri ve her iki tanrının kendi panteonlarındaki konumları olarak belirlenmiştir.

Apollonik dünya görüşünde daima ötelenen ve önemsizleştirilmeye çalışılan "anne kavramı" Şiva ve Dionysos adlı tanrılarda çok güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Onlar, annelerimize olan sevgimizin ve doğayla olan kutsal bağımızın temsilcisidirler. Ancak bu kavram, Dionysos adlı tanrıda çok daha açık ve güçlü hissedilir. Annesinden bir türlü kopamayan ve onun yaşadığı acılara, ıstıraplara katlanamayan Dionysos bu yüzden kimi zaman yıkıcı kimliğine bürünür. Pentheus'u annesi Agaue'ye öldürtmesinin sebebi hem kendini ve kültürünü anlamayıp aşağılamasından (bu aşağılama ve hakaret tıpkı Daksha'nın kızı Satī ve Şiva'ya yaptığı aşağılamaya ve hakaretlere benzer ve Daksha'nın sonu da Pentheus'un sonu ile neredeyse aynı olur, tek fark Şiva'nın Daksha'yı tekrar diriltmesidir) hem de annesinin öcünü almak istemesinde yatmaktadır. Şiva ise her ne kadar hem kadına hem de erkeğe ait özelliklere aynı bedende sahip olabilse de anne kavramı bu tanrıda Dionysos'ta olduğu kadar güçlü ve belirgin değildir.

Doğum efsaneleri açısından bakılacak olursa Dionysos, Şiva ile değil Hint mitolojisinde hem ay tanrısı hem de kurban törenlerinde sunulan kutsal Soma içkisinin tanrısı olarak bilinen tanrı Soma ile benzeşmektedir. Her ikisinin de iki doğumlu adını almaları onların üzüm ve soma bitkisi ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Topraktan filizlenerek çıkmaları doğumu, şarap ve soma içkisi halini alırken ezilmeleri ise ritüel ölümü sembolize eder.

Bir diğer farklılık ise Şiva ve Dionysos'un kendi panteonlarındaki konumlarıdır. Şiva, Hinduizm'de hem yaratıcı hem de yok edici özelliklere sahip çok güçlü bir tanrı olarak tanımlanır. Kutsal Hint üçlemesi olan trimürtide yaratıcı Brahmā ve koruyucu Vishṇu ile birlikte Şiva, yok edici tanrı olarak yer alır. Dionysos ise Grek panteonuna sonradan dahil edilmiş tanrı olarak nitelendirilir. Annesinin ölümlü olmasından ve sahip olduğu özellikler bakımından çoğu kez bu panteonda yok sayılan Dionysos'un dışarıdan gelme bir tanrı olduğundan ve Olimpos'taki yerini Hestia sayesinde elde ettiğinden söz edilir.

Toplumların mitlerine ve yaratılış efsanelerine bakılacak olursa yaratımın, kültür tarihi boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkları tek bir bedende bir arada bulunduran bir ana tanrıçadan ileri geldiği vurgulanır. Bu anaerkil yaratım efsanelerinin karşısında ise ataerkil yaratım kendini daima kültürün kökeni olan sözle temellendirir. *'Başlangıçta söz vardı'* savı, bu ataerkil yaratımın temeli niteliğinde bir savdır. Buna göre yaratılış ataerkil baş tanrının tek bir sözüyle olmuştur. Tanrı *'ol'* der ve yaratım kısa bir süre içinde oluverir (bu süre dinler tarihinde genelde 6 veya 7 gündür).

Çalışma genelinde Doğa ile Kültür'ün aslında ayrı değil aynı "şey" oldukları açıklanmaya çalışıldı ve her iki kavramın birbirinden ayrıştırılamaz derecede birbirinin yanında ve zıtlıkların birlikteliği bağlamında da tam karşısında olduğuna vurgu yapıldı.

Ataerkil niteliklere sahip tüm mitolojilerde, yaratılışın kültür yardımıyla olduğu ileri sürülür. Bunun karşısında doğa ve kültür tarihine dayandırılan yaratılıştan önceki dönemler ve bu dönemlere ait nitelikler ise kötü ve aşılması gereken şeyler olarak değerlendirilir. Ataerkil yaratılış efsanelerinde Doğa kaosla bir tutulurken, anaerkil toplum ise daima "savaşılması ve alt edilmesi gereken güçler" olarak tanımlanır. Doğal olarak kadın ve doğa ötelenirken erkek ve kültür ise yüceltilir. Ancak, Hint ve Yunan mitolojilerinde yer alan Şiva ve Dionysos adlı tanrılar bu ayrıştırmanın ve çatışmanın üstesinden gelirler. Onlar iki cinsiyetin- kadın ve erkeğin- bir arada mutlu mesut bir şekilde yaşadığı tanrılardır. Doğada da bu ayrılmaya ve savaşıma yer yoktur. Her şey Doğa'nın birbirinden ayrıştırılamaz parçalarıdır ve bu parçalar arasında üstünlüğe ve hiyerarşiye asla yer yoktur.

Şiva ve Dionysos Hint ve Yunan mitolojilerinde "Doğa ile Kültür Bütünlüğü" kavramının temsilcisidirler. Her iki tanrı da kültür tarihi boyunca ayrıştırılan tüm zıtlıkları kendi kültlerinde bir araya getiren tanrılardır.

KAYNAKÇA

AIKHYLOS, **Eumenidler**, Çeviren: Ahmet Cevat Emre, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945.

Bhagavadgītā: Hinduların Kutsal Kitabı, Çeviren: Korhan Kaya, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2011.

BRIFFAULT, Robert, **Analar**. Çeviren: Şemsa Yeğin, İstanbul, Payel Yayınevi, 1990.

CAMPBELL, Joseph, **Myths to Live By**, New York, Penguin Press, 1972.

CHIARA Baldini; “Shiva and Dionysos”, Far Away so Close, www.academia.edu.

COLLINS, C. D., **The Iconography & Ritual of Śiva at Elephanta**. Delhi, Sri Satguru Publications, 1991.

DANIÉLOU, Alain, **Gods Of Love And Ecstasy**, Rochester, Inner Traditions, 1992.

DEBORAH, A. Soifer, **The Myths of Narasimha and Vamana, Two Avatars in Cosmological Perspectives**, New York, State University of New York Press, 1991.

DESCOLA, Philippe, **Doğa ve Kültürün Ötesinde**, Çeviren: İsmail Yerguz, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Dr. BHATT, G. P. (Ed.), Ancient **Indian Tradition & Mythology- Padma Purāṇa, Part I**, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1988.

ELIADE, Mircea, **Dinler Tarihi**. Çeviren: Mustafa Ünal, Konya, Damla Ofset, 2005.

ELIADE, Mircea, **Demirciler ve Simyacılar**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003.

ELIADE, Mircea, **Mistik Hint Erotizmi**, Çeviren: Renan Akman, Kabalcı Yayınları, 2004.

ERHAT, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, 15. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007.

EURIPIDES, **Bakchalar**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

GIRARD, René, **Kültürün Kökenleri**, Çeviren: Mükremin Yaman, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2011.

GÖTTNER-ABENDROTH, Heide, **Die Göttin und ihr Heros**, Münih, Frauenoffensive Verlag, 1997.

HANKISS, Elemer, **Fears and Symbols: An Introduction to the Study of Western Civilization**, Budapeşte, Central European University Press, 2001.

HEDWIG, Matthias, “Androgynie in Mythos, Psychologie und Medienkultur” s. 24, http://www.mythos-magazin.de/mythosforschung/mh_androgynie.pdf.

KAYA, Korhan, “Yaratılış İlahisi (Rigveda, X, 129)”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 2, Sayfa: 167-181, Yayın Tarihi: 1991.

KAYA, Korhan, **Hintlilerde Tanrı**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998.

KAYA, Korhan, **Hinduizm**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2001.

KAYA, Korhan, **Hint Mitolojisi Sözlüğü**, Ankara, İmge Yayıncılık, 2003.

KAYA, Nevzat, **Der Gott des Grotesken. Eine literaturanthropologische Studie**, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No.98, 2000.

KURZKE, Hermann, **Thomas Mann Werk-Epoche-Wirkung**, Münih, C. H. Beck Verlag, 1985.

LEVI-Strauss, Claude, **Mythologica I: Das Rohe und das Gekochte**, Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 2000.

LLOYD, Genevieve, **Erkek Akıl**, Çeviren: Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996.

LONG, J. Bruce, “Şiva and Dionysos: Visions of Terror and Bliss” Havorford, Brill, 1971.

MAILAHN, Klaus, **Dionysos, Gott der Frauen. Eine mythologische Spurensuche**, Münih, Grin Verlag, 2011.

MALINOWSKI, Bronislaw, **Magie, Wissenschaft und Religion**, Frankfurt, Fischer Verlag, 1996.

NECATİGİL, Behçet, **100 Soruda Mitologya**, İstanbul, K Kitaplığı Yayınları, 2002.

NIETZSCHE, W.Friedrich, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, Regaip Minareci (Ed.), İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2003.

- NIETZSCHE, W. Friedrich, **Tragedyanın Doğuşu**, Çeviren: Mustafa Tüzel, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- NUTKU, Özdemir, **Dünya Tiyatrosu Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt: 1, 1971.
- O'FLAHERTY, W. Doniger, "Dionysus and Şiva: Parallel Patterns in Two Pairs of Myths", Chicago, The University of Chicago Press, 1980.
- ORWELL, George, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, Çeviren: Celal Üster, İstanbul, Can Yayınları, 2000.
- PAGLIA, Camille, **Cinsellik ve Şiddet ya da Doğa ve Sanat**, Çeviren: Turgut Berkes, İstanbul, İyi İşler Yayınları, 1996.
- PAGLIA, Camille, **Cinsel Kimlikler**, Çeviren: Anahid Hazaryan, Didem Atay, Ankara, Epos Yayınları, 2004.
- PATTANAIK, Devdutt, **Indian Mythology**, US, Lake Book Manufacturing Inc., 2003.
- PLATON, **Şölen**, Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- ROSENBERG, Donna, **Dünya Mitolojisi**, Ankara, İmge Yayınları, 2000.
- SHASTRI, J. L. (Ed.), **Ancient Indian Tradition & Mythology- Shiva Purāṇa**, Part I, Part II, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1970.
- SHASTRI, J. L. (Ed.), **Ancient Indian Tradition & Mythology- Garuḍa Purāṇa**, Part III, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1980.
- SHASTRI, J. L. (Ed.), **Ancient Indian Tradition & Mythology- Bhāgavata Purāṇa**, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Part IV, 1994.

SHASTRI, J. L. (Ed.), **Ancient Indian Tradition & Mythology- Kurma Purāṇa**, Part I, Delhi, Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1998.

STORL, Wolf-Dieter. **Shiva- The Wild God Of Power And Ecstasy**, Rochester, Inner Traditions, 2004.

TÖKEL, D. A., **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.

Upanishadlar, Çeviren: Korhan Kaya, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

VALMĪKĪ, **Rāmāyaṇa**, Çeviren: Korhan Kaya, Ankara, İmge Kitabevi Yayınevi, 2002.

WILLIAMS, George M., **Handbook of Hindu Mythology**, Oxford, Oxford University Press, 2003.

ZERZAN, John, **Gelecekteki İlkel**, Çeviren: Cemal Atila, İstanbul Kaos Yayınları, 2012.

ZIMMER, Heinrich, **Myths and Symbols in Indian Art and Civilization**, New Jersey, Princeton University Press, 1946.

<http://www.tiyatrodunyasi.com/makaledetay.asp?makaleno=846>.

<http://www.friesian.com/gender.htm>.

<http://www.mahavidya.ca/wp-content/uploads/2010/05/Lightheart-Meaghan-The-Vamana-Avatar-Yes.pdf>.

<http://shaktisadhana.50megs.com/Newhomepage/shakti/shivanshakti2.html>.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Shiva_kills_the_demon_Aṇdhaka.jpg.

<http://shivaandKrishna.blogspot.com>.

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:NatarajaHA.jpg>.

<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/633308/vratya>.

ÖZET

Karşılaştırmalı mitoloji üzerine yazılan bu tez çalışması, Hint ve Yunan mitolojileri üzerinden ‘Doğa ile Kültür Bütünlüğü’ kavramını incelemeyi amaçlamaktadır. Hint mitolojisinden Şiva ve Yunan mitolojisinden Dionysos, Doğa ve Kültür başlıkları altında ayrıştırılan zıtlıkları birleştirmeleri açısından bu çalışmanın merkezinde yer almıştır. Kültür tarihi boyunca Apollonik ve Dionizyak olarak dikotomik bir çerçevede ayrıştırılan tüm zıtlıkların Şiva ve Dionysos adlı tanrılarda harmonik bir biçimde nötralize edildiği görülebilmektedir.

Altı ayrı bölümde ele alınan bu tez çalışmasının birinci bölümünde önce ‘Doğa ile Kültür Bütünlüğü’ kavramının ne anlama geldiği açıklandı, daha sonra ise Hint ve Yunan mitolojilerinde bu kavramın temsilcileri olan tanrılara kısaca değinildi. İkinci bölümde Hint mitolojisinde yer alan ve kültür tarihi boyunca zıt kutupların temsilcileri olarak görülen Şiva ve Vishnu adlı tanrılar incelendi. Üçüncü bölümde Yunan mitolojisinde zıtlıkların temsilcileri olarak bilinen Apollon ve Dionysos adlı tanrılara değinildi. Dördüncü bölümde Hint ve Yunan mitolojilerinden Şiva ve Dionysos adlı tanrıların, Apollonik-Dionizyak olarak ayrıştırılan tüm bu zıtlıkları birleştirmesi androjenlik konusu temel alınarak açıklandı. Beşinci bölümde konumuz bağlamında ele aldığımız Şiva ve Dionysos adlı tanrıların ortak özelliklerine yer verildi. Altıncı ve son bölümde ise bu tanrılara dair bazı farklılıklara yer verildi.

Şiva ve Dionysos, tanrıların daha ‘Gök’ ve ‘Yer’ olarak manevi alanlarının ayrılmadığı arkaik dönemlerin tanrılarıdır. Bundan yola çıkılarak Şiva ve Dionysos’un kökenlerinin çok eski çağlara dayandığı söylenebilir. Onlar iyi- kötü, kadın- erkek, Apollonik- Dionizyak ve bunlar gibi daha birçok şekilde ayrıştırılan tüm bu ikili zıtlıkların, doğal düzende gayet mutlu mesut bir şekilde yaşadıkları arkaik dönemlerin tanrılarıdır. Bu halleriyle de Doğa ve Kültür olarak ayrıştırılan tüm zıtlıkları birleştiren tanrılardır. Öyleyse denilebilir ki Şiva ve Dionysos, Hint ve Yunan mitolojilerinde ‘Doğa ile Kültür Bütünlüğü’ kavramının mitolojik temsilcisidirler.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Mitoloji, Apollon, Dionysos, Şiva, Vishnu, Doğa ile Kültür Bütünlüğü, Apollonik, Dionizyak, androjenlik, Hint ve Yunan Mitolojisi.

ABSTRACT

This thesis on comparative mythology aims at analysing the notion of ‘Nature and Culture Integrity’ through Indian and Greek mythologies. Shiva from Indian mythology and Dionysus from Greek mythology are at the centre of this study as they integrate the binary oppositions under the topics of ‘Nature’ and ‘Culture’. It can be seen that all oppositions which are separated dichotomously throughout the Cultural History as Apollonian and Dionysian are neutralised harmonically in the bodies and cults of the gods Shiva and Dionysus.

This thesis study is composed of six chapters. In the first chapter of this study first of all the ‘Nature and Culture Integrity’ notion is shortly examined and then the gods from Indian and Greek mythologies which are the representatives of this notion are studied. After the gods from the Indian mythology Shiva and Vishnu that are seen as the representatives of opposite poles throughout the Cultural History are analysed in the second chapter, the gods from the Greek mythology Apollon and Dionysus that are seen as the representatives of opposite poles are analysed comparatively in the third chapter. In the fourth chapter it is explained that the gods Shiva and Dionysus- from Indian and Greek mythologies- integrate the opposite poles separated as Apollonian and Dionysian with a focus on androgyny. In the fifth chapter the features they have in common and then in the sixth and last chapter their differences are studied.

Shiva and Dionysus were the gods of archaic eras when still the gods' spiritual realms hadn't been separated as 'Sky' and 'Earth'. So it can be claimed that Shiva and Dionysus's roots are based on the ancient times. They are the gods of ancient times when dichotomies such as good- bad, woman- man, Apollonian- Dionysian exist together happily in the natural order. So they are the gods of the all oppositions separated as 'Nature' and 'Culture'. It can be claimed that Shiva and Dionysus are the mythological representatives of Indian and Greek mythologies as the gods of 'Nature and Culture Integrity'.

Key Words: Comparative Mythology, Apollon, Dionysus, Shiva, Vishnu, Nature and Culture Integrity, Apollonian, Dionysian, androgyny, Indian and Greek Mythology.